

EVİN GEZEN

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI
ANABİLİM DALI

AĞUSTOS 2024

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

SAHÂBEDE TÖVBE ANLAYIŞI

EVİN GEZEN

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI
ANABİLİM DALI

AĞUSTOS 2024

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

SAHÂBEDE TÖVBE ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
EVİN GEZEN

DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET SALİH ARI

VAN-2024

KABUL VE ONAY

Evin GEZEN tarafından hazırlanan “SAHÂBEDE TÖVBE ANLAYIŞI” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Jüri Üyeleri	İmza
Danışman: Prof. Dr. Mehmet Salih ARI Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi-İslâm Tarihi ve Sanatları Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Başkan: Prof. Dr. Mehmet Salih ARI Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi- İslâm Tarihi ve Sanatları Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye: Doç. Dr. İbrahim BARCA Bitlis Eren Üniversitesi-İslâm Tarihi ve Sanatları Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye: Dr. Öğr. Ü. Sevda AKTULGA GÜRBÜZ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi -Tasavvuf Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum /onaylamıyorum.	
Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Tez Savunma Tarihi:	14/08/2024
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (14/08/2024)

(İmza)

Evin GEZEN

Yüksek Lisans Tezi

Evin GEZEN

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ağustos-2024

SAHÂBEDE TÖVBE ANLAYIŞI

ÖZET

İnsanlık tarihi kadar eski olan tövbe eylemi, irade sahibi olan insanoğlunun hayatında hep var olmuştur. Vahyin ilk muhataplarından olan sahâbe, Hz. Peygamber'in terbiyesi ve gözetimi altında yetişen bir nesil olmasına rağmen; günah işlemekten geri duramamış ve bunun sonucunda da nedâmet duygusuyla tövbe ipine sarılmışlardır. Birçok konuda rol-model olan sahâbîler tövbe konusunda da sonraki nesillere örneklik teşkil etmişlerdir. Yanlış eylemlerde bulunan sahâbîler bazen ilahî vahiy ile bazen de Hz. Peygamber tarafından bizzat uyarılmıştır. Bunun üzerine gelen uyarıları bir tavsiye kabul ederek hatalarından arınma yolunu seçtikleri görülmüştür. Bu çalışmada, tövbe kavramının pek çok ayet ve hadiste nasıl ele alındığı ve tövbe eyleminin genel çerçevesinin nasıl çizildiği incelenmiştir. Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarıyla tövbe konusunda ashâbına yol gösterdiğine örnek olaylar üzerinden değinilmiştir. Sahâbenin günah işledikten sonraki tutum ve davranışlarına yer verilerek, hatalarını telâfi etmek için nasıl bir yol izledikleri ele alınmıştır. Sahâbenin işlediği günahlar kategorize edilerek başlıklar üzerinden sunulmuştur. Az da olsa bazı sahâbîler tövbe etmeyi geciktirerek, hatalarını sürdürmüşlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sahâbe, Tövbe, Günah, İstiğfâr, Pişmanlık, İslâm Tarihi

Sayfa Sayısı: x+109

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Salih ARI

M.Sc.Thesis

Evin GEZEN

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

August-2024

UNDERSTANDING OF REPENTANCE IN THE COMPANIONS

ABSTRACT

The act of repentance, as old as human history itself, has always existed in the life of mankind, who possesses free will. Although the Companions, who were among the first recipients of revelation and were raised under the guidance and supervision of the Prophet Muhammad, could not refrain from committing sins, they nevertheless clung to the rope of repentance with a sense of remorse. The Companions, who served as role models in many aspects, also set an example for subsequent generations in matters of repentance. The Companions who committed wrongful actions were sometimes admonished through divine revelation and at other times directly by the Prophet Muhammad. In response to these admonitions, they accepted them as advice and chose the path of purifying themselves from their mistakes. This study examines how the concept of repentance is addressed in numerous verses and hadiths, and how the general framework of the act of repentance is outlined. Examples are provided of how the Prophet Muhammad guided his companions on repentance through his words and actions. The study addresses the attitudes and behaviors of the Companions after committing sins, focusing on how they sought to make amends and the paths they followed to rectify their mistakes. The sins committed by the Companions have been categorized and presented under various headings. Although rare, some Companions delayed their repentance and continued in their mistakes.

Key words: Companions, Repentance, Sin, Forgiveness, Regret, Islamic history

Quantity of Page: x+109

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Salih ARI

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
ÖN SÖZ.....	ix
GİRİŞ	1
A. Çalışmanın Konusu ve Amacı	2
B. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynaklar	3
C. Tövbenin Tanımı	5
D. Tövbenin Kabul Olma Şartları	8
E. Tövbe Etmenin Bireye Kazandırdıkları	10
F. Tövbe Etmeyi Engelleyen Sebepler	12
G. Tövbe ile İlgili Kavramlar	13
G.A. Günah	13
G.B. Pişmanlık	14
G.C. İstiğfar	15
G.D. Mağfiret.....	16
G.E. Tevvâb	17
G.F. Nasûh Tövbesi	18
1. KUR’AN-I KERİM’DE VE HADİSLERDE TÖVBE	20
1.1. Kur’an-ı Kerim’de Tövbe.....	20
1.1.1. Kur’an-ı Kerim’de Bazı Peygamberlerin Tövbe Anlayışı	23
1.1.1.1. Hz. Âdem (a.s.)	25
1.1.1.2. Hz. Nûh (a.s.)	27
1.1.1.3. Hz. İbrahim (a.s.)	29
1.1.1.4. Hz. Mûsâ (a.s.)	31
1.1.1.5. Hz. Dâvûd (a.s.)	32
1.1.1.6. Hz. Yûnus (a.s.).....	34
1.1.2. Kur’an-ı Kerim’de Sahâbenin Tövbesi	35
1.1.2.1. Kâ’b b. Mâlik	36
1.1.2.2. Hilâl b. Ümeyye	41
1.1.2.3. Mürâre b. Rebî	43
1.2. Hz. Peygamber’in Tövbe Anlayışı	44

1.2.1. Hadislerde Tövbe	48
1.2.2. Hz. Peygamber'e Yapılan İlahî Uyarılar	50
2. SAHÂBENİN TÖVBE YAKLAŞIMI ve HZ. PEYGAMBER'İN OLUMSUZ DAVRANIŞLAR KARŞISINDAKİ TUTUMU	55
2.1. Sahâbenin Tanımı ve Sahâbe Neslinin Önemi	55
2.2. Sahâbeye Yapılan İlahî Uyarılar	56
2.3. Hz. Peygamber'in Günah İşleyen Sahâbeye Karşı Tutumu	61
2.4. Tövbe Eden Sahâbiler	66
2.4.1. Tebük Sefer'inden Geri Kalan Sahâbilerin Tövbesi	68
2.4.1.1. Kâ'b b. Mâlik ve Arkadaşları	68
2.4.1.2. Ebû Hayseme el-Ensârî	68
2.4.1.3. Cûlâs b. Süveyd	70
2.4.1.4. Muhâşşin b. Humeyyîr	71
2.4.2. İrtidad Edip Sonra Tövbe Edenler	72
2.4.2.1. Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh	72
2.4.2.2. Alkame b. Ulâse	73
2.4.2.3. Tuleyha b. Huveylid	73
2.4.3. Zina Suçundan Dolayı Tövbe Edenler	74
2.4.3.1. Mâiz b. Mâlik	74
2.4.3.2. Cüheyne'li Kadın	75
2.4.3.3. Kâ'b b. Amr	76
2.4.4. Diğer Sebeplerden Tövbe Edenler	77
2.4.4.1. Ebû Lübâbe el-Ensârî	77
2.4.4.2. Üsâme b. Zeyd	79
2.4.4.3. Ömer b. el-Hattâb	80
2.4.4.3.1. Hudeybiye Antlaşması'ndaki Tutumundan Dolayı Pişmanlığı ...	80
2.4.4.3.2. Cebele b. Eyhem'e Olan Tutumundan Dolayı Pişmanlığı	80
2.4.4.4. Fâtıma bint Esved	81
2.4.4.5. Ebû Bekir	82
2.4.4.6. Hâlid b. Velîd	82
2.4.4.7. Kâ'b b. Züheyr	84
2.4.4.8. Abdullah b. Ziba'râ	87
2.4.4.9. Amr b. Mâlik	88
2.4.5.10. Cariyesine Tokat Atan Sahâbî	89

2.4.5.11. Hz. Âişe ve Hz. Hafsa	89
2.4.5.12. Ebû Mihcen es-Sekafî	91
2.5. Tövbesi Kabul Edilmeyen Sahâbîler	91
2.5.1. Hâris b. Süveyd.....	91
2.5.2. Sa'lebe b. Hâtıb.....	93
2.6. Tövbesini Geciktiren Sahâbîler	95
2.6.1. Vahşî b. Harb	95
2.6.2. Kudâme b. Maz'ûn	96
2.6.3. Ebû Bekre	97
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	104
ÖZ GEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

ÖN SÖZ

Tövbe, Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın ilk hatayı yapıp, nedamet duygusuyla hemen pişman olarak Allah'tan (c.c.) af ve bağışlanma dilemeleriyle beraber insanların tanıştıkları bir kavramdır. Temel noktası insanoğlunun yaratılış süreci olan Hz. Âdem hikâyesinin, aynı zamanda bir tövbe kıssası olması insan için anlam yüklüdür. İslâm dininde insan günahsız olarak ve İslâm fitratı üzere dünyaya gelir. Tertemiz olarak dünyaya gelen insanın günaha bulaşma tehlikesi karşısında tek sığınağı ve güvencesi tövbedir.

Allah (c.c.), insanı hakka-batıla, iyiye-kötüye, doğruya-yanlışla, günaha-sevaba yönelebilecek şekilde yaratmıştır. İnsanı meleklerden ve şeytandan ayıran en önemli özelliği, bu zıtlıklar içerisinde iradesiyle meleklerden daha yukarı bir konuma da yükselebilecekken aynı zamanda şeytandan daha aşağı bir seviyeye de düşebilmesidir. Bundan dolayı dünya hayatı, insan için sonu ebedi saadet olabileceği gibi sonu hüsrarla da bitebilecek olan bir yolculuktur. Bu yolculukta Yüce Allah, âdemoğlunu yalnız bırakmayarak gönderdiği ilâhî kitaplar ve peygamberlerle insana yol göstermiştir.

Hz. Muhammed (s.a.s.), Yüce Allah'ın göndermiş olduğu son peygamberdir. Kendisinin de ifade ettiği gibi “güzel ahlakı tamamlamak için” insanlara gönderilmiştir. Hz. Peygamber'in öğretileri, evrensel bir mesaj taşıdığından dolayı, bireylerin bu dünyada ve ahirette mutlu olabilmesi için gerekli ahlaki ilkeleri, kendi hayatında yaşayarak ve somutlaştırarak insanlara örnek teşkil etmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber, insanları Yüce Allah'tan uzaklaştırıp şeytana yaklaştıracak olan davranış ve fiilleri en net çizgilerle bildirmeye çabalamıştır. İsmet sıfatına sahip olmasına rağmen, özellikle hadislerinde kendisinin düzenli olarak Allah'tan (c.c.) af ve mağfiret dilediğini ifade ederek insanların da sürekli olarak Yüce Allah'tan bağışlanma ve af dilemeleri konusunda tavsiyelerde bulunmuştur.

Asr-ı saâdette yaşayan sahâbe, Hz. Peygamber'in ilâhî mesajlarına ve tavsiyelerine bire bir muhatap oldukları için Yüce Allah'tan gelen emir ve yasakları hayatlarında ilk uygulayanlardır. Buna rağmen ilk dönem İslâm Tarihi kaynaklarına bakıldığında beşer fitratı üzere yaratılan sahâbenin de zaman zaman hata ve günaha düşebildiği görülmektedir. Ancak hata işledikleri zaman bu hatalarında ve

günahlarında ısrar etmemişlerdir. Yüce Allah'ın rahmetinden ve Tevvâb isminden ümitlerini kesmeyerek tövbe ipine sımsıkı sarılıp samimi bir şekilde mağfîret dilemişlerdir.

Bu araştırmada, Hz. Peygamber'in gölgesi altında ve ahlaki kurallarıyla yetişen sahâbîlerin hata ve günah işledikten sonra ne şekilde tövbe ettikleri ele alınmaya çalışılmıştır. Yapılan literatür taramasında "tövbe" konusunun pek çok alanda çalışıldığı görülmüş fakat İslâm Tarihi alanında, sahâbede tövbe anlayışı özelinde ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda, "Sahâbede Tövbe Anlayışı" başlığı altında bir araştırma ve çalışma yapılmasına karar verilmiştir.

Bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde tövbe ana başlığı altında, Kur'an-ı Kerim'de bazı peygamberlerin tövbe anlayışı, Kur'an-ı Kerim'de sahâbenin tövbesi, Hz. Peygamber'in tövbe anlayışı, hadislerde tövbe, Hz. Peygamber'e yapılan ilâhî uyarılar konuları ele alınmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde sahâbenin tövbe yaklaşımı ve Hz. Peygamber'in olumsuz davranışlar karşısında tutumu ana başlığıyla, sahâbenin tanımı ve sahâbe neslinin önemi, sahâbeye yapılan ilâhî uyarılar, Hz. Peygamber'in günah işleyen sahâbeye karşı tutumu ve tövbe eden sahâbe konuları üzerinde durulmuştur. Bu yüksek lisans çalışmasında konunun tespitinden, kaynakların taranması ve araştırma metodundan, konunun şekillenip sonuçlanmasına kadar bana düzenli olarak zaman ayırıp bilgi ve birikimini benimle paylaşmaktan geri durmayan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet Salih ARI'ya şükranlarımı arz ederim. Manevi desteğini ve tecrübelerini benden esirgemeyen değerli eşime, en güzel şekilde beni yetiştirmeye çalışan kıymetli anneme ve babama teşekkür ederim.

Gayret bizden, Tevfik Allah'tan...

Evin GEZEN

14/08/2024

GİRİŞ

En güzel şekilde yaratılmış olan âdemoğlu, kendisini yoktan var eden ve ölümden sonra hesap gününün sahibi olan rabbine karşı ibadet ve itaat etmekle sorumlu tutulmuştur. Allah'ın (c.c.) halifesi olarak dünyaya gönderilen insan, bazen nefsinin ve şeytanın isteklerine boyun eğip olumsuz davranışlarda bulunabilmiştir. Hiç günah işlememek ve hata yapmamak, yaratılışlarından dolayı meleklerle ilişkilerde; günah işleyip, telafi etme düşüncesi olmadan daha fazla kötülüğe yönelme eğilimi de şeytanın tabiatı gereğidir. Yaratılış fitratından dolayı insan günah ve hata işlemeye meyilli olarak yaratılmıştır. Fakat insanoğlunun bilerek ya da bilmeyerek günah işledikten sonra tövbe edip Hakk'a yönelmesi, onun için zaruri bir ihtiyaçtır. Tövbe etmediği zaman kişi Yüce Allah'tan uzaklaşmış olur ve işlediği günahları küçük görerek daha fazla yanlışla sapabilir. İnsanın hata yaptıktan sonra telafi etmeye çalışma özelliği onu, günahsız olan meleklerden ve kötülük için çalışan şeytandan ayıran en büyük özelliğidir.

Yüce Allah, insanlara iyiyi-kötüyü, doğruyu-yanlış, hakkı-batılı öğretmesi için peygamberler göndermiştir. Gönderilen son peygamber Hz. Peygamber (s.a.s.), hem dünyadaki yaşamında hem de ahiret hayatında saadet ve huzura ulaşmak isteyen insanoğlunu İslâm dinine davet etmiştir. Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını çevresinde bulunan insanlara bildirmiş, inanıp inanmamakta onları serbest bırakarak zorlama yoluna gitmemiştir. Hz. Peygamber'e inanan ve yanında bulunan sahâbe onun en büyük destekçisi olmuştur.

Vahyin ilk muhataplarından olan sahâbe, Hz. Peygamber'i gören, onun sohbetinde bulunan ve Müslüman olan kişilerdir. Sözlükte; “arkadaş olmak, dost olmak” manalarına gelen sahâbî, müfret bir kelimedir. Çoğulu “ashâb” veya “sahâbe”dir.¹ Terim olarak sahâbî; Hz. Peygamber'in Müslüman çağdaşları olup onun sohbetinde bulunan ve Müslüman olarak ahiret hayatına tecelli eden seçkin kişilere denir.² Kur'an-ı Kerim'in Tevbe Sûresi'nde, ilk Müslüman olan sahâbîlere

¹ Fikret Karaman-İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (İstanbul: Tavaslı Matbaacılık, 2009), “Sahâbî”, 498; Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/499; Muhammed Emin Yıldırım, *Sahabeyi Nasıl Anlamalıyız?*, 11. Basım (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 23.

² İsmail Lütfi Çakan, *Ana Hatlarıyla Hadis* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 94; Karaman-Karagöz, “Sahâbî”, 498.

“es-sâbikûne'l-evvelûn”³ ifadesiyle atıfta bulunulmuş, en zor vakitlerde bile Hz. Peygamber'den maddi-manevi hiçbir desteği esirgemeyip onun yanında olan bu nesle hususi bir gönderme yapılmıştır.⁴

Sahâbe, Hz. Peygamber'in terbiyesi altında yetişen, İslâm ile ilgili uygulamalarına bire bir şahit olan, örnek ve lider bir kuşak olarak kabul edilmiştir. Böyle bir kuşak olmaları onları günahsız kılmamıştır. Sahâbîler, beşer fitratı üzerine yaratıldıkları için bazen hata ve yanlışla düşerek olumsuz davranışlarda bulunabilmişlerdir. Bilerek ya da bilmeyerek yaptıkları hatanın, günahın farkına vardıklarında Yüce Allah'tan af ve merhamet dilemişlerdir. Tövbe konusunda nasıl bir yol izlemeleri gerektiği bazen ilâhî bir vahiyle bazen de Hz. Peygamber'in öneri ve tavsiyeleriyle kendilerine bildirilmiştir.

Bu kısa bilgiden sonra giriş bölümü yedi ana başlıkta ele alınarak çalışmanın konusu ve amacından, çalışmanın yöntem ve kaynaklarından bahsedilecektir. Konuya ısındırmak amacıyla tövbenin tanımı, tövbenin kabul olma şartları, tövbe etmenin bireye kazandırdıkları, tövbe etmeyi engelleyen sebepler ve tövbe ile ilgili kavramlar (günah, pişmanlık, istiğfar, mağfiret, tevvâb, nasûh tövbesi) ele alınacaktır.

A. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Hem Kur'an-ı Kerim hem de hadislerde tövbe konusuna oldukça fazla önem verilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bir sûreye adını veren tövbe kavramı; Yüce Allah'ın kendisine içtenlikle iman eden ve tövbe edenleri bağışlayacağını bildirdiği 104. âyetten adını almıştır. Hadis, Tefsir ve tasavvuf gibi alanlarda tövbe konusu ile ilgili pek çok tez yazıldığı, İslâm Tarihi alanında ise sahâbe ile ilgili farklı konularda birçok tez yazıldığı tespit edilmiştir. Ama sahâbe ve tövbe kavramlarını bir araya getirerek sahâbede tövbe anlayışının nasıl olduğuna dair kapsamlı bir çalışmanın varlığına ulaşamamıştır. Bu sebepten ötürü de İslâm Tarihi kaynaklarından hareketle, sahâbede tövbe anlayışı konusu araştırılarak konu müstakil bir çalışma haline getirilmeye çalışılmıştır.

³ et-Tevbe, 113/100.

⁴ Hüseyin Güneş, “İlk Müslümanların Çoğunu Gençler Oluşturuyordu”, *Derin Tarih Dergisi*, 5.sayı, (2016), 32.

Yapılan bu çalışmada tövbe kavramı sahâbe dönemi ile sınırlandırılmıştır. Sahâbenin hangi konularda günah işlediği, günah işledikten sonra nasıl bir yol izlediği, ne şekilde tövbe ettiği, Hz. Peygamber'in hata yapan sahâbeye karşı tutumu sahâbenin hayatından örnek olaylarla ele alınmaya çalışılmıştır.

Tövbe eylemi günah işlemiş olan Müslümanlar için olduğu gibi münafık, müşrik ve ehl-i kitap olan gruplar için de mümkündür.⁵ Bu çalışmada, Müslüman olduktan sonra günah işleyen ve bağışlanma dileyen sahâbilerin tövbe süreçlerine odaklanılmıştır. İnkârdan tövbe eden sahâbe konusu işlenmemiştir. Sadece Kâ'b b. Züheyr'in tövbesi ve Abdullah b. Ziba'râ'nın tövbesi bu durumdan müstesna tutulmuştur. Bunun sebebi ise bu iki sahâbenin derin bir nedâmet duygusu ile ön plana çıkması ve Hz. Peygamber'in onların tövbe ettiğini, günahlarının bağışlandığını sahâbeye ifade etmesinden dolayıdır. Her iki sahâbe de, günahlarına olan pişmanlıklarını söyledikleri şiirler ile ifade etmişlerdir.

Çalışmanın birinci bölümünde Kur'an-ı Kerim'de tövbe kavramı ve bazı peygamberlerin tövbe anlayışı genel hatlarıyla verilmeye çalışılarak, Kur'an-ı Kerim'de tövbeleri kabul edildiği bildirilen üç sahâbîye genişçe yer verilmiştir. Yine bu bölümde Hz. Peygamber'in tövbe anlayışına da genel hatlarıyla değinilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde asıl konuya giriş yapılarak kapsamlı bir çalışma sonucu hangi sahâbilerin hangi sebeplerden tövbe ettiğine ayrıntılı bir şekilde yer verilmeye çalışılmıştır. Çalışma için öncelikli olarak İslâm Tarihi alanındaki kitaplardan yararlanılarak tarih merkezli bir çalışma olmasına özen gösterilmiştir.

B. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynaklar

Doküman inceleme ve veri tarama yöntemleri kullanılan bu araştırmada, Klasik İslâm Tarihi ve Siyer eserleri öncelikli olmak üzere tefsir, hadis ve diğer alanlardaki kaynaklardan da istifade edilmiştir. Vâkıdî'nin (207/823) *Kitâbü'l Meğazi*⁶ ve İbn Hişâm'ın (218/834) *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*⁷ adlı eserlerinden,

⁵ Fatih Tok, "Günah ile Tövbe Arasındaki Mahiyet İlişkisi", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Nisan 2024), 293.

⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, trc. Musa Kazım Yılmaz, 3 c. (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2014).

tövbe eden sahâbîler konusu genişçe araştırılmıştır. Tebük Sefer'inden geri kalan sahâbîler, irtidat edip sonrada tövbe edenler, zina sebebiyle bağışlanma dileyenler ve diğer sebeplerden dolayı günah işleyen sahâbîler, ana kaynak olmalarından dolayı ayrıntılı bir şekilde taranarak bu kaynaklardan faydalanılmıştır. Sahâbenin işlediği günahlar ve tövbe süreçleri esas alındığından o döneme en yakın olarak yazılan kitaplar incelenmiştir.

İbn İshak'ın (151/769) *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzi*⁸, İbn Sa'd'ın (230/845) *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*⁹, el-Belâzürî'nin (279/892-93) *Fütûhu'l-büldân*¹⁰, Taberî'nin (310/923) *Tarihü't-Taberî*¹¹, İbn Hazm'ın (456/1064) *Cevami'u's-sire*¹², İbnü'l-Esir'in (630/1233) *el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*¹³, İbn Kesîr'in (774/1373) *el-Bidâye ve'n-nihâye*¹⁴ eserleri de bu çalışmanın klasik İslâm Tarihi alanındaki ana kaynaklarını oluşturmuştur. Özellikle tövbe eden sahâbe örnekleri araştırılırken bu eserlerden istifade edilerek ve çalışmanın İslâm Tarihi merkezli bir çalışma olmasına özen gösterilmiştir. Bu kaynaklardan, hangi sahâbîlerin tövbe eyleminde bulunduğu ve onları tövbe etme sürecine götüren sebepler incelenmiştir.

Tefsir alanında Taberî'nin (310/923) *Taberî tefsîri*¹⁵, Kurtubî'nin (656/1258) *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*¹⁶ eserlerinden Tövbe Sûresi ve Kur'an-ı Kerim'de geçen tövbe âyetlerinin nüzûl sebepleri araştırılarak istifade edilmiştir. Ayrıca tövbe eden peygamberlerin ve sahâbenin araştırılmasında, Hz. Peygamber'e ve sahâbeye yapılan ilâhî uyarılar konularında da tefsir alanındaki bu eserlerden genişçe

⁷ Ebu Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, trc. Hasan Ege, 4 c. (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006).

⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesar İbn İshak, *Hiz. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri: Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzi*, trc. Ali Bakkal (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013).

⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, trc. Mahmut Polat-Musa Kazım Yılmaz, (ed.) Adnan Demircan, 11 c. (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015).

¹⁰ Ahmed b. Yahya el-Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân=Ülkelerin Fetihleri*, trc. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013).

¹¹ Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberî, *Tarihü't-Taberî*, trc. Cemalettin Saylık, 7 c. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019).

¹² Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Said ez-Zahiri İbn Hazm, *Cevami'u's-sire (Siyerin Özü)*, trc. Mehmet Salih Arı (İstanbul: Çıra Yayınları, 2004).

¹³ Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*, trc. Mehmet Beşir Eryarsoy, 12 c. (İstanbul: Bahar Yayınları, 1985).

¹⁴ Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, trc. Mehmet Keskin, 14 c. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994).

¹⁵ Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberî, *Taberî Tefsîri*, trc. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin, 9 c. (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996).

¹⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, trc. Mehmet Beşir Eryarsoy, 3. Basım, 20 c. (İstanbul: Buruc Yayınları, 2005).

yararlanılmaya çalışılmıştır. Tövbe eyleminde bulunan peygamberlerin hangi zelleleri yaptığı ve bunun sonucunda da af ve bağışlanma taleplerini nasıl dile getirdikleri bu tefsir kaynaklarından incelenmiştir. Hz. Peygamber'e ve sahâbeye yapılan ilâhî uyarıların neler olduğu ve neden uyarılarda bulunulduğu da yukarıdaki tefsir kaynaklarından çalışılmıştır. Ayrıca Elmalılı Hamdi Yazır'ın (1361/1942) *Hak Dini Kur'an Dili* adlı eserinden de tövbe ayetleri taranarak bu âyetlerin nüzul sebepleri araştırılmıştır.

Hadis alanında el-Buhârî'nin (257/870) *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*¹⁷, Müslim b. el-Haccac'ın (262/875) *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*¹⁸ eserlerine ana kaynak olarak öncelik verilmiş, başka hadis kaynaklarından da yararlanılmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.s) tövbe ile ilgili hadislerine ve uygulamalarına bu eserlerden ulaşılmaya çalışılarak faydalanılmıştır.

Gazzâlî'nin (505/1111) *İhyâu ulûmi'd-dîn*¹⁹, İbn Ebü'd-Dünyâ'nın (281/895) *Hadislerde Tövbe: Kitâbü't-Tevbe*²⁰ ve Asım Yapıcı'nın *İslâm'da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*²¹ gibi müstakil eserlerden faydalanılmaya çalışılmıştır. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin de tövbe ve bazı sahâbîler ile ilgili maddelerinden yararlanılmıştır.

C. Tövbenin Tanımı

Sözlükte dönmek, vazgeçmek,²² yaptığı bir hata ya da suçtan nedâmet duyarak bir daha tekrarlamamaya kararlı olmak,²³ yerilen fiillerden övülen fiillere dönmek,²⁴ en güzel şekilde günahı terk etmek²⁵ gibi manalara gelmektedir.

¹⁷ Ebu Abdullah Muhammed İbn İsmail el-Buhârî, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, trc. Mehmed Sofuoğlu, 16 c. (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987).

¹⁸ Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisaburî Müslim b. el-Haccac Müslim, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, trc. Mehmed Sofuoğlu, 8 c. (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1970).

¹⁹ Ebü Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, trc. Ahmed Serdaroğlu, 4 c. (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002).

²⁰ Ebü Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd İbn Ebü'd-Dünyâ, *Hadislerde Tövbe: Kitâbü't-Tevbe*, trc. Eyüp Sönmez (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2008).

²¹ Asım Yapıcı, *İslâm'da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1997).

²² Suad el-Hâkim, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, trc. Ekrem Demirli (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005), "Tövbe", 62.; Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı* (Konya: Hibaş Yayınları, 1984), 376

²³ *Türk Dil Kurumu*, "Tövbe" (Erişim: 26 Mayıs 2023).

²⁴ Zafer Erginli, (ed.), *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006), "Tevbe", 1088.

²⁵ Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb el-İsfahani, *Müfredat: Kur'an Kavramları Sözlüğü*, trc. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar Yayınları, 2016), "Tevbe", 284.

Terim olarak tövbe;²⁶ insanın yaptığı hata ve günahlara nedâmet duyup bunları terk ederek Allah’a (c.c.) yönelmesi ve Yüce Allah’ın emirlerine itaat ederek yasaklarından sakınmak suretiyle, O’na sığınıp bağışlanma dilemesidir. Tövbe insan açısından ele alındığı zaman, geçici bir günah durumundan iyilik haline geçişi ifade etmektedir. Yüce Allah açısından ele alındığında ise geçici gazap halinden, merhamet durumuna geçişe işaret eder. Tövbe eden kimseye “tâib, tövbekâr” denir.²⁷ Tövbe ferdi bir durumdur. Kişinin kendi günahlarından ve hatalarından dolayı pişmanlık duyarak Yüce Allah’a yönelmesidir. Bundan dolayı kişinin, bir başkası yerine tövbe etmesi mümkün değildir.²⁸ Birey sadece kendi günahlarından dolayı af ve bağışlanma dileyebilir.

İsfahanî’ye göre tövbe; çirkinliğinden ve kötülüğünden dolayı günah işlemekten vazgeçip daha önce yapılan hataları terk ederek aynı hataları bir daha yapmamak üzere iyi ve güzel ameller işlemektir. Yüce Allah’a tövbe etmek yapılan yanlıştan pişmanlık duyarak samimi bir şekilde güzel eylemlerde bulunmaktır.²⁹

Gazzâlî, tövbeyi kalpte oluşan sızı olarak tanımladıktan sonra tövbenin üç şeyden meydana geldiğini ifade etmiştir. Bunlar; ilim, hâl ve fiildir. İlim hâli, hâl de fiili zorunlu kılar. Gazzâlî aynı zamanda ilmi, tövbenin başlangıcı olarak nitelendirmiş ve tövbe edenleri dörde ayırmıştır;

1- Tövbe edip, son nefesini verinceye kadar tövbesini sürdürenler. Bu kişiler aynı hatayı yapmayı akıllarının ucundan bile geçirmezler. Bu tarz tövbeye “nasûh tövbesi”, böyle nefse de “nefs-i mutmainne” denir.

2- Büyük günahları terk edip, bilmeden bazı hatalar yapan ama kusurlarının farkına varıp tövbe eden kişiler. Bu tarz kişilerin nefesine “nefs-i levvame” denir. Tövbe edenlerin çoğu bu gruptandır.

3- Tövbe ettikten bir süre sonra tekrar nefsinin isteklerine uyarak günah işleyen ama bazı günahları da mümkün olduğunca terk ederek ibadete devam eden

²⁶ Arapçada (t-v-b) kökünden gelen tevbe kelimesi, Türkçe dil ve gramer kurallarında “tövbe” olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada da Tövbe Süresi adının geçtiği yerler haricinde Türk Dil Kurumu (TDK) ve Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) yazım kuralları esas alınarak “tövbe” şeklinde kullanılacaktır.

²⁷ Karaman-Karagöz, “Tövbe”, 72-73.

²⁸ Yapıcı, *İslâm’da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, 144.

²⁹ Ragıb el-İsfahani, *Müfredat*, “Tevbe”, 284.

insanlar. Bu kişilerin nefisine “nefs-i müsevvile” denir. Yaptıkları hatadan pişman olurlar, tövbe ederler ama nefislerine söz geçiremeyerek tekrar hataya düşerler.

4- Tövbe eden ama daha sonra tövbesini unutarak tekrar günah işleyen kişiler. Bu tarz kişiler işledikleri günahlara üzülmezler. Nefsin kötü isteklerine boyun eğerek günahı ısrar ederler. Bu kişilerin nefisine “nefs-i emmare” denir.³⁰

Yazır’a göre tövbe; insanın hatasının farkına varıp, pişmanlık duyarak yüce yaratıcısına yönelmesi ve işlediği günahı terk etmesidir.³¹ Kılıç’a göre tövbe; işlediği günahlardan pişmanlık duyarak terk etmesi ve rabbine yönelerek O’ndan af ve mağfiret dilemesidir.³² Yapıcı’ya göre tövbe; istenene yönelme demektir. Günah işleyen insanın affedilme, bağışlanma ümidiyle yaratıcısına dönmesi ve O’nun da rahmet ve merhametiyle kulunu kabul etme durumudur. Tövbe sürecinin bir tarafında insan, diğer tarafında ise günahları bağışlayan Allah (c.c.) vardır. Tövbe hem insanı hem de Yüce Allah’ı yakından ilgilendiren bir süreçtir. Dolayısıyla insan yaptığı hatalar sebebiyle rabbi ile arasında bir uzaklaşma hissettiği gibi, bu hatalarından pişmanlık duyarak ve rabbinin istediği yola dönüp yoldan sapmadan kendini ıslah etme sürecidir.³³ Topaloğlu’na göre tövbe; imanın bir yansımasıdır. Kalû belâda Yüce Allah’a verilen ahdin anılması ve yapılan ahdin yenilenmesidir. İnsanın nefisini kötü isteklerinden arındırmasıdır.³⁴

Karagöz’e göre tövbe; bireyin inkârdan imana, yanlış inançtan doğru inanca, dinin yasakladığı davranışlardan erdemli davranışlara yönelmesidir. Kişi günahlarından ve hatalarından kurtularak nefisini temizlemeli, Yüce Allah’ın razı olacağı şekilde yaşamını sürdürmelidir. Tövbe etmek günahı olan herkes için farzdır. Bir günaha tövbe etmemek ayrıca günahıdır ve ayrı bir tövbe gerektirir.³⁵

Peker’e göre tövbe; Yüce Allah’a iman eden kişilerin, dini esaslara aykırı olan bir yanlıştan dolayı, pişmanlık duyup ve o yanlıştan vazgeçerek bir daha dönmek üzere Yüce Allah’a söz vermesidir. Ancak bu terk edişte esas rabbinin rızası olmalıdır. Eğer amaç Yüce Allah’ın rızası değil de kişinin bedenine, malına,

³⁰ Gazzâlî, *İhyâ ulûmi’ d-dîn*, 4/78-83.

³¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4 c. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), 1/440.

³² Kılıç, *Kur’an’da Günah Kavramı*, 376.

³³ Yapıcı, *İslâm’da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, 47-49.

³⁴ Bekir Topaloğlu, “Tövbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/280.

³⁵ İsmail Karagöz, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017), 196-202.

itibarına bir zarar verme ihtimali nedeniyle bu yanlış davranış terk edildiyse bu tövbe olmaz. Örneğin, içki içen biri sadece sağlığına zararlı olduğu için bu davranışından vazgeçiyorsa bu tövbe sayılmaz. Tövbede asıl olan, kişinin Yüce Allah'ın razı olmayacağı bir eylemde bulunması nedeniyle rabbi ile olan ilişkisinin gerildiğini fark etmesi ve bu davranışından vazgeçerek rabbinin rızasını aramaktır.³⁶

Tövbe eylemi sadece iman edenler için geçerliliği olan bir süreç değildir. Münafıkların tövbesi; iman konusunda yaşadığı tereddütlerden sıyrılarak söz ve davranışlarında samimiyet ile Yüce Allah'a yönelmesidir. Tövbe sürecini başlatan duygu ise pişmanlıktır.³⁷ Müşrik olan bir kişinin tövbesi ise şirkten vazgeçmesi ve İslâm Dini'ni kalben benimseyerek pratiklerini yerine getirmesi ile mümkündür.³⁸ Ehl-i kitabın tövbesi ise gerçeği gizlemekten vazgeçerek İslâmiyet'i benimsemeleri ve davranışlarını ıslah ederek önceki ilahî kitapları da tahrif ettiklerini kabul etmekle olmaktadır.³⁹ Kısaca her günahkâr bireyden samimi bir pişmanlık ve gûnahtan geri dönüş beklenmektedir. Tövbe; insanın nefsini terbiye ederek özüne dönmesi ve samimiyetle yaptığı hataları telafi etmesidir.⁴⁰

Sonuç olarak tövbenin çok farklı yorumları yapılsa bile hepsi ortak bir ana fikir etrafında toplanmaktadır. Tövbe, Yüce Allah'ın rızasını kazanmak için yapılır. İşlenen gûnahtan sonra pişmanlık duyarak ondan vazgeçmeye ve doğru bir yaşam tarzına dönmeye tövbe denir. Tövbe sürecinde samimiyet, ihlas önemlidir. Tövbede asıl olan herhangi bir dünyalık çıkar beklemeksizin sadece rabbini razı etmek amacıyla hatadan vazgeçiş vardır.

D. Tövbenin Kabul Olma Şartları

Tövbe etmek bütün insanlara farz-ı ayn olan bir durumdur. İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem bile rabbinin istemediği bir davranışı yapması sebebiyle tövbe kapısına iltica etmiştir.⁴¹ Gayrimüslim birinin tövbesi Müslüman olmakla gerçekleşmektedir. Günahkâr olan kişilerin tövbesi ise yapmış oldukları yanlışlardan

³⁶ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, 6. Basım (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011), 133.

³⁷ Tok, "Günah ile Tövbe Arasındaki Mahiyet İlişkisi", 295.

³⁸ Tok, "Günah ile Tövbe Arasındaki Mahiyet İlişkisi", 296.

³⁹ Tok, "Günah ile Tövbe Arasındaki Mahiyet İlişkisi", 299.

⁴⁰ Tok, "Günah ile Tövbe Arasındaki Mahiyet İlişkisi", 303.

⁴¹ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 4/20.

vazgeçerek Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarına uymaları ile olmaktadır.⁴² Tövbe, ilk olarak günah işleyen kişinin iç dünyasını terbiye etmesi ile başlayan bir süreçtir. Sağlam ruh hali bozulan kişinin, ruhsal olarak arınması tövbe ile gerçekleşmektedir. Bakara Sûresi'nin 54. âyetinde geçen “*tövbe edin de, nefislerinizi düzeltin*”⁴³ ifadesi bunu açıkça ifade etmektedir.⁴⁴

Tövbede aranan şartlardan ilki nedâmettir. Kişi geçmişte yaptığı ya da içinde bulunduğu hatadan dolayı utanç duymalı, pişman olmalıdır.⁴⁵ İşlediği günahın farkında olan kişi suçluluk psikolojisi hissedebilir. Bu psikolojiden kurtulmasının ilk yolu, pişmanlık hissini yaşayarak hatasını kendine itiraf etmesi ve Yüce Allah ile arasında kopan bağları onarmasıdır.⁴⁶ Eğer birey, bir insanın şahsına karşı bir günah işlediyse ve bu günahından dolayı da pişmanlık duyup tövbe etmek istiyorsa, yaptığı kötülüklerden dolayı Yüce Allah'a mahcubiyetini dile getirmeli, gücü yettiğinde de zarar verdiği kişiye karşı hatalarını tazmin etmeye çalışmalıdır.⁴⁷ Pişmanlık duygusunu yaşayan kişinin, tövbesinde samimi olması ve hatalarında ısrarcı olmaması gerekmektedir.

Kararlılık da tövbenin şartlarından biridir. Günah işleyen fertler aynı hataya düşmemek için gerekli kararlılığı ve azmi gösterebilmelidirler.⁴⁸ Kişi günahlardan uzak durarak Yüce Allah'a söz vermeli, tövbe etme konusunda kararlı ve samimi olmalıdır. Kişi aynı zamanda tövbesini sözde bırakmayarak uygulamaya geçirmelidir. Yaptığı hataları fark ederek onların yerine güzel ve sâlih ameller yapmalıdır.

Tövbede acele etmek önemlidir. Günahı işler işlemez, ölüm belirtileri ortaya çıkmadan önce kişinin pişmanlık duyarak nefsini terbiye edip tövbe etmesi

⁴² Yusuf Topyay, *Kur'an'da İstiğfar ve Tövbe* (Ankara: İlahiyat Kitap, 2022), 72.

⁴³ el-Bakara 2/54.

⁴⁴ Yapıcı, *İslâm'da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, 70.

⁴⁵ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, trc. Hakan Bayrak v.dğr., 6 c. (İstanbul: İnkılap Yayınları, 1992), 3/461; Topyay, *Kur'an'da İstiğfar ve Tövbe*, 43; Karagöz, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*, 251; Erginli, “Tövbe”, 1076; Halil İbrahim Yıldırım, *Tövbe Kavramı ve Kelâm Ekollerinin Tövbe Anlayışlarının Mukayesesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 68.

⁴⁶ Topyay, *Kur'an'da İstiğfar ve Tövbe*, 49.

⁴⁷ Sare Emanet, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Tövbe-İstiğfarın Süreç ve Yapıları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 75.

⁴⁸ Hasan Hüseyin Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 181; Topyay, *Kur'an'da İstiğfar ve Tövbe*, 73.

gerekmektedir.⁴⁹ Ölüm ile karşı karşıya gelmeden günahlardan tövbe etmek, tövbede aranan şartlardan biridir. Tövbeyi geciktirmemek gerekir ki tövbeyi sonraya ertelemek ayrıca günah olduğu gibi ayrı bir tövbe gerektirmektedir.⁵⁰ Kur'an-ı Kerim'de, Yüce Allah katında makbul olan tövbenin çok zaman geçmeden yapılan tövbe olduğu, bu kişilerin tövbelerinin de kabul edileceği belirtilmektedir. Ölümün yaklaştığını anladıkları vakit, bağışlanma dileyen kişilerin tövbesinin ise geçersiz olduğu Kur'an'da ifade edilmektedir.⁵¹ Gazzâlî, günahın hemen akabinde tövbe edilmesi gerektiğini ifade ederek günahı öldürücü bir zehre benzetmiştir. Kişinin bedenine giren zehri kusarak atmaya çalışacağı gibi nefsini isyana sürükleyen hataları da tövbe ile vakit kaybetmeden kendinden uzaklaştırması gerektiğini belirtmektedir.⁵²

Sonuç olarak farz-ı ayn olan tövbenin kabul olması için bazı şartların sağlanması gerekmektedir. İşlenen günahın farkına vararak derin bir pişmanlık duymak, yapılan hataya bir daha dönmemeye kararlı olmak ve bu kararlılığı sürdürmek, tövbeyi geciktirmeden ilk fırsatta içtenlikle yapmak bu şartlardandır. Tövbe ederken, tövbenin samimi bir şekilde sadece Yüce Allah'a yapılması ve hatalarda ısrarcı olunmaması gerekir. Tövbeden sonra o hatanın izlerini silecek güzel ve hayırlı işler yapılması, tövbenin pekiştirilmesi açısından doğru olan bir davranıştır.

E. Tövbe Etmenin Bireye Kazandırdıkları

Allah'ın (c.c.) halifesi olarak dünyaya gönderilen insan,⁵³ bazen nefsinin ve şeytanın isteklerine boyun eğip olumsuz davranışlarda bulunabilmektedir. Hiç günah işlememek ve hata yapmamak, yaratılışlarından dolayı meleklerle ait bir özellikken; günah işleyip telafi etme düşüncesi olmadan daha fazla kötülüğe yönelme eğilimi de şeytanın tabiatı gereğidir. Yaratılış fitratından dolayı insan günah ve hata işlemeye meyilli olarak yaratılmıştır. Fakat insanoğlunun bilerek ya da bilmeyerek günah işledikten sonra tövbe edip Hakk'a yönelmesi, onun için zaruri bir ihtiyaçtır. Tövbe

⁴⁹ Mücahit Kapan, *Tasavvuf Kültüründe ve Gazzâlî'de Tövbe* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 120-121.

⁵⁰ Karagöz, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*, 251.

⁵¹ en-Nisâ, 4/17-18.

⁵² Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 4/16.

⁵³ el-Bakara, 2/30.

etmediği zaman kişi Yüce Allah'tan uzaklaşmış olmakta ve işlediği günahları küçük görerek daha fazla yanlışla sapabilmektedir. İnsanın hata yaptıktan sonra telafi etmeye çalışma özelliği onu, günahsız olan meleklerden ve kötülük için çalışan şeytandan ayıran en büyük özelliğidir. Bu yüzden tövbe etmek insan hayatında önemli bir konuma sahiptir. Kişinin yaptığı hatanın farkına vararak telafi etme düşüncesiyle, Yüce Allah'tan bağışlanma dilemesinin kendisine kazandırdığı bazı duygu ve davranışlar vardır.

Günahlarında ısrar etmeyip samimi bir şekilde bağışlanma dileyen kişi, Yüce rabbinin sevgili kulları arasına katılmaktadır. O kişi cennet hayatına buyrularak günahları bağışlandığı için hiç hata yapmamış gibi sayılmaktadır. Hz. Peygamber bu konuda *“Günahlarına tövbe eden Allah'ın sevdiği kuludur; hiç günah işlememiş gibidir.”* buyurmuştur.⁵⁴ Tövbe eden kişi kalbini ve nefsinin günahlardan arındırarak kul olduğunu hatırlamaktadır. Böylece yüce rabbi ile arasındaki bağı güçlendirmeye çalışmış olur. Zira Kur'an-ı Kerim'de, Allah'ın (c.c.) tövbe eyleminde bulunan kullarını sevdiği belirtilmiştir.⁵⁵ Tövbe eden birey kalbini ve vicdanını ferahlığa kavuşturmuş olmaktadır.⁵⁶

Tövbe etmek bireyin suçluluk hissiyatına kapılmasını engelleyerek⁵⁷ günahkârlık duygusundan temizlenmesine vesile olur.⁵⁸ Bireyin küçük-büyük günahlarını fark etmesi, kendini üstün görmemesini sağlar. Böylece kişi kibir ve büyükleme duygularından nefsinin arındırılmış olur.⁵⁹

Günahkâr insan yaptığı hatalarla hem toplumda hem de Allah (c.c.) katında değer ve itibar kaybına uğrar. Kendisini küçük düşüren günahları terk ettiği zaman Yüce rabbinin rızasını kazanır. Aynı zamanda sosyal bir varlık olan insan tövbe ederek yaşadığı toplumda da itibarını tekrar elde eder.⁶⁰ Tövbe ile insan yeniden hayata bağlanarak geleceğe dair ümit ve yaşama isteği duyar. Toplumdaki diğer bireylere daha hassas ve dikkatli davranarak kimseye haksızlık etmemeye özen

⁵⁴ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, 3/461.

⁵⁵ el-Bakara, 2/279 .

⁵⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/559.

⁵⁷ Peker, *Din Psikolojisi*, 136.

⁵⁸ Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 60.

⁵⁹ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Miftahu dari's-saade*, trc. Mehmet Beşir Eryarsoy, 2 c. (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2017), 2/32.

⁶⁰ Yıldırım, *Tövbe Kavramı ve Kelâm Ekollerinin Tövbe Anlayışlarının Mukayesesi*, 75.

gösterir. Güven içinde huzurlu ve mutlu yaşamak için dürüst bir insan olmaya çalışır.⁶¹

F. Tövbe Etmeyi Engelleyen Sebepler

Bir hata ya da günah işlendikten sonra vakit kaybetmeden pişmanlık duyarak tövbe etmek esastır. Bağışlanma dilemeyi ertelememek ve geciktirmemek önem arz etmektedir. Bazen bireyin tövbe etmesini engelleyen ya da tövbeyi geciktirmesine sebep olan bazı durumlar vardır. Bilgisizlik, gerçekleri duymazdan gelme, nefsin kötü istek ve arzularına uyma, kötü arkadaş ve çevre,⁶² hatalarda ısrar etme, kibirlenme,⁶³ hiç ölmeyecekmiş gibi sadece bu dünyayı düşünme,⁶⁴ zikri unutma, mânevî körlük⁶⁵ gibi sebepler tövbe etmeyi engelleyen hususlardan bazılarıdır.

Köse, günahlara aldırış etmemenin de tövbenin önündeki bir engel olduğunu ifade etmiştir. Örneğin, farz olan bir namaz kılınmadığında bu durum bireyin keyfini kaçırmıyorsa, helal olan bir mala haram bulaştığında kişi bundan rahatsızlık duymuyorsa, yanlışlar başkalarına çok güzel bir şey gibi anlatılıyorsa birey, işlediği günahlara aldırış etmiyor demektir.⁶⁶ Kişi, tövbe etmesine mâni olan durumların farkına vardığı gibi bu sebepleri ortadan kaldırarak doğru yola yönelmelidir. Bu durum psikolojik ve ahlaki bir değişimin gerçekleşebilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Birey, Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına riayet edip, ümitsizliğe kapılmayarak kararlı bir şekilde tövbe ipine sarılmalıdır. Bu sayede birey, kendini manevi bir yeniden doğuş sürecine sokarak, güzel değişimlerin ve kişisel dönüşümün kapılarını aralamış olur.

⁶¹ Topyay, *Kur'an'da İstiğfar ve Tövbe*, 52.

⁶² Abdullah Kara-Hilal Kara, *Tevbe Ahlakı*, 2. Basım (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 91-130.

⁶³ Kapan, *Tasavvuf Kültüründe ve Gazzâlî'de Tövbe*, 40.

⁶⁴ Fethullah Yılmaz, *Tövbekâr Kâtil Kıssasının Tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 64.

⁶⁵ Muhammed b. Ali b. Atıyye el-Harisî Ebu Talib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*, trc. Dilaver Selvi-Ali Kaya, 3. Basım, 4 c. (İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2004), 2/185.

⁶⁶ Salih Köse, "Ebedî Saadetimizin En Önemli Anahtarı: Samimi Tövbe", *Diyanet Aylık Dergi*, Ağustos 2023, 52.

G. Tövbe ile İlgili Kavramlar

G.A. Günah

Farsça bir kavram olan “günah”, sözlükte “suç” anlamına gelir.⁶⁷ Terim olarak ise ilâhî emir ve yasaklara aykırı olan eylemlere,⁶⁸ dini alandaki yanlış ve aşırılıklara⁶⁹ günah denir.

İbn Kayyim el-Cevziyye günahlarından tövbe eden kişileri bir tabibe (hekim) benzetmiştir.⁷⁰ Nasıl ki bir tabip bedendeki hastalıkları iyileştiriyorsa, günahlarından tövbe eden birey de kalbini ve imanını tedavi edip iyileştirmiş olur.

Bireyi günaha sevk eden bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin en başında nefis gelmektedir. Nefis insanı kötü yola yönlendirerek insanın arzu ve isteklerinin peşinden gitmesini ister.⁷¹ Diğer bir faktör ise şeytandır. Şeytan insana kötülüğü fısıldayarak doğru yoldan uzaklaşmasını ister.⁷² İnsanı Yüce Allah’ın yolundan döndürmeye yemin etmiş olan şeytan, onu kışkırtarak yanlış davranışlara yönlendirmektedir. Ölümsüz bir dünya düşüncesi, dünya hayatının çekici cazibesi, sosyal çevrede kötü örneklerin olması, ahiret hayatını umursamama gibi etmenler insanları günaha sevk eden bazı faktörlerin başında gelmektedir.⁷³

Günahlar nicelik bakımından büyük (kebîre) ve küçük (sagîre) günah olmak üzere ikiye ayrılır.⁷⁴ Bu ayrım Kur’an-ı Kerim’de ifade edilerek büyük ve küçük günahların neler olduğu hakkında pek fazla bilgi verilmemiştir.⁷⁵ Allah’a şirk koşmak ve inkâr etmek büyük günahlar arasında sayılmıştır. Tövbe edilmediği ve hak din kabul edilmediği takdirde birey için sonu hüsrarla bitecek olan eylemler büyük günah olarak nitelendirilmiştir.⁷⁶

⁶⁷ Karaman-Karagöz, “Günah”, 182; Ömer Faruk Harman, “Günah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/182.

⁶⁸ Karaman-Karagöz, “Günah”, 182.

⁶⁹ Harman, “Günah”, 14/182.

⁷⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Miftahu dari’s-saade*, 2/26.

⁷¹ Bebek, “Günah”, 283; Yapıcı, *İslâm’da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, 29.

⁷² Yapıcı, *İslâm’da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, 34.

⁷³ Bebek, “Günah”, 41/283.

⁷⁴ Adil Bebek, “Günah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/283; Nihat Dalgın, *İslâm’da Tevbe ve Cezalara Etkisi*, 3. Basım (Samsun: Etüt Yayınları, 1999), 53.

⁷⁵ Bebek, “Günah”, 14/283.

⁷⁶ Topaloğlu, “Tövbe”, 41/281.

Bireyin günahlarından kurtulması ve bağışlanması için tövbe etmesi, istiğfarda bulunması, günahlarını telafi edecek iyi ameller yapması,⁷⁷ başına gelen musibet ve zorluklara karşı sabretmesi, Yüce Allah’a dua etmesi ve yakarıшта bulunması gerekir.⁷⁸ Tövbe edilmesi gereken günahlar genel hatlarıyla şu şekilde sıralanabilir; güzel işleri terk etmek, küfür ve şirke bulaşmak, münafıklık ve fâsıklık alameti göstermek.⁷⁹ Bunlar bireyin işlediği takdirde Yüce Allah’a karşı mahcubiyet duygusuyla tövbe etmesi gereken günahlardır. Bu günahların dışında yapılan en büyük hata da kişinin işlediği günahı övünerek ve kibirlenerek bulunduğu toplumda anlatıp bu kötü davranışı yaymasıdır.⁸⁰ Yapılan hatalar olabildiğince gizlenmeli ve güzel bir şeymiş gibi insanlara karşı teşhir edilmemelidir.

G.B. Pişmanlık

Fars dilinden Türkçeye geçen “pişman” kelimesi⁸¹ sözlükte “pişman olma durumu, nedâmet” gibi anlamlara gelir.⁸² “Pişmanlık” kelimesinin Arap dilinde karşılığı “nedâmettir”. Nedâmet, “yapılan bir işten dolayı üzülme, pişman olma” demektir.⁸³ Pişmanlık, bireyin yaptığı bir eylemden dolayı rahatsızlık duyup sonrasında kendisini mutsuz hissetmesi sonucu üzülme, yakınma şeklinde tezahür eden tepkilerle devam eden duygusal sürecin adıdır.⁸⁴

“Pişmanlık” kelimesi çağdaş hukuk literatüründe “tövbe” terimi ile birbirinin yerine kullanılmaktadır. Pişmanlığın içeriğine tövbe bağlamında bakıldığında; bireyin, inançlarına sahip olduğu din ile bu dinin toplumda objektiflettiği normlar çerçevesinde yanlış olarak değerlendirilen bir eylemde bulunduğu ve gerçekleştirilen bu eylemin günah olduğu bilincine varıldığında pişmanlık diyebileceğimiz bir takım suçluluk durumu yaşamasıdır. Başka bir ifadeyle birey Yüce Allah’a karşı bir hata yaptığında, bu hatasının bilincinde olup, hatasını kabul

⁷⁷ Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *İman Üzerine*, trc. Salih Uçan, 6. Basım (İstanbul: Pınar Yayınları, 2009), 59-61.

⁷⁸ Karagöz, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*, 195.

⁷⁹ Topyay, *Kur'an'da İstiğfar ve Tövbe*, 32-33.

⁸⁰ Mekki, *Kûtu'l-Kulûb*, 2/200.

⁸¹ Handan Yalvaç Arıcı, *Kur'an'da Pişmanlık Psikolojisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 7.

⁸² *Türk Dil Kurumu*, “Pişmanlık” (Erişim: 11 Eylül 2023).

⁸³ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, (Ankara: Vadi Yayınları, 2001), “Nedâmet”, 995.

⁸⁴ Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 35.

ederek suçluluk duyduğu zaman pişmanlık dini bir anlam taşır⁸⁵ ve tövbe kelimesinin yerine kullanılabilir. Zira İbn Hibban, pişmanlık duygusunun aslında tövbe etmek olduğunu ifade etmektedir.⁸⁶

Pişmanlık, kişinin yüce yaratıcıya tövbe ederek, aynı hataları tekrar işlemeyeceğine dair kararlı bir tutum ortaya koymasıdır. Pişmanlık hissi bireyi, tövbe etmeye teşvik etmektedir. Pişman olma duygusunun olmadığı yerde tövbeden söz edilmesi mümkün görülemez. Zira aynı günahı sürekli tekrarlayan kişinin gerçek anlamda pişman olduğu söylenilemez. Bu yüzden de pişmanlık olmadan sadece sözlü olarak affedilme talebi tövbe bağlamında değerlendirilmemelidir. Pişmanlık duygusu kalbî bir tövbe olarak ifade edilebilir. Hataların farkına varılarak terk edilmesi ve bir daha tekrarlanmaması da fiilî tövbe olarak nitelendirilebilir.⁸⁷

Gazzâlî, tövbe'nin nedâmet olduğunu⁸⁸ ifade ederek nedâmeti, sevdiğini kaybeden birinin kalbinde hissettiği sızıya benzetmektedir. Nedâmet duygusunu yaşayan kişinin işlediği günahı dolaylı ağırlaması, gözyaşı dökmesi ve üzülmeye gerektirir. Kişinin nedâmet duygusu ne derece fazla olursa yapılan günahlarında o nispette Yüce Allah tarafından bağışlanması umulmaktadır.⁸⁹

G.C. İstiğfar

“Gufrân” kökünden türetilmiş⁹⁰ olan istiğfar sözlükte; “örtmek, örtbas etmek,⁹¹ af talep etmek, günahı itiraf⁹² gibi anlamalara gelir. Terim olarak; bireyin günahını itiraf ederek Allah'tan (c.c.) af ve bağışlanma dilemesi, yaptığı salih amelleri arttırarak günahlarını azaltmaya gayret etmesine istiğfar denir.⁹³

Tövbe ve istiğfar çoğu zaman birbirine karıştırılan hatta birbirinin yerine kullanılan kavramlar olmasına rağmen anlam bakımından farklıdır. Tövbede

⁸⁵ Abdullah Araz, *Gazzâlî'de Tövbe Anlayışı* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 18.

⁸⁶ Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman el-Heysemî, *Sahîh-i İbn Hibbân zevâidi = Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâidi İbn Hibbân*, trc. Hasan Yıldız, 2 c. (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012), 2/602.

⁸⁷ Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 119.

⁸⁸ Gazzâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn*, 4/72.

⁸⁹ Gazzâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn*, 4/63.

⁹⁰ Yıldırım, *Tövbe Kavramı ve Kelâm Ekollerinin Tövbe Anlayışlarının Mukayesesi*, 58.

⁹¹ Karaman-Karagöz, “İstiğfar”, 292.

⁹² Karagöz, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*, 196.

⁹³ Karaman-Karagöz, “İstiğfar”, 292; Yusuf Kerimoğlu, *Kelimeler Kavramlar*, 2 c. (İstanbul: İnkılab Yayınları, 1992), “Afv/İstiğfar”, 1/27.

bireyin günahına pişman olarak bir daha yapmamak üzere terk etmesi varken istiğfarda kişinin dua ederek Yüce Allah'tan af talep etmesi vardır.⁹⁴ Hûd Sûresi'nde Yüce Allah'a istiğfarda bulunarak O'na tövbe etmemiz istenmektedir.⁹⁵ Bu talepten hareket ederek istiğfarın, tövbenin bir ön şartı olduğu ve sözlü bir dua özelliği taşıdığı ifade edilebilir.

Tövbe ile istiğfarı birbirinden ayıran diğer bir özellik, kişinin bir başkası yerine Yüce Allah'a tövbe edemezken, istiğfarda bulunabilmesidir. Kur'an-ı Kerim'de “*Rabbimiz! Hesap görülecek günde beni, ana-babamı bağışla*”⁹⁶ âyeti bireyin başkaları adına Yüce Allah'a istiğfarda bulunabileceğine, onların günahları için af talep edebileceğine dair delil olarak kabul edilebilir.⁹⁷ Zira Ömer b. Hattâb ve Sa'îd b. Zeyd: “Ya Resûlullah! Zeyd⁹⁸ için istiğfarda bulunalım mı?” diye sormuşlardır. Bu soru üzerine Hz. Peygamber, Zeyd için istiğfarda bulunabileceklerini, zira onun tek başına bir millet olarak diriltileceğini belirtmiştir.⁹⁹ Hz. Peygamber bu şekilde bir açıklama yaparak kişinin bir başkası için istiğfarda bulunabileceğini ifade etmiş olmaktadır.

G.D. Mağfiret

Arapçadan dilimize giren mağfiret kelimesi sözlükte “bağışlama,¹⁰⁰ birinin kusurunu açığa çıkarmamak, gizlemek, örtmek” anlamlarına gelir. Mağfiret kelimesi Allah'a nispet edildiğinde “kulunun hata ve günahlarını örtmesi, onu bağışlaması” anlamlarına gelir. İstiğfarla aynı kökten gelen mağfiret kelimesi “gufrân” kökünden türemiştir.¹⁰¹

⁹⁴ Yapıcı, *İslâm'da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, 54.

⁹⁵ Hûd, 11/3.

⁹⁶ İbrâhîm, 14/41.

⁹⁷ Araz, *Gazzâlî'de Tövbe Anlayışı*, 17.

⁹⁸ Zeyd b. Amr, Hz. İbrahim'in dini hanifliği araştırmış ve bu din hakkında bilgi sahibi olmak ve yetkin bir kişi bulmak için de farklı şehirlere gitmiştir. Hristiyanlığı ve Yahudiliği araştırmış ve o dinlerde kendisi için bir şey bulamamıştır. Bir rahibin kendisine bilgi edinmek istediği din üzere bir peygamberin geleceğini ve o peygamberin de geldiği topraklardan olacağını ve kendi memleketine dönmesi gerektiğini ifade etmiştir. Zeyd b. Amr, Mekke'ye dönerken yolda öldürülmüştür. (İbn İshak, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzî*, 171.).

⁹⁹ İbn İshak, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzî*, 171-172.

¹⁰⁰ Türk Dil Kurumu, “Mağfiret” (Erişim: 16 Kasım 2023).

¹⁰¹ Adil Bebek, “Mağfiret”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/313; Emanet, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Tövbe-İstiğfarın Süreç ve Yapıları*, 11.

Kur'an ve sahih hadislerden oluşan naslarda insanın, yüce yaratıcısına samimi bir şekilde günahları için mağfiret dilemesi sonucunda kul hakkı ve şirk dışındaki hata ve kusurlarının bağışlanacağı ifade edilmiştir. Kul hakkının sahibi Allah (c.c.) olmadığı için bu hakkın kul tarafından affedilmesi gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de mağfiret kavramının geçtiği âyetlerin çoğunda mağfiretle birlikte müjde verici ifadelerden, büyük bir ecrin varlığından, güzel rızık ve cennetlerin olduğundan bahsedilmektedir.¹⁰²

G.E. Tevvâb

Yüce Allah'ın isimlerinden biri olan "Tevvâb", tevb (tevbe, metab) kökünden türemiştir. Sözlükte "rücu etmek, geri dönmek, dönüş yapmak" anlamlarıyla ifade edilmektedir.¹⁰³ Dini bir terim olarak ise Tevvâb; Allah'ın (c.c.), hatalarından pişman olup teslimiyetle kendisine yönelen kullarının tövbelerini çokça kabul eden aynı zamanda onlara af ve mağfiret kapılarını açarak ihsanda bulunması anlamına gelmektedir.¹⁰⁴

Yüce Allah'ın Tevvâb ismi Kur'an-ı Kerim'de, on bir âyette geçmekle birlikte genellikle "Rahîm" ismi ile beraber kullanılmıştır. Bu da Yüce Allah'ın samimi bir şekilde tövbe eden kullarını hem affedeceğini hem de ahirette kendilerine mağfiret edip nimetler ikram edeceğinin bir delilidir.¹⁰⁵ Yüce yaratıcının insanlar içinde, günahlarını affedip kendilerine ihsanda bulunduğu kulları olmasaydı O'nun; "Afûv (çok affedici), Gafûr (çok bağışlayan), Halîm (günahkâr kullarını cezalandırmakta acele etmeyen) ve Tevvâb (tövbeleri kabul eden)" gibi esmasının etkileri ortaya çıkmayabilirdi.¹⁰⁶

¹⁰² Bebek, "Mağfiret", 27/314.

¹⁰³ Bekir Topaloğlu, "Tevvâb", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/48.

¹⁰⁴ Karagöz, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*, 204; Süleyman Uludağ, "Tövbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/284; Yıldırım, *Tövbe Kavramı ve Kelâm Ekollerinin Tövbe Anlayışlarının Mukayesesi*, 56; Emanet, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Tövbe-İstiğfarın Süreç ve Yapıları*, 12.

¹⁰⁵ Karagöz, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*, 204.

¹⁰⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Miftahu dari's-saade*, 2/10.

G.F. Nasûh Tövbesi

“Nasûh” kelimesinin, samimiyet anlamına gelen “nush” kökünden ya da sade, yalın anlamına gelen “nısa” kökünden geldiği ifade edilmiştir.¹⁰⁷ “Nasûh” sözlükte “hâlis, onarıcı, yalın, samimiyet” manasına gelmektedir.¹⁰⁸

Dini bir terim olarak “nasûh tövbesi”, insanın fayda vermeyen her türlü söz ve fiilden vazgeçerek kalbinde hiçbir şüphe ve iz bırakmayacak şekilde, günahlarına samimi bir şekilde tövbe etmesi anlamına gelmektedir.¹⁰⁹ Nasûh tövbesini Hz. Ömer, insanın işlediği hataya tövbe ederek bir daha aynı hataya dönmemesi olarak ifade etmektedir.¹¹⁰ Hasan Basrî (110/728) ise nasûh tövbesini; “Kalp ile nedâmet duygusunu yaşamak, dil ile istiğfarda bulunmak, fiil ve davranışlarla da günahları terk ederek bir daha dönmek.” olarak tanımlamaktadır.¹¹¹

İnsan fitratı gereği günah işlemekten kendini uzak tutamaz. Günahı ne kadar çok ve büyükte olsa, tövbe etmesi onun için dini bir sorumluluktur. Bundan dolayı günahlarından dolayı pişmanlık yaşayan kişinin içtenlikle yüce yaratıcısının tövbe kapısını çalması gerekmektedir. Samimi bir şekilde tövbe eden bireyin, hangi hatadan dolayı tövbe ettiğini hiçbir zaman unutmaması gerekir. Böylelikle yaptığı hataları hatırlayacak, hatırladıkça da Allah’tan (c.c.) af ve mağfiret isteyecektir.¹¹² Kur’an-ı Kerim’de, Yüce Allah’a içtenlikle tövbe etmemiz gerektiği¹¹³ buyrulur tövbenin samimi bir şekilde yapılması istenmiştir. Kulun hata ve günahlarını küçük görmeyerek her türlü yanlış davranışından dolayı tövbe etmesi gerekmektedir.

Anık, tövbe edilmeyen günah ve hataları, tedavisi yapılmayan hastalıklara benzetmiştir. Tedavisi yapılmayan hastalıklar nasıl ki vücutta bir süre sonra kalıcı hasarlar bırakıyorsa tövbesi yapılmayan günahlar da insanın ruhunu ve kalbini sararak onu, içinden çıkamayacağı bir buhrana sürükleyebilir. Bundan dolayı da günahların hafife alınmaması gerekmektedir.¹¹⁴

¹⁰⁷ Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, 2/184.

¹⁰⁸ *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Hayrettin Karaman v.dğr., 5 c. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 5/410.

¹⁰⁹ Kapan, *Tasavvuf Kültüründe ve Gazzâlî’de Tövbe*, 72.

¹¹⁰ Taberî, *Taberî Tefsîri*, 8/359.

¹¹¹ Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, 2/185; Erginli, “Tövbe”, 1073.

¹¹² Yıldırım, *Tövbe Kavramı ve Kelâm Ekollerinin Tövbe Anlayışlarının Mukayesesi*, 60.

¹¹³ et-Tahrîm 66/8.

¹¹⁴ Mehmet Selim Anık, “Nasuh Tövbesi”, *Diyanet Aylık Dergi*, (Eylül 2009), 23.

Nasûh tövbesi, yaptığı hatadan pişmanlık duyarak günlerce direğe bağlı kalan Ebû Lûbâbe'nin tövbesidir. Nasûh tövbesi mazeretsiz olarak Tebük Seferi'ne katılmayan Kâb b. Mâlik ve arkadaşlarının günlerce gözyaşı dökerek, dünyanın onlara dar gelmesi hissini yaşamalarıdır.¹¹⁵ Kısaca nasûh tövbesi, samimi bir pişmanlık ile bir daha aynı hataya düşmeyecek şekilde o yanlışın terkedilmesidir.

¹¹⁵ Arık, “Nasuh Tövbesi”, 23.

1. KUR'AN-I KERİM'DE VE HADİSLERDE TÖVBE

1.1. Kur'an-ı Kerim'de Tövbe

Allah (c.c.) ile insan ilişkisinin sürekli bir etkileşim içerisinde tutulmasını sağlayan mekanizmanın adı tövbedir. Kur'an-ı Kerim, bu ilişkinin devamlılığını istemekte ve bu konuda kararlı bir şekilde vurguda bulunmaktadır. Tövbe hata ve günahlardan temizlenme aracı olduğu için samimi ve kabul şartlarına uyan bir bağışlanma talebinin reddedilmesi mümkün görülmemektedir.¹ Bireyin, sergilediği tüm ahlaki sapmalara ve ahlaki sınırları aşan davranışlara rağmen Yüce Allah'ın rahmetine ve affediciliğine güvenmesi gerekmektedir.² Zümer Sûresi'nde aşırıya giden insanların Yüce Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemesi gerektiği, Yüce Allah'ın bütün günahları bağışlayabileceğini, Yüce Allah'ın rahîm ve gafûr olduğu ifade edilmektedir.³

Kur'an-ı Kerim'de tövbe ve onun türevleri ile ilgili kelimeler seksen yedi yerde geçmektedir.⁴ Hz. Âdem'in, Hz. Nûh'un, Hz. İbrahim'in, Hz. Mûsâ'nın, Hz. Dâvûd'un, Hz. Yûnus'un, Hz. Muhammed'in (s.a.s.), bazı sahâbîlerin ve geçmiş kavimlerin bazılarının pişmanlık ve tövbesinden Kur'an'da bahsedilmiştir. Anlatılan bu tövbe örnekleri ile günahkâr olan insanlara teselli ve uyarılarda bulunulduğu ifade edilebilir.⁵ Tövbe eden ve salih ameller işleyerek sırat-ı müstakim üzere hareket eden kullar için Yüce Allah çok affedici ve bağışlayıcı olduğunu dile getirmiştir.⁶ Kur'an'da isimleri geçen birçok peygamberin de, Yüce Allah'ın ilâhî lütfundan nasiplenmek için istiğfarda bulunarak bağışlanma diledikleri görülmektedir.⁷ Kur'an'da "tövbe" kavramının sıklıkla peygamberlerin ve salih kulların nitelikleri ile bağdaştırılması, ilâhî mesajın ana temalarından birini oluşturmaktadır.⁸ Tövbe sadece

¹ Selim Özarslan, "Allah'a Yöneliş Bilincini Tazeleme: Tövbe", *Diyanet Aylık Dergi*, Aralık 2018, 20.

² Halil Altuntaş, "Manevi Arınma: Tövbe", *Diyanet Aylık Dergi*, Aralık 2018, 7.

³ ez-Zümer 39/53.

⁴ Ali Haydar Zuğurlu, *Kâ'b bin Malik ve Tevbe* (İstanbul: Buruc Yayınları, 2013), 133.

⁵ Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 65.

⁶ Tâhâ 20/82.

⁷ Murat Padak, "Peygamberlerin Tövbesi", *Diyanet Aylık Dergi*, Aralık 2018, 18.

⁸ Mehmet Yaman, *Kelâm'da Günah ve Tevbe* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 52.

hata ve kirlerden arınma süreci değil aynı zamanda peygamberler ve salih kimselerin önemli bir ahlâkî ve mânevî özelliği olduğu da ifade edilebilir.⁹

Kur'an'daki tövbe âyetlerine bakıldığı zaman tövbe ve bağışlanma ifadelerinin çoğunlukla dua ve niyaz üslubuyla şekillendiği görülmektedir.¹⁰ Aynı şekilde Kur'an'ın tövbe eylemine yaklaşımı insanın hem günah işlemeye meyilli hem de günahından pişmanlık duyarak vazgeçebilme potansiyeline sahip olduğu düşüncesinden yola çıkmaktadır. Bu perspektif çerçevesinde insanın içsel bir çatışma yaşayarak hata yapabileceği aynı zamanda bu hatalardan uzaklaşıp arınarak tövbe edebilme potansiyeline sahip olduğu ifade edilebilir. Kur'an-ı Kerim insanların yaptıkları hataların olumsuz etkilerini vurgularken bir yandan da hatalarından vazgeçme yollarını ifade ederek olumlu bir hayat tarzına dönmeye insanları teşvik eder.¹¹

Tövbe eyleminin, Kur'an'da bireylerin hem dünya hem de ahiret mutluluğunu elde etmek¹² ve yaratılış amacına uygun bir kul olabilmek için eğitim vasıtası amacıyla kullanıldığı ifade edilebilir. Aynı zamanda Kur'an'da tövbenin hem bireysel hem de ilahi boyutuna vurgu yapılmaktadır. Kişinin kendi içsel çabasıyla samimi bir şekilde tövbe etmesi, tövbenin bireysel boyutunu ifade etmektedir. Yüce Allah'ın, günahkârı huzuruna kabul ederek bağışlaması ve merhamet etmesi de¹³ tövbenin ilâhî boyutunu göstermektedir.¹⁴ Bu bağlamda tövbe insanın kişisel sorumluluğunun farkında olduğunu gösterdiği gibi Yüce Allah'ın da kullarına karşı merhametini gösteren derin ve dengeli bir ilişki olarak görülmektedir.

Allah (c.c.) iman eden kullarının gösteriştan uzak bir biçimde, samimi olarak tövbe etmelerini istemiştir. Tövbe sonucunda Kur'an-ı Kerim'de, Yüce Allah'ın mümin kullarının kötülüklerini örteceği, Hz. Peygamber ve onunla birlikte olan kişileri de ahirette cennetine koyacağı ifade edilmiştir.¹⁵ Yüce Allah katında geçerli olan tövbe samimi bir şekilde yapılan nasûh tövbesidir. Günah işleyen kişinin vakit kaybetmeden tövbe etmesi gerektiği, ölüm yaklaşınca pişman olup tövbe edenlerin

⁹ el-A'râf 7/143.

¹⁰ Topaloğlu, "Tövbe", 280.

¹¹ Yapıcı, *İslâm'da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, 77.

¹² Nûr 24/31.

¹³ en-Nisâ 4/110.

¹⁴ Yapıcı, *İslâm'da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, 79.

¹⁵ et-Tahrîm, 66/8.

tövbésinin geçerli bir tövbe olmadığı da Kur'an'da belirtilmiştir.¹⁶ Afzalurrahman, hayatını bilinçli olarak günah denizinde geçirmiş olan ve ölüm saati yaklaştığında tövbe edenlerle; hayatlarını inkâr ve küfür bataklığında geçirmiş olarak ölen kimselerin tövbelerinin geçerli bir tövbe olmadığını ifade etmiştir. Mağfiretin ve bağışlanmanın, samimi bir şekilde pişmanlık duygusunu yaşayan tövbekârlar için olduğunu dile getirmiştir.¹⁷

Müminlerin özellikleri Kur'an'da anlatılırken; yaptıkları çirkin bir işten dolayı hemen pişman oldukları, Yüce Allah'tan bağışlanma dileyerek günahlarında ısrar etmedikleri ifade edilmektedir.¹⁸ Önemli olan bir kul için hiç günah işlemek değil, günahta ısrar etmeyerek yapılan hatanın farkına varabilmektir. Günahına gerçekten tövbe edebilen kişi, Yüce Allah'a karşı sorumluluğunun farkında olan kişidir.¹⁹ Müminin, kurtuluşa erebilmesinin ön şartı hatalarına nedâmet duyabilmesi ve tövbe edebilmesidir. İnanan insanların toplu bir şekilde tövbe etmesi istenmekte ve bu konuda Yüce Allah kullarına çağırda bulunmaktadır.²⁰ Aynı şekilde Yüce Allah tövbe eden, bağışlanma talebinde bulunan kullarını sevdiđini²¹ belirterek, gaflete düşen bireyleri tövbe etmeye teşvik etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de insanın zayıf bir varlık olarak yaratıldığı bu yüzden de Yüce Allah'ın, insanın sırtındaki yükü hafifletmek istediği belirtilmektedir.²² İnsanlar, kendi hataları sebebiyle ağırlaşan bir yük altında yaşamak zorunda kalırlar. Bu durum, bireylerin günahları nedeniyle kalıcı bir şekilde mahkûm edilmelerini ifade etmez. Tövbe ve samimiyetle yapılan bir geri dönüş, Yüce Allah'ın merhametiyle günahların bağışlanmasına ve insanın yükünün hafifletilmesine olanak tanır. Allah (c.c.) yapılan tövbeleri kabul etmek istediğini, nefsin isteklerine boyun eğenlerin yolundan gitmememizi, onların insanı bir bataklığa sürüklemek istediğini dile getirmektedir.²³

¹⁶ en-Nisâ 4/17-18.

¹⁷ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, 3/460.

¹⁸ Âl-i İmrân 2/135.

¹⁹ Karagöz, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*, 170.

²⁰ Nûr 24/31.

²¹ el-Bakara 2/222; et-Tevbe 9/112.

²² en-Nisâ 4/28.

²³ en-Nisâ 4/26-27.

İslâm dininde suçların şahsiliği prensibi temel bir ilkedir. Herkes kendi amellerinden dolayı mesuliyet taşır. Kimsenin bir başkasının hatasının ve günahının sorumluluğunu yüklenemeyeceği belirtilir.²⁴ Kur'an'da günahkâr kimsenin ahirette azaptan kurtulabilmek için herkesi fidiye olarak vermek isteyeceği ifade edilir. Ama bunun fayda vermeyeceği belirtilerek sadece zamanında yapılan tövbenin, bağışlanma talebinin insanı azaptan kurtarabileceği dile getirilir.²⁵

Sonuç olarak Kur'an'ı Kerim'de tövbe ile ilgili birçok âyet yer almaktadır. Bu âyetler tövbenin hukuki boyutunu oluşturarak, makul bir tövbenin nasıl olması gerektiği hakkında insanlara bilgi vermektedir. Peygamberlerin ve bazı sahâbîlerin tövbe örnekleri ele alınarak gelecek nesildeki müminlere öğüt ve nasihatler verilmektedir. Bazı âyetlerin, tövbe örnekleri üzerinden ele alınarak Yüce Allah'ın bağışlayıcı ve merhamet sahibi niteliklerinin vurgulanmasıyla birlikte, bu örneklerin insanlara moral ve ilham kaynağı olduğu ifade edilebilir.

1.1.1. Kur'an-ı Kerim'de Bazı Peygamberlerin Tövbe Anlayışı

Peygamberlerin insanoğluna gönderilme sebebi; Allah'ın (c.c.) emirlerini tebliğ ederek onları Yüce Allah'a ibadet ve itaat etmeye davet etmektir. Peygamberler, Yüce Allah'ın emirlerini tebliğ ettikleri gibi bu emirleri kendi hayatlarına geçiren ve uygulayan kimselerdir. Bu özellikleri sebebiyle peygamberler, insanlara hem rehber hem de yol gösteren bir kılavuz görevini toplum içinde üstlenmişlerdir. Peygamberler, kendi üstlerine düşen sorumlulukları yerine getirirken kendilerini toplumdan soyutlamamışlar, bizzat toplumun içinde yaşayarak insanoğluna yol göstermişlerdir. Peygamberlerin risâlet ve tebliğ görevi onları diğer bireylerden ayıran bir özellik olmasına rağmen bu, onların ilâhlık vasfı taşıdığı anlamına gelmemektedir. Herkes için geçerli olan doğma, yaşama ve ölme gibi evrensel süreçler peygamberler için de geçerlidir. Bu onların beşer olarak yaratılmasının bir sonucudur. Peygamberler beşer sıfatının yanında ismet sıfatına sahip olmalarıyla diğer insanlardan ayrılırlar. İsmet günah işlemekten korunmuş olmak demektir. İsmet sıfatına sahip olmaları onların hiç günah işlememesi ya da

²⁴ Fâtır 35/18; ez-Zümer 39/7; en-Necm 53/38.

²⁵ el-Meâric 70/10-14.

böyle bir iradeye sahip olmamaları ile değil bizzat Yüce Allah'ın yönlendirmesi ve lütfuyla günah işlemekten korunmuş oldukları anlamına gelmektedir.²⁶

Âlimler tövbe eylemini iki kısımda değerlendirmektedir. Bu tövbe eyleminin birincisi hususi tövbedir. Hususi tövbe, yanlış davranışın bilinçli bir şekilde yapılması sonucu yapılan tövbeye denilmektedir. Bu durumda olan bir kişi tanıdığı ve hatırladığı bir hatanın farkına vararak ve bu yanlış için özel bir tövbe sürecine girmektedir. Tövbe eyleminin ikinci kısmı ise umumi tövbedir. Kesin bir şekilde tanımlanamayan, bilmeden, istenmeden eyleme dökülen hatalar sonucu yapılan tövbeye umumi tövbe denilmektedir. Bu durumda olan bir kişi belirli bir günahı hatırlamasa bile genel bir arınma ve bağışlanma talebinde bulunmak için tövbe eder. Peygamberlerin yaptığı tövbe de umumi tövbe olarak değerlendirilebilir. Peygamberler bilinçli ve farkında olarak herhangi bir günah işlememişlerdir. Yanlış yaptıklarını bilmeden zellelerde bulunmuş olabilirler.²⁷ Zelle, bir kasıt olmadan yapılan küçük hatalar için kullanılan bir terimdir.²⁸ Peygamberler beşer sıfatının bir sonucu olarak bazen verdikleri kararlarda, yaptıkları uygulamalarda ya da bazı davranışlarda hata yapabilirler. Böyle bir durum yaşandığında hemen ilâhî ikazla uyarılmışlardır. Kur'an'ı Kerim'de bazı peygamberlerin yaptıkları hata sonucunda ne şekilde pişmanlık duyduklarına ve nasıl tövbe ettiklerine bazı âyetlerde vurgu yapılmıştır. Peygamberlerin pişmanlık ve tövbe süreçlerinde sergiledikleri örnek davranışlar, Müslümanlara yönelik bir rehberlik ve model oluşturmaktadır.²⁹

Peygamberlerin günah işlemeleri ve nübüvvet makamına yakışmayan hareketler sergilemeleri kabul edilebilir bir durum olsaydı, bu durum diğer insanların da benzer bir şekilde çirkin eylemlerde bulunmalarını meşrulaştırabilir ve hatta bu tür davranışlar günah olarak da değerlendirilmeye bilirdi. Yüce Allah'ın elçileri, insanların rol model alması gereken örnek şahsiyetlerdir. Bu sebepten ötürü peygamberlere iman ve itaat etmek emredilmektedir.³⁰

²⁶ Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 81-82; Hasan Sarraoğlu, *Kur'an'da Peygamberlerin İstiğfarı* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 45.

²⁷ Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 152; Yıldırım, *Sahabeyi Nasıl Anlamalıyız?*, 70.

²⁸ İlyas Çelebi, "Zelle", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/223.

²⁹ Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 152; Yıldırım, *Sahabeyi Nasıl Anlamalıyız?*, 70.

³⁰ Abdullah Özüçalışır, *Kur'an'da Mağfiret* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 63.

Tövbe, Yüce Allah'ın göndermiş olduğu elçilerinin ahlaki bir özelliğidir. Peygamberler hata yapmalarından kaynaklanan bir zorunlulukla değil Yüce Allah'a sürekli dua ve yakarıшта bulunmalarının bir sonucu olarak tövbe ve istiğfarda bulunmuşlardır. Onların yapmış oldukları tövbe bir hatanın varlığından dolayı değil, Yüce Allah'a olan kulluk bilinciyle yaptıkları bir eylemdir.³¹ Bakara Sûresi'nde, “Allah tövbe edenleri sever”³² buyrulmaktadır. Peygamberlerin tövbesini de bu âyet bağlamında anlamak daha doğru bir yaklaşım olabilir. Onlar rablerinin sevgi ve rızasını kazanmak için tövbeyi hayatlarının bir parçası haline getirmişlerdir.

1.1.1.1. Hz. Âdem (a.s.)

Kur'an'da anlatılan ilk tövbe örneği Hz. Âdem ve hanımı Hz. Havva'nın tövbe olayıdır. Bu tövbe hadisesi insanlık tarihinde yaşanan ilk tövbe vakasıdır. Yüce Allah'ın “Âdem'e secde et” emrine uymayarak sınanan İblis'ten sonra sınanma sırası ilk insana gelmiştir. Bu sınavla insanların, Yüce Allah'ın koyduğu sınırları ihlal ettiklerinde bu davranışların yanlış olduğunu kendilerine göstermek ve böyle bir davranışın onlara uygun olmadığını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu durum aynı zamanda insan için bir eğitim sürecidir. İnsanların, Allah (c.c.) tarafından koyulan sınırlara saygı göstermeleri gerektiği vurgulanmaktadır.³³

Yüce Allah, Hz. Âdem'in yeryüzünde halife olmaya meleklerden daha layık olduğunu göstermek için bütün isimleri ona belletmiştir. Daha sonra ilk insana öğrettiklerinin isimlerini meleklerle sormuştur;³⁴ fakat onlar, yüce yaratıcının kendilerine öğrettiklerinin dışında herhangi bir şeyin bilgisine sahip olamayacaklarını ifade etmişlerdir.³⁵ Bu cevap üzerine Yüce Allah meleklerle, Hz. Âdem'e saygı ile secde etmelerini emretmiştir.³⁶ Melekler secde emrine itaat ederken, İblis kibirlenerek Yüce Allah'ın emrine uymayıp isyan edenlerden olmuştur.

Hz. Âdem ve eşi cennete yerleştikten sonra istedikleri şekilde cennet nimetlerinden faydalanabilmişlerdir. Yüce Allah sadece bir ağaca yaklaşmamalarını,

³¹ Padak, “Peygamberlerin Tövbesi”, 18.

³² el-Bakara 2/222.

³³ Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 83.

³⁴ Taberî, *Taberî Tefsîri*, 1/176.

³⁵ el-Bakara 2/32.

³⁶ el-Bakara 2/34.

yaklaşacak olurlarsa da zalimlerden olacaklarına³⁷ dair onlara bir uyarıda bulunmuştur. Şeytan cennette her ikisini de hataya düşürerek Yüce Allah’a itaat etmekten onları alıkoymaya çalışmıştır. Şeytan ikisine, Yüce Allah’ın cennette daimi kalmamaları ya da melek olmamaları için o ağacı yasakladığına dair vesvese vermiştir. Şeytan, bu konuda da kendisine inanmaları için yemin etmiştir.³⁸ Hz. Âdem ve eşi, Yüce Allah’ın emrini unutarak³⁹ yasak olan ağacın meyvesinden yemişlerdir.

Hz. Âdem’in meyveden yemesi Yüce Allah’ın emrine itaatsizlik etmek gibi bir kasıt taşımamaktadır. Tâhâ Sûresi’nde belirtildiği gibi bir unutma sebebiyledir.⁴⁰ Bu durum, Hz. Âdem’e nübüvvet ve risâlet görevi verilmeden önce meydana gelen bir olaydır. Cemaati olmadığı gibi eşi Havva’dan başka bir insan da yoktur. Dünya hayatı başladıktan bir süre sonra kendisine nübüvvet görevi tebliğ edildiği bilinmektedir.⁴¹

Şeytan, onların ayağını kaydırıp, hata yapmalarını sağlayarak Yüce Allah’a itaatten alıkoymaya çalışmıştır. Böylece Allah (c.c.), Hz. Âdem ve hanımını cennetin geniş nimetlerinden, rahat yaşamlarından ayırarak dünyaya göndermiştir.⁴² Hz. Âdem, tövbe etmek için Beytü’l-Harâm’a gitmiştir. Hz. Âdem ve Hz. Havva orada buluşarak, yaptıkları hatadan dolayı pişmanlıklarını dile getirmişlerdir.⁴³ Yüce Allah’tan öğrendikleri kelimelerle af ve mağfiret dileyerek samimiyetle tövbe etmişlerdir. Her ikisinin de nedâmet duygusuyla yapmış oldukları tövbe, Yüce Allah tarafından kabul edilmiştir.⁴⁴ Bu olaylardan sonra ilk peygamber, ilk beşer olan Hz. Âdem ve hanımı, dünya hayatına adım atmışlardır. Böylelikle insanın dünya üzerindeki yaratılış amacını anlama ve Yüce Allah’ın emirlerine uygun bir biçimde yaşama sürecinin devreye girmiş olduğu ifade edilebilir.

İlk günahın ardından ve sonraki tövbe etme sürecinin yeryüzündeki insanlara olan etkileri incelendiğinde bireylerin, Hz. Âdem gibi günah işledikten sonra

³⁷ el-Bakara 2/35.

³⁸ el-A’râf 7/20-21.

³⁹ Tâhâ 20/115.

⁴⁰ Özüçalışır, *Kur’an’da Mağfiret*, 68.

⁴¹ Süleyman Hayri Bolay, “Âdem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 43/362.

⁴² Taberî, *Taberî Tefsîri*, 1/187.

⁴³ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-tarih*, 1/36.

⁴⁴ el-Bakara 2/37.

nedâmet duygusuyla tövbe etmeleri durumunda, tövbelerinin affedileceği sonucu ortaya çıkabilir. Bu bağlamda insanların haram bir şeye meylettikleri zaman samimiyetle tövbe etmeleri, yaptıkları hatalar karşısında bir mağfiret ve tövbe müessesesinin sürekli olarak aktif olacağını göstermektedir. Tövbe ve mağfiret müessesesinin, bireyin hatalarından ders çıkarma ve kendini geliştirme sürecinde önemli bir role sahip olduğu söylenebilir.⁴⁵

Hiz. Âdem'in unutma sonucunda yapmış olduğu hatası ne kadar büyük bir yanlış olmuş olsa da, tövbe kapısının daima açık olduğuna dair bir perspektife işaret etmektedir. Bireyin, hatalarının farkına vararak tövbe sürecine girmesi kendi karakterini düzeltmesine ve manevi olarak geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Kişinin hatalarında ısrar ederek tövbe kapısını çalmaması durumunda da, hak yoldan sapabileceği gibi İblis'in tavsiyelerine uyarak onun yolundan gidebileceği sonucu da çıkarılabilir.⁴⁶

1.1.1.2. Hiz. Nûh (a.s.)

Hiz. Nûh, "ûlû'l-azm"⁴⁷ olarak nitelendirilen peygamberlerden biridir. Hiz. Nûh'un peygamber olarak gönderildiği toplum putlara tapan ilk kavimdir. Hiz. Nûh, onları putperestlikten uzaklaştırarak tevhid dinine davet etmek için çabalamıştır.⁴⁸ Kavmine nasihatle bulundukça inanmayan insanlar onu alaya almışlardır. Hiz. Nûh'un oğlu da münkir olan kimselerdendir.⁴⁹

Hiz. Nûh, azap gelmeden önce kavmine uyarılarda bulunarak onları Yüce Allah'a ibadet ve itaat etmeye davet etmiştir.⁵⁰ Hiz. Nûh'un, insanlara olan tevhid daveti 950 yıl sürmüştür. Fakat kavminin pek çoğu yaptıkları zulmü,⁵¹ azgınlığı ve fâsıklığı sürdürmekte ısrar etmişlerdir.⁵² Hiz. Nûh ısrarla ve sabırla kavmini doğru yola davet etmiştir. Kendileri adına büyük bir azabın geleceğinden endişelendiğini

⁴⁵ Bolay, "Âdem", 43/362.

⁴⁶ Yıldırım, *Sahabeyi Nasıl Anlamalıyız?*, 70.

⁴⁷ Ülû'l-azm: Kur'an'da beş tane peygamber için kullanılan bir terim. "Sabırlı, kararlı ve azimli" anlamlarına gelir. Kur'an'da bu kavram özelinde adı geçen peygamberler: Hiz. Muhammed (s.a.s.), Hiz. Nûh (a.s.), Hiz. İbrâhim (a.s.), Hiz. Mûsâ (a.s.) ve Hiz. İsâ. (Muhammed Aruçi, "Ülû'l-azm", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/294).

⁴⁸ Ömer Faruk Harman, "Nûh", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/226.

⁴⁹ Seyyid Ebû'l-A'la el-Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr., (ed.) Ali Bulaç, 7 c. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 2/371.

⁵⁰ Nûh 71/1-3.

⁵¹ el-Ankebût 29/14.

⁵² ez-Zariyat 51/46; en-Necm 53/52.

belirtmiştir. Onlar ise aşağılık kimselerin kendisine inandığını, bu yüzden de kendisine inanmayacaklarını ifade etmişlerdir; hatta bu davetten vazgeçmezse onu taşlamakla tehdit etmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Nûh, Yüce Allah'tan kendisi ile onların arasında bir hüküm vermesi ve iman eden kullarını kurtarması için dua etmiştir.⁵³

Hz. Nûh'un kavmi gelecek olan azap doğru ise eğer bir an önce gelmesini istemişlerdir.⁵⁴ Bunun üzerine Yüce Allah, Hz. Nûh'a daha başka kimsenin kendisine iman etmeyeceğini ifade ederek gemiyi yapmaya başlaması için emir vermiştir. Hz. Nûh, gemiyi yapmaya başladıktan sonra kavminden yanına gelen kişiler onunla alay edip dalgaya almışlardır.⁵⁵ Nihayet gemi bitip Yüce Allah'ın vaat ettiği tufan gelmeye başlayınca Hz. Nûh, kendisine iman eden kişilerle birlikte gemiye binmişlerdir. Her cins canlıdan birer çifti de yanlarına almışlardır. Sular yükselince Hz. Nûh, oğluna inkârcılarla birlikte olmaması ve kendi yanında yer alması konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Fakat oğlu babasının bu davetini geri çevirerek kendisini kurtarabileceği bir dağa sığınacağını belirtmiştir. Ardından baba ile oğlun arasına bir dalga girmiş ve Hz. Nûh'un oğlu sular altında kalanlardan biri olmuştur.⁵⁶

Hz. Nûh gözünün önünde sular altında kalan oğlu için üzülmüştür. Ancak Yüce Allah, emrine itaat etmeyen bütün insanları gönderdiği tufan ile helak etmiştir. Hz. Nûh'un oğlu da iman etmeyenlerden olduğu için Yüce Allah'ın gazabına uğrayanlardan olmuştur.⁵⁷ Hz. Nûh, babalık duygusunun vermiş olduğu üzüntüyle, Yüce Allah'ın daha önce kendisini, zulmeden kişiler hakkında herhangi bir istiğfar talebinde bulunmaması için⁵⁸ uyarmasına rağmen, rabbine dua ederek oğlu için istiğfarda bulunmuştur. Oğlunun da ailesinden olduğunu ifade etmiştir. Fakat Yüce Allah, Hz. Nûh'un bu isteğini geri çevirerek oğlunun onun ailesinden olmadığını, oğlunun iyi bir iş yapmadığını ve bilgi sahibi olmadığını bir konu hakkında bir daha kendisinden bir şey istememesi gerektiğini bildirmiştir. Hz. Nûh yaptığı hatayı

⁵³ eş-Şu'arâ 26/108-118.

⁵⁴ Hûd 11/32.

⁵⁵ Hûd 11/36-38.

⁵⁶ Hûd 11/40-43.

⁵⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulafa*, (ed.) Mahir İz, 2. Basım, 6 c. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1985), 1/5.

⁵⁸ el-Mü'minûn 23/27.

hemen anlayarak ve pişman olmuştur. Yüce Allah'ın af kapısına gelerek tövbe etmiştir. Nefsi için rabbinden af ve bağışlanma talep etmiştir.⁵⁹

Kurtubî, tefsirinde Hz. Nûh'un oğlunun iman ediyor gibi görünüp aslında kâfirlerden olduğunu ifade etmiştir. Hz. Nûh'un da oğlunu mümin olan kimselerden sandığını belirtmiştir. Böyle sandığından dolayı da azaptan kurtulması için dua etmiştir. Yüce Allah bu olayla birlikte, bilinmeyen bir gerçeği ortaya çıkararak hakikati peygamberine göstermiştir.⁶⁰

Mevdudî, Hz. Nûh'un kendi oğluna şefa'at edememesini çürümüş bir organa benzetmektedir. Bireyin vücudunda kangren olmuş olan bir uzuv varsa eğer doktor bedeninin genel sağlığı için bu uzvu kesmek zorundadır. Kişi doktora kesmemesi konusunda ricacı olsa bile, çürümüş olan yerin kesilmesi gerekmektedir. Bu da şu anlama gelmektedir; o uzuv bedene ait bir parça olsa bile artık işlevini yerine getiremediği için vücuda ait olduğu söylenemez. Hz. Nûh'un oğlu da kendi öz oğlu olsa bile bozuk ahlakından dolayı salihlerden sayılmamıştır.⁶¹

Hz. Nûh'un yaptığı hata insanoğluna, hakiki bir ailenin iman birlikteliği içinde var olan bir aile olduğunu göstermektedir. Hakikat ve İslâm için kişinin ihtiyaç duyulduğunda maldan, aile fertlerinin birinden ya da yakınlarından vazgeçebilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu tarz fedakârlıkların iman etmenin bir gerekliliği olduğu sonraki nesillere öğretilmektedir.⁶²

1.1.1.3. Hz. İbrahim (a.s.)

Hz. İbrahim'in içinde bulunduğu kavim putlara tapan bir kavimdir. O, kavminin dinine inanmayarak onların inançlarından uzak durmuş, yaptıkları putların bir yaratıcı olamayacağını belirtmiştir. Hz. İbrahim, ilk başlarda çevresine dikkat etmiş, gökyüzündeki ayın, güneşin, yıldızın bir yaratıcı sıfatına sahip olup olamayacakları konusunda düşünmeye başlamıştır. Hepsinin bir süre sonra battığını görünce, o varlıkların bir yaratıcı olamayacağını⁶³ belirtmiştir. Hz. İbrahim Yüce

⁵⁹ Hûd 11/46-47.

⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 9/72.

⁶¹ Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 2/11-12.

⁶² Yıldırım, *Sahabeyi Nasıl Anlamalıyız?*, 70.

⁶³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, 1/87.

Allah’a ortak koşanlardan olmadığını ve hakka yöneldiğini ifade etmiştir.⁶⁴ Bir ve tek olan Allah’a (c.c.) iman ederek Haniflik dinini tebliğ etmeye başlamıştır.

Hiz. İbrahim’in babası Azer, bir putperest olmasının yanında aynı zamanda put yapıp satmaktaydı. Bazen oğluna yaptığı putları vererek pazarda satmasını istemiştir. Fakat Hiz. İbrahim, putları satarken onlarla dalga geçmiş ve küçümsemiştir. Bu yüzden de putlar satılmayınca dere kenarına götürüp onlara, “hadi su için” demiştir. Hiz. İbrahim, Haniflik dinini tebliğ etmeye başlayınca ilk olarak babasını davet etmiştir. Putlara tapmayı terk edip, içinde bulunduğu sapıklıktan uzaklaşmasını ve tevhid dinini benimsemesini istemiştir. Ancak babası, oğlunun davetini reddederek aynı inanışını sürdürmeye devam etmiştir.⁶⁵ Hiz. İbrahim daha sonra tekrar babasına putlara tapmaması konusunda bir çağrıda bulunmuş ve babasından kendisine itaat etmesini, şeytana tapmamasını, Yüce Allah’a isyan etmemesini istemiştir. Fakat babası kendisinden uzaklaşmasını isteyerek yapılan daveti reddetmiştir.⁶⁶ Hiz. İbrahim de babasına, kendisi için Yüce Allah’tan af ve bağışlanma dileyeceğini belirterek babasının bağışlanması için dua etmiştir.⁶⁷

Yüce Allah’a iman etmeyenler için af ve bağışlanma dilemek genel olarak caiz değildir.⁶⁸ Ancak Hiz. İbrahim’in babası için af dileme eylemi, babasına verdiği bir sözden dolayı kaynaklanmaktadır.⁶⁹ Bir görüşe göre babası tevhid dinini benimseyeceğine dair söz vermiş ancak Yüce Allah’a düşman olarak ölünce; Hiz. İbrahim ondan uzaklaşarak onun için bağışlanma dilemeyi bırakmıştır.⁷⁰ Başka bir görüşe göre ise Hiz. İbrahim babasına kendisi için dua edeceğini ve rabbinden mağfiret talep edeceğini ifade etmiştir. Verdiği bu sözden dolayı babası için dua etmiştir. Fakat babası kâfir olarak ölünce bu düşüncesinde ısrar etmeyerek vazgeçmiştir.⁷¹

Hiz. İbrahim’in zellesi, Hiz. Nûh’un zellesiyle benzer bir nitelik taşımaktadır. Her ikisi de kâfir olan aile fertlerinin bağışlanması için Yüce Allah’a dua etmiş; fakat

⁶⁴ el-En’âm 6/79.

⁶⁵ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-tarih*, 1/88.

⁶⁶ Meryem 19/42-46.

⁶⁷ Meryem 19/47; eş-Şu’arâ 26/86; Mümtetine 60/4.

⁶⁸ Altuntaş-Şahin, *Kur’an-ı Kerîm Meâli*, 548.

⁶⁹ et-Tevbe 9/114.

⁷⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 8/424.

⁷¹ Taberî, *Taberî Tefsîri*, 6/226; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 8/424.

daha sonra bu taleplerinin iman prensiplerine aykırı olduğunu fark edince bu davranışlarında ısrar etmeyerek, Yüce Allah'tan af dileyip hemen bu yaptıklarından vazgeçmişlerdir.⁷² Hz. İbrahim, Yüce Allah'a olan itaat ve bağlılığından dolayı zelle dediğimiz hatasını bir daha tekrarlamamak üzere terk etmiştir. Bu durum onun zellesini anladığını ve bu konuda Yüce Allah'a tövbe ettiği şeklinde yorumlanabilir.

1.1.1.4. Hz. Mûsâ (a.s.)

Hz. Mûsâ'nın Kur'an'da bahsedilen iki tane pişmanlığından söz edilebilir. Birincisi Mısır'da bir kıptîyi⁷³ yanlışlıkla öldürmesi, ikincisi ise Tûr Dağı'nda rabbini görmek istemesi olayıdır. Bu iki olayda da Hz. Mûsâ hatasının farkına vararak, hemen pişmanlık duymuş ve yanlışında ısrar etmemiştir.

Hz. Mûsâ, kimsenin haberi olmadan gizlice şehre girdiği bir sırada İsrailoğulları'ndan biri ile Kıptî bir kişinin kavga ettiğine tanık olmuştur. Kendi milletinden olan kişi, Hz. Mûsâ'dan yardım talebinde bulunmuştur. Hz. Mûsâ bu yardım talebini geri çevirmeyerek Firavun taraftarı olan Kıptî'ye yumruk atmıştır. Attığı yumruk sonucunda Kıptî'yi öldürdüğünü fark edince bu işin şeytanın işi olduğunu anlamıştır.⁷⁴

Hz. Mûsâ'nın İsrailoğulları'ndan olan kişiye yardım etme sebebi, mazlum bir bireyin hakkını savunarak ona yardımcı olma arzusundan kaynaklanmaktadır. Ancak doğru bir eylem gerçekleştirdiğini düşünerek sehven Firavun'un adamını öldürünce yaptığının yanlış bir davranış olduğunu fark etmiştir.⁷⁵ Hz. Mûsâ, hızlıca olay yerinden uzaklaşıp şehirden çıkarak Medyen'e gitmiştir.⁷⁶ Olayın hemen akabinde de Hz. Mûsâ, nefesine zulmettiğini ifade ederek, rabbine tövbe edip affedilmek için dua etmiştir. Yüce Allah, peygamberinin samimi bir şekilde yaptığı tövbeyi kabul etmiştir.⁷⁷

Hz. Mûsâ, bu olaydan sonra kendisine iman eden kimseler ile birlikte Firavun'un zulmünden kaçarak Yüce Allah'ın emri ile Tûr Dağı civarına

⁷² Yıldırım, *Sahabeyi Nasıl Anlamalıyız?*, 70.

⁷³ Kıptî: Mısır'ın yerli ve Hristiyan halkı için kullanılan terim. (DİA, "Kıptîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/423).

⁷⁴ Taberî, *Taberî Tefsîri*, 6/313; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 13/373; Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/211.

⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 13/372.

⁷⁶ el-Kasas 28/22.

⁷⁷ el-Kasas 28/16.

gitmişlerdir. Hz. Mûsâ halkının arasında rehberlik yapması için kendi yerine kardeşi Hârûn'u bırakarak 40 gece boyunca Tûr Dağı'nda inzivaya çekilmiştir. Tûr Dağı'nda Hz. Mûsâ, rabbi ile konuşarak kendini göstermesini istemiştir. Ancak Yüce Allah kendisini dünyada göremeyeceğini ifade etmiştir. Hz. Mûsâ ısrar edince rabbi, karşıdaki dağa bakmasını istemiştir. Eğer dağ yerinde durursa kendisini görebileceğini belirtmiştir. Yüce Allah karşıdaki dağa tecelli ettiği vakit, Hz. Mûsâ dağın darmaduman olduğuna şahit olmuştur. Bu olay üzerine Hz. Mûsâ bayılmıştır. Kendisine gelip uyandığında hemen pişman olmuş ve rabbine tövbe ederek inananların ilki olduğunu⁷⁸ ifade etmiştir. Hz. Mûsâ “inananlarıyım ilkiyim” derken aslında İsrailoğulları arasında Yüce Allah'ın dünyada görülemeyeceğine dair “iman edenlerin ilkiyim” demek istemiştir.⁷⁹

Birçok insanın merak ettiği, içinden geçirdiği, “yüce yaratıcıyı dünyada görebilir miyim?” sualini Hz. Mûsâ, düşünce düzeyinde bırakmayarak etkin bir eyleme dönüştürmüştür. Zihinsel merakını gidermek maksadıyla rabbinden onu görmek istediğine dair talebini iletmiştir. Fakat Hz. Mûsâ, karşılaştığı durum karşısında böyle bir isteğin yerinde olmadığını, bir bakıma talebinin sınırları aşan bir istek olduğu gerçeğiyle yüzleşmesine sebep olmuştur. Bu durumun farkına vardıktan sonra talebinde ısrar etmeyerek nedâmet duygusuyla hemen rabbine yönelmiş, af ve bağışlanma isteğinde bulunarak tövbe etmiştir.⁸⁰ Bu olaydan sonra Yüce Allah tarafından içerisinde bazı emir ve yasakların, nasihatlerin olduğu levhalar Hz. Mûsâ'ya verilmiş, aldığı levhalar ile milletin arasında geri dönmüştür.⁸¹

1.1.1.5. Hz. Dâvûd (a.s.)

Kur'an'ı Kerim'de, Hz. Dâvûd hakkında sınırlı bilgiye yer verilmiştir. Kendisine mal, mülk, hikmet ve hüküm verme yeteneğinin Yüce Allah tarafından bahşedildiğinden bahsedilmektedir.⁸² Hz. Dâvûd ile iki davacı arasında geçen diyalogdan da söz edilmektedir. Olay detaylı bir şekilde belirtilmemiş olsa da; Hz. Dâvûd'un pişmanlığına ve yaptığı yanlışın farkına vararak durumun iyileştirilmesi

⁷⁸ el-A'râf 7/143.

⁷⁹ Taberî, *Taberî Tefsîri*, 4/112.

⁸⁰ Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 91.

⁸¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, 1/181.

⁸² Sâd 38/20.

adına rabbine yönelmesi üzerine odaklanan, nasihat içeren bir olay üzerinden ana mesaj aktarılmıştır.

Kur'an'ı Kerim'de bildirildiğine göre iki davacı duvarın üzerinden atlayarak Hz. Dâvûd'un ibadet ettiği mabede girmişlerdir. Hz. Dâvûd, kapıdan değil de gizlice duvarın üzerinden atlayarak kendi yanına giren iki davacıdan korkmuştur.⁸³ İçeri giren iki kişi Hz. Dâvûd'a, korkmamasını söylemişlerdir. İki davacı grup olduklarından ve birinin diğerine haksızlık ettiğinden bahsederek adalet ile aralarında bir hüküm vermesini talep etmişlerdir. Gelen kişilerden biri, diğerinin kardeşi olduğunu ve doksan dokuz tane koyuna sahip olduğunu ve kendisinin ise tek bir koyunu olduğunu ifade etmiştir. Kardeşinin o bir koyunu da kendi doksan dokuz koyununun arasına katmak istediğini belirtmiştir. Hz. Dâvûd, adamı dinledikten sonra; kardeşinin kendisine haksızlık ettiğini, aralarında ortaklık bağı bulunan birçok kişinin birbirine zulmettiğini, Yüce Allah'ın güzel işler yapan kişileri sevdiği gerçeğini vurgulayarak, bu tür insanların da çok az sayıda olduğunu⁸⁴ ifade etmiştir. Böyle dedikten sonra Hz. Dâvûd, bu olayda rabbi tarafından imtihan edildiğini anlayarak hemen af ve bağışlanma dilemiştir. Yüce Allah, onun affedilme talebini geri çevirmeyerek onu bağışlamıştır.⁸⁵

Kurtubi'ye göre Hz. Dâvûd'un hatası, verdiği hükümde aceleci bir yaklaşım sergilemesinden kaynaklanmıştır. Henüz suçu kesin olmayan bir kişiyi zalim olarak nitelendirmesi ve davalıyı dinlemeden olay hakkında yorumda bulunarak hüküm vermesi Hz. Dâvûd'u zelleyle sürüklemiştir.⁸⁶

Başka bir görüşe göre Hz. Dâvûd'un hasımlarından olan bazı kişiler, onu öldürmek için gizlice duvardan tırmanarak onun bulunduğu yere girmişlerdir. Hz. Dâvûd onların niyetini fark edince, onlardan intikam almak istemiştir fakat bu niyetinden sonra vazgeçmiştir. İçeri giren kişilerde peygamberin yalnız olmadığını görünce bu düşüncelerinden vazgeçerek yalan söylemişlerdir. Aralarında bir ihtilafa düştüklerini ve bir çözüm önermesini istemişlerdir. Hz. Dâvûd, bir anlık bile olsa öç

⁸³ Gelen iki kişinin melek olduğu da ifade edilmektedir. Hz. Dâvûd'un korkmasının sebebi ise gelen kişilerin kapıdan değil de sessizce duvarın üstünden atlayarak odaya girmeleri ya da bir gece vakti ibadet ettiği mabede girmelerinden dolayıdır. (Taberî, *Taberî Tefsîri*, 7/127).

⁸⁴ Sâd 38/21-24.

⁸⁵ Sâd 38/24-25.

⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/60.

alma duygusuna kapıldığı için pişmanlık duymuştur. Bu durum için rabbinden bağışlanma talebinde bulunmuştur.⁸⁷ Tövbesi, Yüce Allah tarafından bağışlanan Hz. Dâvûd gözyaşı dökerek secdeye kapanmış ve kırk gün boyunca hiç ara vermeden Yüce Allah’a secde etmiştir.⁸⁸

1.1.1.6. Hz. Yûnus (a.s.)

Hz. Yûnus, peygamberlik vazifesi için gönderildiği Ninova toplumunun arasında otuz üç yıl kalmıştır. Bu süre zarfında tebliğ görevini yerine getiren Hz. Yûnus’a kendi milletinden çok az kişi iman etmiştir.⁸⁹ Hz. Yûnus, kavmine bir azabın geleceğini haber vermesine rağmen, onlar iman etmemekte ısrar etmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Yûnus millete öfkelenerek, ilahî bir izin olmadan şehri terk edip⁹⁰ bir gemiye binmiştir. Bindiği geminin denizde hareket etmemesi üzerine aralarında kur’a çekerek birini denize atma fikrini ortaya sürmüşlerdir. Çekilen kur’a Hz. Yûnus’a çıkmıştır. Denize atılan Hz. Yûnus, rabbi tarafından görevlendirilen bir balık tarafından yutulmuştur.⁹¹

Hz. Yûnus gittikten sonra Ninova halkı gelecek olan azabı anlayınca, Yüce Allah’a dua ederek azabı kaldırmasını ve kendilerini affetmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Yüce Allah, onların dualarını karşılıksız bırakmayarak tövbelerini kabul etmiştir. Ninova halkının üzerine gönderdiği azabı da kaldırmıştır.⁹²

Balığın karnında bir müddet⁹³ kalan Hz. Yûnus rabbine dua ederek hata yaptığını, kendi nefesine zulmettiğini ifade ederek tövbe etmiştir.⁹⁴ Yüce Allah’ı, çokça tespih edip, ibadet ederek yücelttiği için Hz. Yûnus’un samimi bir şekilde yaptığı tövbe rabbi tarafından kabul edilerek hatası bağışlanmıştır.⁹⁵ Balığın karnından hasta ve bitkin bir şekilde karaya çıkarılan Hz. Yûnus’un yanında, kabak bitkisi⁹⁶ türünden geniş yapraklı bir bitki yaratılmıştır.⁹⁷ İyileşinceye kadar bu

⁸⁷ Ömer Faruk Harman, “Dâvûd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/23.

⁸⁸ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-tarih*, 1/218.

⁸⁹ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-tarih*, 1/350.

⁹⁰ Enbiyâ 21/87.

⁹¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 7/103; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-tarih*, 1/350; Altuntaş-Şahin, *Kur’an-ı Kerîm Meâli*, 328.

⁹² Yûnus 10/98.

⁹³ Üç ve ya kırk gün kaldığı ifade edilmektedir. (Harman, “Yûnus”, 43/599.)

⁹⁴ Enbiyâ 21/87.

⁹⁵ Enbiyâ 21/88; es-Sâffât 37/143-144.

⁹⁶ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-tarih*, 1/352.

⁹⁷ es-Sâffât 37/ 145-146.

bitkinin gölgesi altında kalan Hz. Yûnus daha sonra tekrar kavminin arasına dönmüştür. Kendisine iman eden halkının arasında vefat edinceye kadar tebliğ faaliyetlerine devam etmiştir. Bu süre zarfında kendisine yüz binden daha fazla kişinin iman ettiği rivayet edilmiştir.⁹⁸ Yüce Allah'ın bu dünyadaki nimetlerinden faydalanmaları için peygamberine iman edenlere imkân tanınmıştır.⁹⁹

Hz. Yûnus'un kıssası, peygamberlik makamının sorumluluğunun zor olduğunu, bu sorumluluğu layıkıyla yerine getirmeye çalışırken peygamberlerin bazen hata yapabildiklerini ortaya koymaktadır. Bu kıssa aynı zamanda peygamberlerin hatalarında ısrar etmeyip, tövbe ederek tekrardan tebliğ faaliyetlerine devam ettiklerini göstermektedir. Bu kıssa, her şeye rağmen sadece Yüce Allah'a iltica edilmesi gerektiği ve bunun sonucunda da bireyin nasıl korunup, gözetildiğinin mesajını insanlığa vermektedir.¹⁰⁰

Sonuç olarak peygamberlerin de zaman zaman hata yapabildikleri görülmektedir. İsmet sıfatlarının yanında beşer olmaları hasebiyle peygamberler de bazen zelle kabilinden hatalar yapabilmişlerdir. Fakat Kur'an'a bakıldığında zaman, peygamberlerin zellelerinde ısrar etmedikleri, hemen hatalarından döndükleri görülmüştür. Ve onlar, Yüce Allah'ın af ve merhamet kapısını çalarak tövbe etmişlerdir.

1.1.2. Kur'an-ı Kerim'de Sahâbenin Tövbesi

Kur'an-ı Kerim'de bazı peygamberlerin tövbe süreçleri zikredildiği gibi bazı sahâbîlerin de tövbelerine dair bilgi verilmektedir. Sahâbe, çeşitli sebeplerle yaptıkları hatalardan dolayı bazen özel olarak ilahî vahye muhatap olmuşlardır. İlahî ikazların çoğunluğuna bakıldığında toplu bir uyarı şeklinde yapılan ikazların söz konusu olduğu görülmektedir. Yapılan ilâhî ikazların yanında bir de işledikleri günah sebebiyle, samimi bir şekilde yaptıkları tövbenin, Yüce Allah tarafından doğrudan kabul edildiği bildirilen bazı sahâbîler vardır. Tebük Seferi'nden geri kalan Kâ'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî, Hilâl b. Ümeyye'nin nedâmet duygusuyla yaptıkları nasûh tövbesi, Yüce Allah'ın Tevvab isminin bir sonucu olarak karşılık bulmuş ve âyetle

⁹⁸ Ömer Faruk Harman, "Yûnus", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/599.

⁹⁹ es-Sâffât 37/147-148.

¹⁰⁰ Yıldırım, *Sahabeyi Nasıl Anlamalıyız?*, 71.

onların günahlarının bağışlandığı Hz. Peygamber'e bildirilmiştir. Bu üç sahâbî Hz. Peygamber'in sevdiği ve öne çıkan sahâbîleri arasında yer alıyorlardı.

Kur'an-ı Kerim'de “*Sefere katılmayanlardan diğer bir kısmı da, Allah'ın emrine bırakılmışlardır. Bunlara ya azap eder ya da tövbelerini kabul eder...*”¹⁰¹ mealindeki âyetin seferden geri kalan üç kişi hakkında indiği ifade edilmektedir.¹⁰² Onlar, Akabe Biatları'nda ve Bedir Gazvesi'nde (Kâ'b b. Mâlik hariç) aktif bir şekilde rol almışlardır. Her ne olursa olsun Hz. Peygamber'i koruyacaklarına, ona her koşulda uyacaklarına, cihat çağrısından geri durmayacaklarına dair söz vermişlerdir. Bu sahâbîler yaptıkları biati yerine getirmemenin bir sonucu olarak cezalandırılmışlardır.¹⁰³ Tebük olayı bu üç sahâbî için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu olay onların dünyadaki sayısız nimete rağmen yabancılık ve yalnızlık hissini yaşamalarına sebebiyet vermiştir. Ancak onlar kulluk bilincinin farkında olarak pişmanlık ve samimiyetle gece gündüz dua ederek bağışlanma dilemişlerdir.¹⁰⁴ Onların maruz kaldığı cezai süreç, diğer Müslümanların yaşadığı zorluk seferindeki imtihanla neredeyse eş değer bir süreye denk düşmüştür. Bu sürecin sonunda günahları bağışlanmış ve yeniden Müslümanlar tarafından kabul görmüşlerdir. Bu olayla birlikte toplum içi dayanışmaya dâhil olmayan ve sorumluluklarını zamanında yerine getiremeyen bireylere karşı adaletin tecellisi gerçekleşmiştir. Bu olayın aynı zamanda sosyal düzenin devamlılığına da katkı sağladığı ifade edilebilir.¹⁰⁵

1.1.2.1. Kâ'b b. Mâlik

Kâ'b b. Mâlik, Medine'de doğan ve büyüyen bir sahâbîdir. Müslüman olmadan önce künyesi “Ebû Bişr” iken Müslüman olduktan sonra “Ebû Abdullah”

¹⁰¹ et-Tevbe 9/106.

¹⁰² Taberî, *Taberî Tefsîri*, 4/358.

¹⁰³ Bakberdi Doganbayev, *Tevbe Süresi'ne Göre Tebük Seferinden Geride Kalanlar (Tespit ve Değerlendirme)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 85.

¹⁰⁴ Mehmet Faik Kırtay, *Tevbe Süresi Bağlamında Tebük Savaşının Müslümanlar Üzerindeki Psikolojik ve Sosyolojik Etkileri* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 112.

¹⁰⁵ Kamil Özkan Çokgez, *Sosyal-Dayanışma Açısından Tebük Gazvesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 73.

künyesini almıştır. Müslümanlar Medine'ye hicret etmeden önce o, Hz. Peygamber'e iman etmiştir.¹⁰⁶

Müslümanlar, hicretin 9. yılında (M. 630) Veda Haccı'ndan önce Tebük Sefer'i için cihada çağırılmışlardır. Tebük Seferi hurmaların olgunlaştığı, sıcaklıkların fazla olduğu, insanların gölgelerde dinlendiği bir zamana denk gelmiştir. Hz. Peygamber önceki gazvelerinde gideceği yeri son dakikaya kadar gizli tutarken, bu gazvesinde Bizans'ın üzerine sefer düzenleneceğini ve mesafenin uzak olduğunu açıkça ifade etmiştir. Sefere katılacak olanların buna göre hazırlık yapmasını istemiştir.¹⁰⁷ Bu gazve zor bir zamana denk geldiğinden ve güçlüklerle karşılaşıldığından dolayı Kur'an-ı Kerim'de bu zaman için "sâatü'l-usre (zorluk zamanı)" ifadesi kullanılmıştır.¹⁰⁸ Bu sebeplerden dolayı sefere çıkan Müslümanlara "ceşşü'l-usre", Tebük Sefer'ine de "Gazvetü'l-usre" denilmiştir.¹⁰⁹

Tebük Seferi aşırı sıcakların hüküm sürdüğü, meyvelerin olgunlaştığı ve insanların ağaç gölgelerinde dinlenmeye eğilim gösterdiği bir dönemde gerçekleşmiştir. Böyle bir dönemde sefere katılacak olan Müslümanlar, uzun bir yolculuk ve karşılarına çıkacak kalabalık düşman güçleriyle karşılaşma riskine rağmen büyük bir hazırlık sürecine girmiştir. Bu sefer sırasında Kâ'b b. Mâlik'in de diğer gazvelere kıyasla daha zengin ve varlıklı bir durumda olduğu ifade edilmiştir. Kâ'b b. Mâlik, orduya katılmak amacıyla her sabah hazırlık yapmak için evden çıkmış; fakat hiçbir hazırlık yapmadan tekrar eve geri dönmüştür. Bu durum günlerce bu şekilde devam etmiştir. Ordu hazırlıklarını bitirip yola çıktığında, Kâ'b b. Mâlik, orduya sonradan yetişeceğini öngörerek hazırlıklarını ağırdan almıştır. Bu yüzden de ordudan geride kalmıştır.¹¹⁰ Orduya katılmak için bir binek satın alan ve kalbinde iman noktasında herhangi bir sıkıntı bulunmamasına rağmen, gölgelere olan düşkünlüğü nedeniyle Kâ'b b. Mâlik sefer hazırlığını ağırdan almıştır. Kâ'b b. Mâlik,

¹⁰⁶ Mehmet Yaşar Kandemir, "Kâ'b b. Mâlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/4.

¹⁰⁷ İsmail Yiğit, "Tebük Gazvesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/228.

¹⁰⁸ et-Tevbe 9/117.

¹⁰⁹ Yiğit, "Tebük Gazvesi", 40/228; Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi: (Hz. Muhammed (s.a.s.) Dönemi)*, 5. Basım, 4 c. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 1/354.

¹¹⁰ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/232-233; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/236; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 8/436.

onunla birlikte Medine’de kalanların içinde münafık olarak bilinen kişilerin ve maddi güçten yoksun olan bireylerin olduğunu görünce de derin bir pişmanlık yaşamıştır.¹¹¹

Hız. Peygamber, Tebük mevkiine varınca etrafında bulunan ashâbına Kâ’b b. Mâlik’in durumunu sormuştur. Benî Seleme’den Abdullah b. Üneys şöyle cevap vermiştir: “Ey Peygamber! Onun cihattan alıkonulmasına sebep olan husus, sağa sola bakınmasıdır.” Bunun üzerine Muâz b. Cebel o kişiye, hoş olmayan bir cümle kurduğunu ifade etmiştir. Daha sonra Muâz b. Cebel, Hız. Peygamber’e yönelip Kâ’b b. Mâlik hakkında sadece iyilik bildiklerini ve gördüklerini ifade etmiştir. Hız. Peygamber bu durum üzerine cevap vermeyerek susmuştur.¹¹²

Müslümanlar Tebük Sefer’inden Medine’ye dönmek için yola koyulunca Kâ’b b. Mâlik cihada katılmadığı için bir bahane düşünmeye başlamıştır. Hız. Peygamber’in şehre gelişi yaklaşıncı Kâ’b b. Mâlik doğruyu söylemeye karar vererek bir mazeret bildirmekten vazgeçmiştir.¹¹³ Sabah saatlerinde şehre varan Hız. Peygamber ilk olarak Mescid-i Nebevî’ye giderek iki rekât namaz kılmıştır. Daha sonra cihada katılmayanlar, onun yanına gelerek emre itaat etmeme gerekçelerini bildirmişlerdir. Seksen küsur kişi bu seferden geri kalmıştır. Hız. Peygamber onların mazeretlerini dinledikten sonra onlar için Yüce Allah’a istiğfarda bulunmuştur. Mazeret bildirme sırası Kâ’b b. Mâlik’e gelince orduya katılmadığı için herhangi bir gerekçesinin olmadığını, maddi durumunun da bu sefer için iyi olduğunu ve Yüce Allah’ın kendisi hakkında ne ceza verirse kabul edeceğini belirtmiştir. Bu durum üzerine Hız. Peygamber, onun hakkında Yüce Allah’ın hüküm vermesini istemiştir. Kâ’b b. Mâlik, mescitten çıktıktan sonra mensup olduğu kabileden bazı kişiler onun yanına gitmiştir. Yanına giden kişiler onun daha önce bir günah işlemediğini, bu yüzden de bir özür beyan etmesini ve Hız. Peygamber’in kendisi için istiğfarda bulunmasının günahı için yeterli olabileceğini ifade etmişlerdir. Kâ’b b. Mâlik geri dönüp özür beyan etmeyi düşündüğü sırada kendisi ile aynı durumda olan birilerinin olup olmadığını sormuştur. Hilâl b. Ümeyye ile Mürâre b. Rebî’nin de aynı durumda

¹¹¹ Vâkıdî, *Hız. Peygamber’in (s.a.s.) Savaşları*, 3/233; Kandemir, “Kâ’b b. Mâlik”, 24/5.

¹¹² Vâkıdî, *Hız. Peygamber’in (s.a.s.) Savaşları*, 3/233; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/237; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 5/96.

¹¹³ Vâkıdî, *Hız. Peygamber’in (s.a.s.) Savaşları*, 3/289; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/237; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 5/96.

olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun üzerine özür beyan etmekten vazgeçerek kendisi hakkında verilecek olan hükme razı olmak istemiştir.¹¹⁴

Hız. Peygamber, seferden geri kalan üç kişiyle toplum içinde iletişimi yasaklamıştır. Müslümanlar onlardan yüz çevirerek ilahî hüküm verilinceye kadar herhangi bir şekilde bu kişilerle konuşmamışlardır.¹¹⁵ Bu durum elli gün boyunca devam etmiştir. Kâ'b b. Mâlik bu süre zarfında, insanların ona karşı yüz çevirdiğini, dünyanın kendisine yabancılaştığını ve dar geldiğini ifade etmiştir. Dışarı çıktığını, insanların arasında dolaştığını, namazda Müslümanlarla beraber saf tuttuğunu fakat insanların onunla konuşmaktan kaçındıklarını ve yüzlerini buruşturduklarını belirtmiştir. Kâ'b b. Mâlik, amcasının oğlu olan Ebû Katâde'nin yanına giderek ona selam vermiştir. Ebû Katâde onun selamını duymazlıktan gelerek cevap vermemiştir. Bunun üzerine Kâ'b b. Mâlik: "Ey Ebû Katâde! Sen benim Yüce Allah'ı ve Hız. Peygamber'i çok sevdiğimi bilmiyor musun?" diye sormuştur. Bu sorusunu üç defa tekrarladıktan sonra Ebû Katâde ona şöyle cevap vermiştir: "Yüce Allah ve Hız. Peygamber daha iyi bilir." Bu cevap üzerine Kâ'b b. Mâlik ağlamaya başlayarak oradan uzaklaşmıştır. Ertesi gün çarşıda dolaşan Kâ'b b. Mâlik, Nebatîlerden bir şahsın kendisi hakkında soru sorduğunu duymuştur. O kişinin yanına giderek niçin kendisini aradığını öğrenmek istemiştir. Bu Nebatî şahıs, Gassan Kralı tarafından kendisine gönderilen mektubu ona vermiştir. Mektupta; kendisine orada eziyet edildiğinden haberdar olduklarını, kendi yurtlarına gelmesi halinde ona iyilikte bulunacakları belirtilmiştir. Kâ'b b. Mâlik, yazılanları okuduğunda bu durumun bir imtihan olduğunu düşünmüştür. Müşrik bir kişinin de kendisi hakkında umut beslediğine şahit olunca, üzülen mektubu yakmıştır.¹¹⁶

İbn Kayyim el-Cevziyye, Gassan Kralı'nın mektup göndererek Kâ'b b. Mâlik'i kendi yanına davet etmesi olayını, bir imtihan olarak değerlendirmiştir. Mektup olayı onun Yüce Allah'a ve Hız. Peygamber'e olan sevgi ve sadakatine dair imanının sınanmak istendiği bir vesiledir. Kâ'b b. Mâlik'in, bu imtihanın sonucunda

¹¹⁴ Vâkıdî, *Hız. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/290-291; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/238; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 4/377; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 5/97; Heysemî, *Sahih-i İbn Hibbân zevâidi*, 281; Ebu Muhammed Abdullah el-Hanbeli, *Meleklerin, Peygamberlerin, Sahabilerin ve Hükümdarların Tevbe Hikâyeleri*, trc. İbrahim Doğu (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2015), 119-120.

¹¹⁵ Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 3/110.

¹¹⁶ Vâkıdî, *Hız. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/292-293; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/239; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 4/378; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 5/98.

toplum içinde anlaşılmıştır ki Hz. Peygamber ve Müslümanlar kendisinden yüz çevirse bile onun imanında herhangi bir eksiklik olmamıştır. Bu olay, Kâ'b b. Mâlik'in dünya malı ve makam gibi hırslardan uzak olduğunu görünür kılmak için gerçekleşmiştir. Aynı zamanda münafıklık ithamlarından arınarak imanının gücünü, Hz. Peygamber'e olan bağlılığını vurgulamak adına onun için bir fırsat olmuştur.¹¹⁷

Kırk günün ardından Hz. Peygamber elçisi Huzeyme b. Sabit'i, Kâ'b b. Mâlik'e göndererek, eşinden uzak durması yönünde bir emir vermiştir. Kâ'b b. Mâlik, eşini akrabalarının yanına göndermiştir. Ondan, Yüce Allah'ın konu hakkında bir hüküm verinceye kadar orada kalmasını istemiştir. Kâ'b b. Mâlik'in akrabalarından bazıları, ona gelerek hanımı için Hz. Peygamber'den müsaade istemesini, Hilâl b. Ümeyye'ye eşinin ona hizmet etmesi için müsaade verildiğini belirtmişlerdir. Ancak o, bu teklifi reddederek böyle bir talepte bulunmayacağını ifade etmiştir.¹¹⁸

Aradan geçen elli günün sonunda sabah namazını kıldıktan sonra Sel' Dağı'na çıkan Kâ'b b. Mâlik, yeryüzünün bütün engin genişliğine ve büyüklüğüne rağmen kendisine dar geliyormuş gibi bir duygu içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Bu duyguları hissederken Ebû Bekir'in kendisine doğru koştuğunu ve "Ey Kâ'b b. Mâlik! Müjde sana!" dediğini işiten Kâ'b b. Mâlik hemen secdeye kapanarak Allah'a (c.c.) şükretmiştir. Hz. Peygamber sabah namazını eda ettikten sonra;¹¹⁹ yeryüzünün genişliğine rağmen bu üç sahâbiye dar geldiğini, Yüce Allah'ın azabından yine O'na sığındıklarını ve bu yüzden de tövbelerinin kabul edildiğini bildiren ayetler nâzil olmuştur.¹²⁰ İnen bu ayetle üç sahâbînin nasûh tövbesinin, Yüce Allah tarafından bizzat kabul edildiği bildirilmiştir.

Kâ'b b. Mâlik, Sel' Dağı'ndan inerek Mescid-i Nebevî'ye doğru gitmek için yola koyulmuştur. Kendisini gören herkes günahının affedilmesi ve tövbesinin kabul edilmesi sebebiyle Kâ'b b. Mâlik'i tebrik etmiştir. Mescide ulaştığında, Hz. Peygamber'in etrafında sahâbenin toplandığını görmüştür. Sahâbenin içinden Talha

¹¹⁷ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Fıkhu's-siyre Peygamber'imizin (s.a.s.) Hayatı*, trc. Hanifi Akın (İstanbul: Polen Yayınları, 2016), 653.

¹¹⁸ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/293; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/240; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 5/98.

¹¹⁹ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/294; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/240; Taberî, *Taberî Tefsîri*, 4/378; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 5/99.

¹²⁰ et-Tevbe 9/118.

b. Ubeydullah ayağa kalkarak hemen Kâ'b b. Mâlik'in yanına gelmiş, onunla tokalaşmış ve tebrik etmiştir. Kâ'b b. Mâlik o gün Talha b. Ubeydullah dışında hiçbir muhacirin ayağa kalkarak kendisini tebrik etmediğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber Kâ'b b. Mâlik'i görünce yüzü ay gibi parlayarak "Sana müjdelersun ki, doğduğun günden bugüne kadar geçen zamanda senin için en hayırlı gün bugündür." demiştir.¹²¹

Kâ'b b. Mâlik, Hz. Peygamber'e malının tamamını tövbesinin kabul edilmesi karşılığında sadaka olarak bağışlamak istediğini dile getirmiştir. Ancak Hz. Peygamber, Kâ'b b. Mâlik'e malının bir miktarını elinde tutmasını tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Kâ'b b. Mâlik, Hayber'deki payını yanında tutacağını geriye kalan malının hepsini bağışlayacağını beyan etmiştir. Hz. Peygamber bunu da kabul etmeyince; malının yarısını infak edeceğini söylemiştir. Bu teklifi de kabul edilmeyince; malının üçte birini vereceğini belirtmiştir. Hz. Peygamber, onun bu teklifini kabul etmiştir. Daha sonra Kâ'b b. Mâlik, Hz. Peygamber'e şöyle demiştir: "Yüce Allah beni doğru söylediğim için affetti. Yüce Allah'a olan tövbemin bir sonucu olarak son nefesimi verinceye kadar hep doğru sözlü olacağım."¹²²

Kâ'b b. Mâlik tövbesinin kabul edilmesi olayından sonra: "*Rabbim ne yücedir! / Eğer hatalarımı affetmezse / Zarar ederim; / hem söz, hem de amel helak olur.*" şiirini söylemiştir.¹²³ Bu şiiriyle Yüce Allah'a hem dua hem de yakarıшта bulunmuştur. Yüce Allah'ın rahmetine ve büyüklüğüne vurgu yaparak Yüce Allah'ın günahları affetmeme durumunda, kişinin her açıdan zararda olacağına vurgu yapmıştır.

1.1.2.2. Hilâl b. Ümeyye

Medine'deki Vâkıfoğulları'na mensup olan Hilâl b. Ümeyye, ilk Müslümanlar arasında, öne çıkan şahsiyetlerden biridir. Kendisi, kabilesinin putlarını kırarak İslâm'a girmesiyle tanınmıştır. Hilâl b. Ümeyye Bedir, Uhud gazveleri gibi

¹²¹ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/295; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/241; Taberî, *Taberî Tefsîri*, 4/379; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 5/99-100.

¹²² Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/295; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/242; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 5/100.

¹²³ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/296.

önemli mücadelelere katılım göstermiştir. Mekke fethedildiği zaman mensup olduğu kabilenin sancağını taşıma sorumluluğunu üstlenmiştir.¹²⁴

Tebük Sefer'inden geri kalan üç sahâbîden biri de Hilâl b. Ümeyye'dir. Hz. Peygamber'den geri kalma sebebini, herhangi bir tereddüt veya kuşku yaşamamakla birlikte, hazırlık sürecini ağırdan aldığından dolayı kaynaklandığını ifade etmiştir. Maddi gücünün de savaşa katılmak için yeterli düzeyde olduğunu belirtmiştir. Bir binek edinmek amacıyla gündüz vakti çarşıya çıkıp dolaşmıştır; fakat satın alma işlemini gerçekleştirmeden her defasında geri dönmüştür. Çarşıda aynı niyeti ve amacı taşıyan Mürâre b. Rebî ile karşılaşmışlardır. Birbirleriyle sözleşerek yarın bir binek alacaklarını, beraber yola çıkıp Hz. Peygamber'e yetişeceklerini ifade etmişlerdir. Fakat işlerini ağırdan alıp, harekete geçmeyince ordu Medine'den yola çıkıp Tebük mevkiine doğru hareket etmiştir. Ve Hilâl b. Ümeyye'nin orduya yetişmesi mümkün olmamıştır. Medine sokaklarında sadece mazeretli ve münafıklığı belli olan kişilerin dolaştığını görünce Hilâl b. Ümeyye hatasının farkına vararak pişmanlık yaşamıştır.¹²⁵

Hz. Peygamber seferden dönüp, Medine'ye gelince ordudan geri kalan kişiler mazeretlerini bildirmeye başlamışlardır. Hilâl b. Ümeyye, Hz. Peygamber'e gelerek herhangi bir mazeretinin bulunmadığını beyan etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hilâl b. Ümeyye ile herhangi bir iletişim kurulmamasını ve konuşulmamasını emretmiştir.¹²⁶

Hilâl b. Ümeyye salihlerden olan birisi olduğu için işlediği günah sebebiyle eve kapanıp, günlerce ağlayarak pişmanlığını dile getirmiştir. İki üç gün aralıksız oruca niyet ederek su ve süt dışında hiçbir şey yememiştir. Kendi çocukları bile Hz. Peygamber'in emrini yerine getirip, babalarından uzak durarak onunla konuşmamışlardır. Kırk günden sonra Hz. Peygamber, Hilâl b. Ümeyye'ye elçi göndererek hanımından uzak durmasını istemiştir. Fakat hanımı Hz. Peygamber'in yanına gelerek, eşinin yaşlı bir ihtiyar olduğunu, hizmetçisinin olmadığını ve kendi işini yapamadığını dile getirerek, eşinin hizmetinde bulunmak için müsaade

¹²⁴ Mehmet Aykaç, "Hilâl b. Ümeyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/20.

¹²⁵ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/233-234; Zuğurlu, *Kâb bin Malik ve Tevbe*, 128-129.

¹²⁶ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/235.

istemiştir. Hz. Peygamber Hilâl b. Ümeyye'nin hanımına bu talebi için izin vermiştir.¹²⁷

Tebük seferine eşdeğer olan bir süre sonunda, Hz. Peygamber sabah namazını cemaatle edâ ettikten sonra Hilâl b. Ümeyye'nin tövbesinin, Yüce Allah tarafından kabul edildiğinin haberini ashâbına vermiştir. Tevbe Sûresi'nin 118. âyeti¹²⁸ nâzil olmuş ve Hilâl b. Ümeyye'nin işlediği günah ilahî emirle affedilmiştir. Amr b. Nüfeyr, Hilâl b. Ümeyye'ye müjdeli haberi vermek için Benî Vâkıf yurduna doğru yola koyulmuştur. Hilâl b. Ümeyye, Yüce Allah tarafından günahının bağışlandığını duyunca hemen şükür secdesine kapanmıştır. Sevinçten ağlamaya başlayan Hilâl b. Ümeyye'yi sahâbîler gelip tebrik etmeye başlamışlardır. Elli günlük süre zarfında yeme ve içmeden kesilen, sürekli ağlayan Hilâl b. Ümeyye Hz. Peygamber'in yanına yürüyerek gidemeyecek duruma gelmiştir. Onu bir bineğin üstüne bindirerek Hz. Peygamber'in yanına götürmüşlerdir.¹²⁹

Hilâl b. Ümeyye'nin hatasını anlayarak yaptığı tövbe bir nasûh tövbesidir. Onun, elli günlük zaman zarfında yemeden, içmeden kesilerek sürekli ağlaması, onun tövbesinin ne kadar samimi ve derin olduğunun bir göstergesidir.

1.1.2.3. Mürâre b. Rebî

Benî Amr b. Avf kabilesinden olan Mürâre b. Rebî, salihlerden olan bir kişidir.¹³⁰ Birçok gazveye katılmasına rağmen Tebük Seferi'nden geri kalan sahâbîlerden biridir. Sefer için hazırlık çağrısı yapıldığında, işlerini ağırdan alarak nefesine uymuş ve bu sebeple ordudan geri kalmıştır. Hilâl b. Ümeyye ile çarşıda sözleşerek bir binek alacaklarını ve birbirlerine yol arkadaşı olarak orduya yetişeceklerine dair sözleşmişlerdir. Mürâre b. Rebî, Hilâl b. Ümeyye'ye herhangi bir yüklerinin olmadığını ve güçlü olduğunu ifade ederek bir binekle hızlı bir şekilde orduya yetişebileceklerini ifade etmesine rağmen geride kalanlardan olmuşlardır.¹³¹

¹²⁷ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/293; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/240; Heysemî, *Sahîh-i İbn Hibbân zevâidi*, 283.

¹²⁸ “Savaştan geri kalan üç kişinin de tövbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıkıkça sıkmış, böylece Allah'ın azabından yine O'na sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardır. Sonra eski hallerine dönsünler diye onların tövbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir.” (et-Tevbe 9/118).

¹²⁹ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/294.

¹³⁰ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/238; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 5/97.

¹³¹ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/233-234.

Ordu seferden döndüğü zaman Mürâre b. Rebî, Hz. Peygamber'in yanına giderek herhangi bir özrünün olmadığını, kendi nefsinin onu geride bıraktığını belirtmiştir. Hz. Peygamber diğer arkadaşları gibi toplumun, hiçbir mazereti bulunmayan Mürâre b. Rebî ile de konuşmasını yasaklayarak üç sahâbînin durumu hakkındaki hükmü Yüce Allah'a bırakmıştır.¹³² Elli günün sonunda vicdanı kendisini rahat bırakmayan, yeryüzü bütün genişliğine rağmen ona dar gelmeye başlayan Mürâre b. Rebî'in affedildiğine dair âyet nâzil olmuştur.¹³³ Hz. Peygamber ile beraber sabah namazını kılan Seleme b. Selâme b. Vakş ve Silkân b. Selâme Ebû Nâile, tövbesinin kabul edildiğini bildiren âyetlerin indiğini ve günahının Yüce Allah tarafından bağışlandığını haber vermek için hızlıca Mürâre b. Rebî'in yanına giderek ona müjdeli haberi vermişlerdir.¹³⁴ Mürâre b. Rebî'nin diğer iki arkadaşı gibi yaşadığı içsel huzursuzluk ve derin pişmanlık hissi, onun tövbesinin kabul edilmesine vesile olmuştur.

Sonuç olarak, Tebuk Sefer'inden geri kalan üç sahâbînin tövbesi Yüce Allah tarafından kabul edilmiştir. Sefere katılan Müslümanlarla eşdeğer bir zamana kadar imtihan edilen sahâbîlere, bütün genişliğine rağmen dünya onlara dar gelmiş, yaptıkları yanlışın altında ezilmişlerdir. Fakat Yüce Allah'tan ümitlerini kesmeyerek tövbe eylemini bırakmamışlardır. Samimi bir şekilde af ve bağışlanma dilemeleri sonucunda da âyet ile tövbelerinin kabul edildiği bildirilmiştir. Bu tövbe ile toplumda itibar kazanmışlardır.

1.2. Hz. Peygamber'in Tövbe Anlayışı

Tövbe ve istiğfar, bireyin rabbine karşı bir kulluk görevidir. Yüce Allah günah işleyen kişilerden tövbe etmelerini talep ettiği gibi, insanlara rehberlik etmesi için gönderdiği elçilerinden de istiğfar etmelerini talep etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın (c.c.) tövbeleri çokça kabul eden olduğu ve O'na hamd ederek, O'ndan mağfiret dilememiz gerektiği buyrulmaktadır.¹³⁵ Hz. Peygamber, Yüce Allah'ın emrini yerine getirerek O'na olan sadakat ve teslimiyetinin bir sonucunda da tövbe ve istiğfarda bulunmuştur. Hz. Peygamber'in, Yüce Allah'ın emir ve öğretilerine

¹³² İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/235.

¹³³ et-Tevbe 9/118.

¹³⁴ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/294.

¹³⁵ en-Nasr 110/3.

uygun bir biçimde istiğfar edip bunu aynı zamanda tavsiye etmesi tövbe konusunda müminlere rol-model olmuştur.¹³⁶

Hız. Peygamber'in isimlerinden bir tanesi "çok tövbe eden, insanlara tövbe kapısının her daim açık olduğunu bildiren" anlamına gelen "Nebiyü't-tevbe (Tövbe Peygamberi)" dir.¹³⁷ Hız. Peygamber tövbeye büyük bir önem vererek hayatının her döneminde Yüce Allah'tan af ve bağışlanma dilemiştir. Sahip olduğu ismet sıfatının bir sonucu olarak geçmiş ve gelecek bütün hataları bağışlanmasına rağmen Hız. Peygamber, Yüce Allah'ın "Gafûr" ismine olan derin inancıyla, en samimi duygularla ve gözyaşı dökerek sürekli olarak tövbe etmiştir.¹³⁸

Hız. Peygamber, namazda dikkatini dağıtan işlemeli elbisesini değiştirerek yerine daha sade bir elbise giymiştir. Ayağında olan üstü açık, yüksekçe ayakkabısının kendisini meşgul etmesi sebebiyle, onu daha eski bir ayakkabı ile değiştirmiştir. Bu sebeplerden dolayı da Yüce Allah'a bu konuda tövbe ve istiğfarda bulunmuştur. Hız. Peygamber'in bu şekilde davranması, nefsinin dünya hayatının gösterişine meyletme korkusundan ve bunların onu "Makâm-ı Mahmûd'a" ulaşmaktan geri bırakacağı endişesinden kaynaklandığı ifade edilebilir.¹³⁹

Af ve bağışlanma isteğinde bulunmak, kişinin günah işlemiş olma zorunluluğuna bağlı değildir. Hız. Peygamber'e geçmiş ve gelecek hatalarının affedileceği hususunda bildirimde bulunulsa da o, gün içerisinde kişisel ibadet ve maneviyat çerçevesinde birçok defa tövbe ve istiğfarda bulunmuştur. Hususi olarak insanların; önemli vakitler, seher vakitleri, namazların bitiminde selamdan önce ile selamdan sonraki tesbihatın ardından yapılan af ve bağışlanma isteği durumlarında Yüce Allah'ın bağışlayıcı sıfatlarından istifade edilmesini tavsiye etmiştir. Hız. Peygamber, insanları en az iki rekât olacak şekilde tövbe namazı kılmaları konusunda da teşvik etmiştir.¹⁴⁰ Hız. Peygamber, normal bireyler için günah sayılan eylemleri işlememesine rağmen rabbine olan derin bağlılığı doğrultusunda, O'na karşı mükemmel bir kul olma çabası içinde olmuştur. Rabbini en iyi şekilde

¹³⁶ Karagöz, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*, 200.

¹³⁷ İbn İshak, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzî*, 201.

¹³⁸ Kara-Kara, *Tevbe Ahlakı*, 80.

¹³⁹ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 4/23.

¹⁴⁰ Hayrettin Karaman v.dğr., *İlmihal: İman ve İbadetler*, 21. Basım, 2 c. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 1/31.

övebilmek ve O'nun yüceliği karşısında kendi acizliğini ifade etmek ve ihsan ettiği rızıklardan dolayı şükrünü yerine getirebilmek amacıyla tövbe ve istiğfara önem vermiştir.¹⁴¹

Yapıcı, Hz. Peygamber'in tövbe etme ihtiyacını ve onu bu eyleme yönlendiren sebepleri üç ana grup içerisinde değerlendirmiştir:

- 1- Tövbe ve istiğfarı ümmetine öğretme amacı.
- 2- Ümmetinin işlediği günahların affedilebilme arzusuyla onlar adına istiğfarda bulunması.
- 3- Hz. Peygamberin kişisel hataları, eksiklikleri veya anlık unutmaları sebebiyle, kendi nefsi için tövbe ve istiğfarda bulunması.¹⁴²

Yukarıda yapılan bu kategorizasyon, Hz. Peygamber'in tövbe eylemini anlamak için bireylere genel bir çerçeve sunmaktadır.

Hz. Peygamber, Medine şehrine hicret etmeden evvel Mekkelilerin kendisini öldürmek için sözleştiklerinin bilgisini almıştır. Cebrail, Hz. Peygamber'in yanına gelerek; isterse onların üzerine azap indirebileceğini, Yüce Allah'ın sema, arz ve dağları onun emrine verdiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber, Cebrail'in bu teklifini reddetmiştir. Reddetmesinin sebebi de belki ileride pişman olup Yüce Allah'a tövbe edebilme ihtimallerinden dolayı olduğu söylenebilir.¹⁴³ Bu olay Hz. Peygamber'in sabrı, merhameti ve Yüce Allah'a olan teslimiyetini anlatan bir olaydır. Hz. Peygamber, müşriklerin ileride iman edebilme ihtimalini düşünerek ümmetinin tövbelerine vesile olabilmek için rabbine yönelmiştir. Aynı zamanda bu olay, Hz. Peygamber'in günahlara ve tövbeye nasıl bir bakış açısıyla yaklaştığını göstermektedir.

Tövbe eyleminin kişisel bir sorumluluk olduğu perspektifinden hareketle, Hz. Peygamber'in bir başkası adına tövbe etme yetkisi yoktur. O sadece günah işleyen ashâbının bağışlanması ve affedilmesi için Yüce Allah'a dua ederek onlar adına ve kendi adına istiğfarda bulunabilmiştir.¹⁴⁴ Hz. Peygamber, sahâbeyi tövbe ve istiğfar

¹⁴¹ Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 203.

¹⁴² Yapıcı, *İslâm'da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, 139.

¹⁴³ İbn İshak, *Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğâzî*, 287-288.

¹⁴⁴ Yapıcı, *İslâm'da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, 145.

etmeleri konusunda teşvik etmiştir. Sahâbeye “seyyidü’l-istiğfar”¹⁴⁵ duasını öğreterek, bu dua ile Yüce Allah’a istiğfarda bulunmaları konusunda nasihatle bulunmuştur.¹⁴⁶ Bu dua bütün tövbe ve duaları kapsadığından bu şekilde isimlendirilmiştir.¹⁴⁷

Hız. Peygamber, irşad ve tebliğ faaliyetlerinde etkili bir öğretim metodu olan kıssalara sıkça yer vermiştir. Kıssalar, bireylerin zihninde daha kolay yer tuttuğu gibi konuyu daha anlaşılır hale getirerek akılda kalıcı olmasını sağlar.¹⁴⁸ Tövbe konusunda da kıssa yöntemine başvuran Hız. Peygamber, ashâbına “Tövbekâr Katil”¹⁴⁹ kıssasını anlatmıştır. Bu kıssa vesilesiyle tövbe konusunu sahâbe için teorik olmaktan çıkararak pratik bir hale dönüştürmüştür. Tövbe etmenin şartlarını bu kıssada anlattığı gibi tarihi bir olayı da ele alarak en büyük günahkârlık durumunda bile tövbe kapısının her daim açık olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁰ İnsanoğlu günah işleyebilen bir varlık olduğu gibi, yaptığı hatayı fark ederek pişmanlık duyabilen ve bunun için tövbe edebilme kabiliyetine sahip olan bir varlıktır. Bu kıssa ile Hız. Peygamber, ashâbının en zorlu durumlarda bile ümitsizliğe kapılmadan ve her türlü günah için tövbe edebileceklerini ifade etmektedir. Hız. Peygamber, bazen kalbini bürüyen bir örtüden dolayı günde yüz defa Yüce Allah’tan mağfiret dilediğini, tövbe ettiğini belirtmektedir.¹⁵¹ Hız. Peygamber’in bu yaklaşımı, tövbenin önemini ve hassasiyetini ortaya koymaktadır. Onun, kıssa ile tövbe eylemini somutlaştırarak, kendi hayatından da bu konuda örnek vererek Müslümanların tövbe konusunda manevi derinlik kazanmasını hedeflediği ifade edilebilir.

¹⁴⁵ Seyyidü’l-istiğfar duası: “Allah’ım! Sen benim rabbimsin. Kulluğa layık senden başka hiçbir ilah yoktur. Beni Sen yarattın. Ben Senin kulunum. Ezelde Sana verdiğim sözümde ve vaadimde hala gücüm yettiğince durmaktayım. İşlediğim kusurların şerrinden Sana sığınırım. Bana ihsan eylediğin nimetleri itiraf ederim, günahlarımı da itiraf ederim. Benim günahlarımı mağfiret eyle. Şu muhakkak ki, günahları Sen’den başkası mağfiret edemez.” (Buhârî, “Daavât”, 1).

¹⁴⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Riyazü’s-salihin*, trc. Hanîfî Akın, 2. Basım (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 1173.

¹⁴⁷ el-Buhârî, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, 13/6244.

¹⁴⁸ Yılmaz, *Tövbekâr Kâtil Kıssasının Tahlili*, 25.

¹⁴⁹ Tövbekâr Katil Kıssası: Yüz kişiyi öldüren ve tövbe etmek isteyen, bunun için kendisine bir yol gösterilmesini isteyen ve bu yolda ölen, öldüğü zamanda rahmet meleklerinin canını aldığı kişinin hikâyesinin anlatıldığı kıssa. (Müslim, “Tevbe”, 46).

¹⁵⁰ Yapıcı, *İslâm’da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, 122-123.

¹⁵¹ Müslim, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, “Zikir”, 41.

1.2.1. Hadislerde Tövbe

Hadislerde, tövbe konusu genişçe bir yer tutmuştur. Hz. Peygamber, Müslümanlara tövbe etmeleri konusunda tavsiyelerde bulunurken onlara tövbe ile ilgili öğüt ve bilgi vermiştir. Günahların çokluğunun, tövbe için bir engel teşkil etmediğini belirtmiştir. İnsanların, bunalmışlık ve karamsarlık duygularını aşmaları için tövbenin önemini vurgulamıştır. Müslümanları, Yüce Allah’a tövbe ve istiğfarda bulunmaları konusunda teşvik etmiştir.¹⁵²

Hz. Peygamber, insanoğlunun hata yapmaya, günah işlemeye meyilli bir varlık olduğunu ancak günah işleyenlerin arasında da en hayırlı olanlarının tövbe edenler olduğunu ifade etmiştir.¹⁵³ Yüce Allah’ın geniş ve sonsuz bir rahmeti bulunmaktadır. Hz. Peygamber bu konu ile ilgili şöyle buyurmuştur: “Yüce Allah’ın yüz rahmeti vardır. Onlardan bir tek rahmet vardır ki işte o bir tek rahmet sebebiyle bütün mahlûkat kendi aralarında birbirlerini sever merhamet ederler. Allah’ın rahmetlerinden doksan dokuzu da kıyamet günü içindir.”¹⁵⁴ Bu hadis çerçevesinde Yüce Allah’ın rahmetinin sadece bu dünya için değil kıyamet gününde de etkili olacağı söylenebilir. Zira Yüce Allah’ın merhametinin, bireylerin tövbe ve istiğfar etmeleriyle genişlediği ifade edilebilir. Bir defasında Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Eğer sizler Allah’ın mağfiret edeceği birtakım günahlar işlememiş kimseler olsaydınız Allah muhakkak kendileri için mağfiret edeceği birtakım günahları bulunan bir kavim getirirdi.”¹⁵⁵ Bu hadise bakıldığı zaman bireylerin, hiç günah işlemeyerek affedilmeye ihtiyaç hissetmemeleri durumunda Yüce Allah’ın mağfiret dileyecek, af ve bağışlanma talep edecek bir topluluk yaratabileceği belirtilmiştir. İnsanların hata yaparak bundan pişmanlık duyup, tövbe kapısını çalmaları, Yüce Allah’ın bağışlama ve sonsuz merhametiyle ilişkilidir. Tövbe etme durumu, insanların zayıflık ve günahkârlık duygusuyla mücadele edebilmeleri için bir fırsattır.

“Kulunun tövbe etmesinden sebep Yüce Allah’ın duyduğu memnuniyet, birinizin kaybolan devesini bulduğundaki sevincinden muhakkak ki daha fazladır.”¹⁵⁶

¹⁵² Kapan, *Tasavvuf Kültüründe ve Gazzâlî’de Tövbe*, 60.

¹⁵³ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi’ d-dîn*, 4/81.

¹⁵⁴ Müslim, “Tövbe”, 20.

¹⁵⁵ Müslim, “Tövbe”, 10.

¹⁵⁶ Müslim, “Tövbe”, 2.

hadisinden hareketle Yüce Allah'ın, samimi bir şekilde nasûh tövbesi yapan kulları için rahmetinin geniş ve kapsayıcı olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber, Yüce Allah'ın günahlarına nedâmet duyan kişileri sevinçle karşıladığını ve bu eylemin Yüce Allah katında çok değerli olduğunu vurgulamıştır. Bu durumu da insanların zihninde somutlaştırarak konuyu daha iyi bir şekilde kavramalarını istemiştir. Bireylerin yaptıkları hatalar sonucunda ümitsizliğe kapılmayarak hatalarını telafi etme çabasına girmeleri konusunda teşvikte bulunulmuştur.

Hz. Peygamber, insanların hata yaptıktan sonra kalplerinde siyah bir nokta oluşacağını, hatalarında ısrar edip pişman olmadıkları sürece siyah noktanın büyüyeceğini ve zamanla her yeri kaplayabileceğini belirtmiştir. Günahın insana nasıl zarar verebileceğini somutlaştırarak anlatmaya çalışan Hz. Peygamber bu düşüncesini; günahkâr olan kişilerin işledikleri günahlar sebebiyle kalplerinin kirlendiğini ve karardığını ifade eden âyetle de¹⁵⁷ desteklemiştir.¹⁵⁸ Bu bağlamda, âyet ile desteklenen bu düşünce, bireyin manevi durumuyla ilgili olarak, hatada ısrar etmesinin ortaya çıkardığı zararları ifade etmeye çalışan bir perspektifi yansıtmaktadır. Bu âyet ve hadisler, günah işlemenin kişide sadece dışsal bir etki yaratmadığını, bireyin iç dünyasını da olumsuz yönde etkilediği çıkarımında bulunulabilir.

Hz. Peygamber, “Ey insanlar! Allah’a tövbe ediniz, O’ndan bağışlanma isteyiniz. Doğrusu ben, günde yetmiş defadan fazla O’na tövbe etmekteyim.”¹⁵⁹ diye ifade ettiği hadisinde, insanları tövbe etmeye teşvik etmiştir. Hz. Peygamber, başka bir hadisinde de günde yüz defa tövbe ettiğinden bahsetmektedir.¹⁶⁰ Günlük hayatta kayda değer görülmeyen bazı söz ve fiiller bizi hataya düşürebilmektedir. Bu yüzden insanın sürekli olarak tövbe ve istiğfarda bulunma gerekliliğinin farkında olması gerekir.¹⁶¹ Bu hadiste de Hz. Peygamber’in insanlara, kendi kişisel tövbe uygulamasını örnek vererek rol-model olmaya çalıştığı ifade edilebilir. Tövbe eyleminin, bireyin hayatında vazgeçilmez bir parça haline gelmesi gerektiğinin yukarıdaki hadiste belirtildiği söylenilebilir. Hz. Peygamber’in bazı hadislerde yüz

¹⁵⁷ el-Mutaffifin 83/14.

¹⁵⁸ Heysemî, *Sahîh-i İbn Hibbân zevâidi*, 2/600; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/332.

¹⁵⁹ Nevevî, *Riyazü's-salihin*, 55.

¹⁶⁰ Müslim, “Zikr”, 42.

¹⁶¹ Altuntaş, “Manevi Arınma: Tövbe”, 8.

bazı hadislerde de yetmiş defa istiğfarda bulunmasını sayı ile sınırlamanın doğru olmadığını belirtmekte fayda vardır. Burada alınması gereken mesajın Hz. Peygamber'in Yüce Allah'a karşı çokça tövbe ettiği ve istiğfarda bulunduğudur. Önemli olanın sayı değil samimi ve sürekli olan bir tövbe olduğu da söylenebilir.

Hz. Peygamber, güneşin battıktan sonra doğmasını beklemeden tövbe eylemini gerçekleştiren kişilerin tövbelerinin kabul edileceğini bildirmiştir.¹⁶² Bu sözleriyle tövbe etmede acele etmek gerektiğini vurgulayarak kişinin tövbeyi geciktirmeden yapmasını öğütlemektedir. Yapılan hatanın en kısa sürede farkına vararak yeni bir gün doğmadan o hatadan pişmanlık duyup Yüce Allah'tan mağfiret dilenmelidir.

Aynı zamanda Hz. Peygamber tövbe eyleminin ölüm alametleri gelmeden önce yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Ölüm geldikten ya da ölümün belirtileri başladıktan sonra bireyin af ve bağışlanma dilemesinin imkânı yoktur. Bireyin dünya hayatı devam ettiğinde hatasının farkına varması, samimi bir şekilde tövbe ve istiğfarda bulunması gerekmektedir.¹⁶³

Hz. Peygamber pişmanlığı bir tövbe olarak nitelemektedir.¹⁶⁴ Kişinin işlediği günaha, samimi bir şekilde pişmanlık duyması onun aslında Yüce Allah'a karşı mahcubiyetini ifade etmektedir. Rabbine karşı mahcup olan bir kişi aynı hatayı tekrarlamamaya ve kendini yüce yaratıcısına yaklaştıracak eylemlerde bulunmaya gayret etmeye çalışmalıdır. Pişmanlık sadece sözde kalırsa, pratiğe ve sürekliliğe dönüşmezse tövbe tamamlanmamış olur. Bu yüzden duyulan pişmanlık davranışsal bir dönüşüm içermeli ve süreklilik barındırmalıdır.

1.2.2. Hz. Peygamber'e Yapılan İlahî Uyarılar

Hz. Peygamberin nebevî vasıflarına ek olarak beşerî vasıfları da bulunmaktadır. Diğer bireyler gibi yeme, içme, dünya nimetlerinden zevk alma, ağlama, gülme vs. gibi davranışlara ve duygulara sahip olduğu göz ardı edilmemelidir. Verdiği hüküm ve kararlarda beşer sıfatına sahip olmasından dolayı Hz. Peygamber'in de yanlış yapabilme potansiyeline sahip olabileceği bilinmelidir.

¹⁶² Müslim, "Zikr", 43.

¹⁶³ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, 3/460.

¹⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/10.

Böyle bir potansiyele sahip olsa bile onu diğer insanlardan ayıran bazı özellikleri de mevcuttur. Bu özelliklerin başında, “İsmet” sıfatına sahip olması gelmektedir. Hz. Peygamber günah kabul edilebilecek bir yanlış yapmamasına rağmen rabbine karşı mükemmel bir kul olabilmek için kendi manevi gelişimine odaklanıp, sürekli olarak tövbe ve istiğfarda bulunmuştur. Kendi zayıflığını ve bir kul olarak Yüce Allah’ın kudreti karşısında acizliğini kabul ettiğinden sebep, verilen nimetlere şükranlarını sunmak için tövbe eylemini gerçekleştirmiştir. Bu konuda çevresinde bulunan Müslümanlara da tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁶⁵

Hz. Peygamber, günlük hayatta karşılaştığı durumlarda ilahî bir vahiy gelmediği sürece somut gerçeklere dayalı olarak hüküm vermiştir. Beşer özelliğinden dolayı, olayların görünmeyen yönleri, insanların düşünceleri ve gizli detaylar hakkında bilgi sahibi olmak, kendisine bu konu bildirilmediği sürece mümkün görülmemektedir. Bu sebeplerden dolayı bazen verdiği kararlarda ya da bazı tutum ve davranışlarında yanlış yapabilme potansiyeline sahip olduğu ifade edilebilir. Sürekli gözetim altında olan Hz. Peygamber, böyle bir durum yaşandığı zaman nebevî özelliklerinden dolayı Yüce Allah tarafından uyarılmıştır. Yaşanan olaydan dolayı o, nedâmet duygusuyla rabbine yönelerek hemen bağışlanma dilemiştir.¹⁶⁶

İslâm’ın ilk yıllarında, açıktan davet dönemi başladıktan sonra Hz. Peygamber Mekke’nin ileri gelenlerinin olduğu bir gruba, iman edebilmeleri ümidiyle tebliğ faaliyetinde bulunmuştur. Onların iman etmesi durumunda Müslümanların daha çok güçleneceğine inanmıştır.¹⁶⁷ İrşad vazifesini yerine getirdiği sırada âmâ¹⁶⁸ olan İbn Ümmü Mektûm, Hz. Peygamber’in yanına gelerek kendisine İslâm dinini anlatmasını istemiştir. Hz. Peygamber’in konuşmasını bölerek aynı soruyu ısrarla tekrarlamıştır. Hz. Peygamber sözünün bölünmesinden dolayı bu durumdan hoşlanmayarak yüzünü ekşitmiş ve ondan yüz çevirmiştir. Bu durum üzerine Hz.

¹⁶⁵ Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 203.

¹⁶⁶ Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 153.

¹⁶⁷ İbn İshak, *Kitâbü’s-Siyer ve’l-meğâzî*, 320; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 1/487; Abdullah Aydın, “İbn Ümmü Mektûm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/434; Hale Şahin, “İbn Ümmü Mektûm” *Sahabe Hatıraları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018), 100.

¹⁶⁸ Âmâ: Gözleri görmeyen, görme kabiliyetini tamamıyla kaybetmiş kişi. (Ahmet Saim Kılavuz, “A’mâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/553).

Peygamber hemen uyarılarak Abese Sûresi'nin 1-12. âyetleri nâzil olmuştur.¹⁶⁹ Âma olan kişinin kendisine geldiği için yüzünü ekşittiğine değinilerek belki de onun öğüt alacak kişilerden biri olduğundan, kendini iman etmeye muhtaç hissetmeyen kişiden vazgeçerek muhtaç hisseden âmâya yönelmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁷⁰ Âyette, Hz. Peygamber ilahî vahiy ile uyarılmıştır. İçinde bulunduğu durumun yanlış olduğu kendisine ifade edilmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber tebliğ faaliyetinde bulunduğu kişileri bırakarak İbn Ümmü Mektûm'a yönelmiş ve ona İslâm dinini anlatmıştır. Hz. Peygamber, yaşanan bu olaydan sonra İbn Ümmü Mektûm ile her karşılaşmasında ona, "Ey kendisinden dolayı rabbimin beni azarladığı zat! Merhaba" diye seslenmiştir.¹⁷¹ Hz. Peygamber, savaşılar gittiğinde Medine'de kendi yerine çoğu zaman onu imam olarak bırakmıştır. İbn Ümmü Mektûm vekil olarak Medine'de görevlendirildiğinde, vakit namazlarında cemaate imamlık yapmıştır.¹⁷²

Hicretin ikinci yılında (M. 624) gerçekleşen Bedir Gazvesi¹⁷³ sonucunda ele geçirilen esirlerin ne yapılacağı ile ilgili Hz. Peygamber ashâbıyla istişarelerde bulunmuştur. Hz. Ebubekir, onların kalplerinin yumuşayıp İslâm'a yönelebilecekleri ümidiyle fidye karşılığında serbest bırakılmaları teklifinde bulunmuştur. Hz. Ömer ise onların İslâm düşmanı olduğunu ve öldürülmeleri gerektiğini hatta onların öldürülmeleriyle İslâm dininin daha da güçleneceğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber, bu öneriler karşısında cevap vermeyerek bir süre düşünmüştür. Daha sonra Hz. Ebubekir'in teklifini kabul ederek esirleri fidye karşılığında serbest bırakmışlardır.¹⁷⁴ Bu olay üzerine düşman olan kişilerin tamamen bertaraf edilerek hâkim konuma gelmedikçe peygamberlere esir almanın hoş karşılanmayacağı, daha önceden verilen bir hükmün varlığı da söz konusu olmasaydı alınan fidyeden ötürü cezalandırılacakları Enfâl Sûresi'nde ki âyetlerde ifade edilmiştir.¹⁷⁵ Bu âyetler ile Hz. Peygamber ve Müslümanlar esir konusunda ikaz edilmiştir. Hz. Peygamber'in

¹⁶⁹ İbn İshak, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzî*, 320; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 1/487; Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyuti, *Esbabü'n nüzul*, trc. Abdulcelil Alpkıray, (ed.) Hüseyin Okur, 3. Basım (İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2016), 559; Aydınli, "İbn Ümmü Mektûm", 20/434; Şahin, *Sahabe Hatıraları*, 100.

¹⁷⁰ Abese 80/1-12.

¹⁷¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 18/402; Şahin, *Sahabe Hatıraları*, 100.

¹⁷² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsabe: Seçkin Sahabeler*, trc. Seyfullah Erdoğmuş (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2011), 172.

¹⁷³ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, 1/257.

¹⁷⁴ Vâkidî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 1/160; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 4/243.

¹⁷⁵ el-Enfâl 8/67-68.

verdiği bu hükmün herhangi bir günah işlemek kastıyla verilen bir karar olmadığı ifade edilebilir.¹⁷⁶ Enfâl Sûresi'nin 69. âyeti,¹⁷⁷ diğer âyetlerin devamında bildirilerek elde edilen helal ve temiz ganimetlerden Müslümanların faydalanabilecekleri, ele geçirilen ganimetlerin kendilerine helal olduğu ifade edilmiştir. Daha sonraki yıllarda Müslümanların sayısı ve gücü artınca, Muhammed Sûresi'nin 4. âyeti¹⁷⁸ nâzil olarak; Müslümanlara esir alabilecekleri ve onları fidye karşılığında serbest bırakabileceklerine dair de izin verilmiştir.¹⁷⁹ Hz. Peygamber, Bedir esirleri ile ilgili verdiği hüküm sonucu daha sonra şöyle söylemiştir: “Eğer Bedir günü bir azap inseydi, Ömer dışında kimse ondan kurtulamazdı. Ömer öldür, fidye alma diyordu.”¹⁸⁰

Hz. Peygamber'in ilahî vahiy ile uyarıldığı diğer bir olay Tebük Seferi öncesinde vuku bulmuştur. Tebük Seferi için gidilecek olan yer önceden söylenilerek, hazırlık çağrısı yapıldığında bazı münafıklar hiçbir mazeretleri olmamasına rağmen, savaşa katılmak istememiş ve katılma niyeti olan bazı kişileri de vazgeçirmeye çalışmışlardır. Seksen küsur kadar münafık ve seksen iki bedevî savaşa katılmamak için Hz. Peygamber'e mazeret bildirerek, cihada çıkmamak için izin istemişlerdir.¹⁸¹ Hz. Peygamber, sefere katılmak istemeyenlerin gönülsüz olarak gelmelerinin kendilerine herhangi bir fayda sağlamayacağı inancını taşıdığından dolayı, mazeret bildirenlerin mazeretlerini kabul ederek onlara izin vermiştir.¹⁸² Bu olay üzerine Tevbe Sûresi'nde doğru söyleyenlerin daha belli olmadığı ve yalan söyleyen kişilerin de yalan söylediği netleşmeden, onlara izin verildiği için¹⁸³ Yüce Allah, Hz. Peygamber'e karşı yumuşak bir üslup kullanarak bir tür uyarıda bulunmuştur. Öyle ki uyarıdan daha söz edilmeden önce Yüce Allah, Hz. Peygamberi affettiğini, bağışladığını âyetin başında belirtmiştir.¹⁸⁴

¹⁷⁶ Padak, “Peygamberlerin Tövbesi”, 18.

¹⁷⁷ “Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yiyin...” (el-Enfâl 8/69).

¹⁷⁸ “(Savaşa) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde sağ kalanlarını esir alın. Artık bundan sonra ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin.” (Muhammed 47/4).

¹⁷⁹ Taberî, *Taberî Tefsîri*, 4/241.

¹⁸⁰ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 1/161.

¹⁸¹ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/230.

¹⁸² Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 156.

¹⁸³ et-Tevbe 9/43.

¹⁸⁴ Taberî, *Taberî Tefsîri*, 4/302; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 8/248.

H . Peygamber'in, annesi için Yüce Allah'tan af ve ba ı lanma dilediği ifade edilmektedir. H . Peygamber annesinin kabrinin başında, günün en sıcak vaktine kadar bekleyerek onun için dua etmiştir.¹⁸⁵ Bu durum  zerine Tevbe S resi 113.  yet¹⁸⁶ nazil olmuştur. Peygamberin ve müminlerin cehennemlik olan m  rik kimseler için af dilemelerinin doğru olmadığı ifade edilmiştir. H . Peygamber bu durumu etrafındaki a  bına  u şekilde anlatmıştır: "Ben rabbimden onun için af dilememe izin vermesini istedim. O bana izin vermedi. Onun kabrini ziyaret etmek için izin istedim. Bana izin verildi."¹⁸⁷

Yukarıdaki dört ilahî ikazdan da anlaşılmaktadır ki, H . Peygamber bilerek ya da isteyerek herhangi bir günah kastı ile bir hata yapmamıştır. Yaptığı zelleler de Yüce Allah tarafından ba ı lanmı tır. H . Peygamber beşer özelliğinden dolayı kendisine bir konuda vahiy gelmediği sürece, yaptığı istia areler sonucunda uygun gördüğü hükmü ya da kendi bireysel kararlarını uygulamıştır. Yanlış yaptığı durumlarda da, verdiği hükmün yanlış olmasından değil daha iyisini tercih etmemesinden dolayı Yüce Allah tarafından uyarılmı tır.

¹⁸⁵ Taberî, *Taberî Tefsîri*, 4/368.

¹⁸⁶ "Ne peygamberin ne de müminlerin, cehennemlik oldukları belli olduktan sonra, akrabaları da olsa, müşrikler için af dilemeleri asla doğru değildir." (et-Tevbe 9/113).

¹⁸⁷ Taberî, *Taberî Tefsîri*, 4/368-369.

2. SAHÂBENİN TÖVBE YAKLAŞIMI ve HZ. PEYGAMBER'İN OLUMSUZ DAVRANIŞLAR KARŞISINDAKİ TUTUMU

2.1. Sahâbenin Tanımı ve Sahâbe Neslinin Önemi

“Sahâbî” terimi sözlükte; “arkadaş olmak, dost olmak” manalarına gelmektedir. Sahâbî müfret bir kelimedir. Çoğulu “ashâb” veya “sahâbe”dir.¹ Terim olarak sahâbî; Hz. Peygamber’in Müslüman çağdaşları olup onun sohbetinde hazır bulunan ve iman etmiş bir şekilde ahirete intikal eden seçkin kişilere denir.² Kur’an-ı Kerim’in Tevbe Sûresi’nde, ilk Müslüman olan sahâbîlere “es-sâbikune’l-evvelûn”³ ifadesiyle atıfta bulunulmuş, en zor vakitlerde bile Hz. Peygamber’den maddi-manevi hiçbir desteği esirgemeyip onun yanında olan bu nesle hususi bir gönderme yapılmıştır.⁴

Kur’an’ın birçok âyetinde sahâbîlerin özelliklerinden ve öneminden bahsedilmektedir. Âl-i İmran Sûresi’nde “en hayırlı ümmet”⁵ ifadesi sahâbe için kullanılarak onların hayırlı ve değerli bir nesil olduğu Yüce Allah tarafından vurgulanmaktadır. Yüce Allah’ın onlardan razı olduğu, onların da rablerinden razı olduğu,⁶ yaptıkları hatalardan dolayı pişman olup tövbe ettiklerini ve tövbelerinin kabul edildiği⁷ bildirilmektedir. Kibir duyguları olmadan Yüce Allah’a secde edip gece vakti uyanarak ibadet ettikleri ve Yüce Allah yolunda mallarından harcayarak,⁸ inkâr edenlere karşı çetin, birbirlerine ise merhametli davrandıkları ve yüzlerinde secde nurunun bulunduğu⁹ ifade edilmektedir. Yüce Allah’ın kendilerinden razı olması için yurtlarından ve mallarından vazgeçtikleri, kalplerinde iman olduğu, ensarın muhaciri sevdiği¹⁰ belirtilmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de faziletleri anlatılan sahâbe nesli, Hz. Peygamber’in terbiyesi altında yetiştiğinden, İslâm ile ilgili uygulamalarına birebir şahit

¹ Karaman-Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Sahâbî”, 498; Efendioğlu, “Sahâbe”, 35/499; Yıldırım, *Sahabeyi Nasıl Anlamalıyız?*, 23.

² Çakan, *Ana Hatlarıyla Hadis*, 94; Karaman-Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Sahâbî”, 498.

³ et-Tevbe, 113/100.

⁴ Güneş, “İlk Müslümanların Çoğunu Gençler Oluşturuyordu”, 32.

⁵ Âl-i İmran, 3/110.

⁶ et-Tevbe, 9/100.

⁷ et-Tevbe, 9/117.

⁸ es-Secde, 32/15-16.

⁹ el-Fetih, 48/29.

¹⁰ el-Haşr, 59/8-9.

olduğundan, örnek ve lider bir kuşak olarak kabul edilmiştir.¹¹ Hz. Peygamber'in vefatından sonra, İslâm'ın bayrağını devralarak ondan edindikleri öğretileri sonraki nesillere aktarma amacını kendilerine görev edinmişlerdir.¹² İslâm'ın doğru anlaşılıp yayılması için çaba sarf eden ve her türlü fedakârlığı gösteren sahâbe nesli, İslâm dininde önemli bir yere sahip olmuştur.

Sahâbîler, sonraki nesillere Hz. Peygamber'i doğru bir şekilde tanıtmaya çalışmışlardır. İslâm'ı en güzel şekilde yaşamaya gayret ederek, diğer insanlara örnek olmak için çabalamışlardır. Sahâbe sayesinde; sûre ve âyetlerin nüzûl sebepleri, Kur'an'daki hükümlerin pratiğe dönüştürülmesi ve açıklanması, hadislerin rivayeti, Hz. Peygamber'in şahsiyeti ve yaptığı icraatlar bilinmektedir.¹³ Sahâbe nesli, tevhid dini için canlarından ve mallarından vazgeçebilme bilincine sahiptiler. Bu bilinç, onların sağlam imanları, şartsız itaatleri ve güçlü iradelerinden meydana gelmiştir.¹⁴

Kısaca sahâbe, Hz. Peygamber'i sağlığında gören, her türlü durumda destekleyen, onunla doğrudan iletişimde bulunan ve onun öğretilerini sonraki kuşaklara ulaştıran bir nesildir. Kur'an-ı Kerim, sahâbîlerin üstün vasıflarını ve güzel karakterlerini ön plana çıkararak onların dini ve ahlaki değerlerinden övgüyle bahsetmiştir. İslâm'ın ilk topluluğunu oluşturan sahâbîler, onun anlaşılması ve yayılmasında kilit bir rol oynamışlardır.

2.2. Sahâbeye Yapılan İlahî Uyarılar

Hz. Peygamber'in terbiyesi altında yetişmelerine rağmen sahâbîler, beşer fitratı üzerine yaratıldıkları için bazen hata yaparak olumsuz davranışlarda bulunabilmişlerdir. Bilerek ya da bilmeyerek yaptıkları hatanın, günahın farkına vardıklarında Yüce Allah'tan af ve merhamet dilemişlerdir. Tövbe konusunda nasıl bir yol izlemeleri gerektiği bazen ilahî bir vahiyle bazen de Hz. Peygamber'in öneri ve tavsiyeleriyle kendilerine bildirilmiştir.

¹¹ İhsan Arslan, "Sâhabenin Olumsuz Tavırları Karşısında Hz. Peygamber'in Tavrı", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012), 120.

¹² Çakan, *Ana Hatlarıyla Hadis*, 97.

¹³ Efendioğlu, "Sahâbe", 491.

¹⁴ Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned: (el-Fethu'r-Rabbani tertibi)*, trc. Rifat Oral, 6 c. (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2003), 2/36.

Örnek bir nesil olan sahâbe neslinin ilahî vahiyle uyarılan, eleştirilen ya da değiştirilmesi istenen bazı davranışları olmuştur.¹⁵ Bu duruma örnek olarak hutbede Hz. Peygamber'i ayakta bekletmeleri, Bedir Gazvesi'ndeki ganimet konusu, Uhud Gazvesi'nde dağılmaları, İfk Hadisesi'ne karışan Müslümanların kınanması, bazılarının Tebük Seferi'nden geri kalması gösterilebilir. Bu uyarılar eleştiri ve nasihat içerdiği gibi sahâbenin kendisine yakışmayan bazı davranışlar olduğu için sitem ve tenkit de içermektedir.

Sahâbenin tenkit edildiği olaylardan biri Hz. Peygamber'i cuma hutbesinde ayakta bekletmeleridir. Hz. Peygamber bir gün Medine'de cuma hutbesi irad ederken yiyecek mal taşıyan bir kervan gelmiştir. O senelerde kıtlık ve kuraklık olduğu için insanlar gıda maddesi taşıyan bir kervanın gelmesini beklemişlerdir. Kervanın gelmesiyle cemaatin içindeki bazı Müslümanlar Hz. Peygamber'i ayakta bekleterek kervanın geldiği tarafa doğru koşmaya başlamışlardır. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in de içinde olduğu on iki kişinin yerinden ayrılmadığı ifade edilmiştir. Bu olay Kur'an'da, onların bir ticaret kervanı ya da eğlence gördüklerinde Hz. Peygamber'in etrafından dağılıp, gittiklerini ve onu ayakta bıraktıkları şeklinde anlatılmaktadır. Âyetin devamında ise Yüce Allah'ın katında olan nimetlerin ticaret ve eğlenceden daha hayırlı olduğu belirtilmiştir.¹⁶ Hz. Peygamber'i o halde bırakıp gitmenin edebe uygun bir davranış olmadığı ifade edilerek sahâbe bu konuda uyarılmıştır. O zamanlarda kervanların şehre gelişi bir şenlik ve eğlence havasında olduğu için âyette hem ticarete hem de eğlenceye değinilmiştir.¹⁷

Sahâbenin uyarıldığı diğer bir olay Bedir Gazvesi'nden sonra elde edilen ganimetlerin taksimi ile esirlere ne yapılacağı konusunda verilen hüküm ve sahâbenin bu konudaki istekleridir. Bedir Gazvesi sonunda, Müslümanlar birçok ganimet elde etmişlerdir. Yetmiş kadar müşriki de öldürmeyip esir olarak almışlardır. Daha sonra Kureyş ordusundan ele geçirilen esirlere ve toplanan ganimetlere ne yapılacağı konusunda toplanan istişare heyetinde Hz. Ömer, esirlerin hepsinin öldürülmesini, Hz. Ebû Bekir ise fidye karşılığında serbest bırakılmaları görüşünü

¹⁵ Yıldırım, *Sahabeyi Nasıl Anlamalıyız?*, 78.

¹⁶ el-Cum'a 62/11.

¹⁷ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/354; Seyyid Kutub, *Fî zılali'l-Kur'ân: Kur'an'ın Gölgesinde*, trc. Mehmet Emin Saraç v.dğr., 16 c. (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1970), 14/482.

belirtmiştir. Hz. Peygamber de Hz. Ebû Bekir'in görüşünü benimseyerek fidye karşılığında esirleri serbest bırakmıştır. Müslümanların ve Hz. Peygamber'in bu savaşta esirleri fidye karşılığında salıvermeleri Kur'an-ı Kerim'de kınanmıştır. Düşmanın tamamen mağlup edilmeden, iman eden kişilerin de onlara hâkim bir konuma gelmeden hiçbir peygambere fidye almanın yakışmayacağı ifade edilmiştir.¹⁸ Müslümanların bu savaşta fidye konusunda uyarılmalarının sebebi, İslâm'ın düşmanı olan kişileri öldürmeyerek bazı Müslümanların geçici dünya menfaati için ya da asabiyet duygusunun ağır basması sonucu düşmanı esir edip canlarını ve tevhid dinini tehlikeye atmalarından dolayıdır. Diğer bir sebep ise Bedir Gazvesi'nden elde edilen ganimetler konusunda sahâbilerin içinden bazılarının ihtilafa düşmesi ve dünya malı arzusunun peşinden koşmasından dolayı, ilahî bir uyarı ile Müslümanların uyarılmasıdır. Enfâl Sûresi'nin 1. âyetinde¹⁹ Müslümanların dünya malı güzelliğine kapılmaları kınanmıştır. Hâlbuki bazı Müslümanlar ganimet toplama arzusuna kapılmayarak, savaşta müşriklerin peşinden giderek düşmanın öncü ve ileri gelenlerini öldürselerdi, düşmanın gücünü orada kırabilirlerdi. Bu olayda bir takım sahâbenin tutumu ve davranışları kınanmasına rağmen Bedir Ashâbı'na herhangi bir ceza verilmemiş, onların cennetle müjdelendiği de daha sonradan ifade edilmiştir.²⁰ Toplanan ganimetler, âyetlerin inmesinden sonra Hz. Peygamber tarafından herhangi bir anlaşmazlık olmaması için Müslümanlar arasında eşit olarak pay edilmiştir.²¹

Sahâbenin uyarıldığı diğer bir olay ise Uhud Gazvesi sırasında bazılarının emre itaat etmeyerek bulundukları yeri terk etmeleridir. Uhud Gazvesi'nde Hz. Peygamber, Abdullah b. Cübeyr komutanlığındaki 50 kişilik bir okçu birliğini Ayneyn Tepesi'ne yerleştirerek, herhangi bir emir verilmeden yerlerinden ayrılmamalarını istemiştir.²² Savaşın birinci safhasında müşrikler ağır bir bozguna uğratılmışlardır. Düşmanın kaçtığını gören ve savaşın kazanıldığını düşünen okçu birliğindeki bazı sahâbiler, Abdullah b. Cübeyr'in uyarmasına rağmen yerlerini terk

¹⁸ el-Enfâl 8/67-68.

¹⁹ "(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: 'Ganimetler, Allah'a ve Resûlüne aittir. O halde, eğer müminlerseniz Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin.'"¹⁹ (el-Enfâl 8/1).

²⁰ Vâkıdî, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları, 1/182; Mevdudî, Tefhimü'l-Kur'an, 2/170; Karaman v.dğr., Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, 2/709.

²¹ İbn Hişâm, Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi, 2/381.

²² İbn İshak, Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzî, 433.

ederek ganimet alabilmek için savaş meydanına inmişlerdir. Okçuların çoğu Hz. Peygamber'in, emrine itaat etmeyerek yerlerini terk ettiğinden dolayı galibiyet durumu tersine dönmüştür.²³ Bu olay üzerine inen Âl-i İmran Sûresi 152. âyette²⁴ yerlerini terk eden okçuların, Hz. Peygamber'in emrine itaat etmedikleri ifade edilerek uyarılmışlardır. Müslümanların bu savaşta yenilgiye uğraması sadece bir imtihan değil, aynı zamanda Hz. Peygamber'in emrine itaatsizliğin sonuçlarını gösteren ders niteliğinde bir olaydır.²⁵

İfk Olayı'nda da bazı sahâbîler, Yüce Allah tarafından uyarılmışlardır. Hz. Âişe'ye iftira atılan İfk Olayı'nda, bazı Müslümanlar da bu olaya inanarak müdahil olmuşlardır. Abdullah b. Übey'in elebaşılığını yaptığı bu hadisede Mistah b. Üsâse, Hassân b. Sâbit²⁶ ve Hamne bint Cahş da iftira olayına karışan kişilerdendir.²⁷ Yüce Allah, bu iftirayı duyan kişilerin iyi zanda bulunarak bu durumun açıkça bir iftira olduğunu ifade etmeleri gerektiğini Kur'an'da bildirmiştir. Böyle bir iftiraya ihtimal verenlere sitem ederek bu tarz davranışlardan sakınmaları gerektiği konusunda da sahâbeye uyarılarda bulunmuştur.²⁸ Müminlerin annesi olarak kabul edilen Hz. Âişe'ye bu tarz bir şeyin yakıştırılarak iftira atılması Müslüman olan kişiye yakışmayan bir davranıştır.²⁹ Bundan dolayı da bu olaya karışan sahâbîler âyet ile uyarılmış, yaptıkları davranış ve takındıkları tutum ile eleştirilmiştir. Bu olay üzerine, namuslu kadınlara zina isnat edenin dört şahit getirmediği takdirde iddialarının iftira sayılacağı ve seksen değnek ile cezalandırılması gerektiği Kur'an-ı Kerim'de âyet ile bildirilmiştir.³⁰ Âyet nüzûlünden sonra Hz. Peygamber bu cezayı iftiracılara uygulamıştır. İfk olayına karışan Hassân b. Sâbit, daha sonra Hz. Peygamber tarafından da affedilmiş ve Hz. Âişe'nin iffetini anlatan bir şiir okumuştur.³¹

²³ İbn İshak, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzî*, 436; Vakıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 1/280-281; Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, 1/272.

²⁴ “Andolsun, Allah, izniyle, müşrikleri kırıp geçirdiğiniz sırada size olan va'dini gerçekleştirdi. Nihayet sevdiğiniz şeyi (zaferi) size gösterdikten sonra, za'f gösterdiniz. (Peygamber'in verdiği) emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz.” Âl-i İmran 2/152.

²⁵ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/690.

²⁶ Vakıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 2/79.

²⁷ Mustafa Fayda, “İfk Hadisesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/508.

²⁸ Nûr 24/12.

²⁹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 6/126; Fayda, “İfk Hadisesi”, 21/508.

³⁰ Nûr 24/1.

³¹ Fayda, “İfk Hadisesi”, 21/508.

Sahâbenin uyarıldığı diğer bir olay Tebük Seferi'nden bazı sahâbîlerin geri kalması olayıdır. Hz. Peygamber bir gazveye çıkacağı zaman mutlaka gideceği yeri gizleyerek hedef şaşırtmıştır. İlk defa Tebük Seferi'nde hedefi doğrudan bildirerek gidecekleri yeri herkese duyurmuş, Müslümanların hazırlık yapmalarını istemiştir. Hz. Peygamber, sefer hazırlığını sıkı tutarak hızlı davranmaya çalışmıştır. İnsanları cihada teşvik ederek savaş için sadaka infak etmelerini talep etmiştir.³² Hz. Peygamber, el-Ced b. Kays ile karşılaşınca onu Yüce Allah yolunda cihada çıkmaya davet etmiştir. Fakat o bu teklifi reddederek, fitneye düşmekten korktuğu için sefere katılmak istemediğini belirtmiş ve izin istemiştir. Hz. Peygamber de ondan yüz çevirerek cihada katılmaması için izin vermiştir. Oğlu Abdullah b. el-Ced, babasını sefere katılması için ikna etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. El-Ced b. Kays, cihada katılmaya niyeti olan bazı kişileri de bu kararlarından vazgeçirmeye çalışarak havanın çok sıcak olduğunu, bu sıcakta Rumların üzerine gidilmemesi gerektiği ifade etmiştir.³³ Bu olay Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e karşı gelen kişilerin seferden geri kaldıkları için sevindikleri, cihada gitmenin onların hoşuna giden bir durum olmadığı ve sıcakların bastırıldığı bir vakitte birbirlerine sefere çıkmayın diye tembihte bulunmaları şeklinde değinilmiştir. Cehennem ateşinin daha sıcak olduğunu³⁴ da ifade edilerek ahiretten sonraki hayat hatırlatılmıştır. Ayrıca "sefere gelirim fitneye" düşerim diyen kişinin aslında fitnenin tam ortasında olduğunu³⁵ da belirterek savaşa katılmada isteksiz olan el-Ced b. Kays sert bir dille uyarılmıştır. Abdullah b. el-Ced, bu âyetlerin inmesiyle babasının yanına gelmiş ve "Ben sana senin hakkında bir vahiy gelecek demedim mi?" demiştir.³⁶

Bazı bedevîler de Tebük Seferi'ne katılmamak için, bahaneler sunarak izin istemişlerdir. Tevbe Sûresi'nin 120. âyetinde de³⁷ savaştan geri kalan bedevîler, sefere iştirak etmemelerinden ve kendi canlarını Hz. Peygamber'in canında üstün görmelerinden dolayı uyarılmışlardır. Bedevîler, Medine'ye coğrafi olarak yakın olmalarından dolayı cihat emri geldiğinde sefere katılmaları beklenen ilk kimseler

³² Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/225-226.

³³ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/228.

³⁴ et-Tevbe 9/81.

³⁵ et-Tevbe 9/49.

³⁶ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/229.

³⁷ "Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlünden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz." et-Tevbe 9/120.

olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı, âyetle isimleri belirtilerek kendilerine bir eleştiri yöneltilmiştir.³⁸ Yukarıda belirtilen kişiler dışında sefere katılmayan başka Müslümanlar da bulunmaktadır. Âyetle bu kişiler uyarılarak ahiret hayatı onlara hatırlatılmış ve sefere çıkma konusunda pasif kaldıkları ifade edilerek³⁹ bir tür sitemde bulunulmuştur. Âyetlerin devamında, Yüce Allah yolunda sefere çıkmayanlara elem dolu bir azabın geleceği, Hz. Peygamber'e yardım etmeseler bile Yüce Allah'ın ona yardım edeceği ifade edilmiştir.⁴⁰ Bazı Müslümanların sefere çıkmama konusunda ki tutumlarından dolayı bazı hatırlatmalarda bulunularak uyarılmışlardır.

Sonuç olarak sahâbîler, Hz. Peygamber'in terbiyesi altında yetişen, onun öğretilerini doğrudan alan bireyler ve ilahî vahyin ilk muhatapları olmasına rağmen ara sıra günah işleme eğiliminde olabilmişlerdir. Onlar, beşer sıfatının bir sonucu olarak bir takım yanlış davranışlarda bulunabilmişlerdir. Hataları neticesinde zaman zaman Yüce Allah'ın müdahalesine veya Hz. Peygamber'in ikazına maruz kalmışlardır. Genel olarak yaptıkları hataları ısrarla sürdürmek yerine, bir geri dönüş yoluna girerek yanlışlarının farkına varmışlardır. Bu farkına varış sürecinin ardından tövbe ve pişmanlıklarını dile getirerek bağışlanma talebinde bulunmuşlardır. Sahâbîler, yaptıkları hatalardan ders çıkararak, İslâm davasına hizmet etmeye ve imanlarını daha güçlü bir şekilde yaşamaya devam etmişlerdir. Sahâbe, günah işleyen bir kişinin, tövbe ederek rabbinin affına mazhar olabileceği ve günahlarından arınabileceği bilince sahip olan bireyler olarak yetişmişlerdir.

2.3. Hz. Peygamber'in Günah İşleyen Sahâbeye Karşı Tutumu

Bir bireyde öğretmen kişiliğinin olgunlaşması için akıl, ahlaki üstünlük, ilim, geleceği öngörme yetisi, kapsamlı muhakeme yeteneği, bilgi birikimi, yeterlilik, etkili iletişim, uygulamada başarı ve etkili yönetim gibi unsurlar gerekmektedir. Hz. Peygamber bu üst düzey niteliklere kusursuz bir şekilde sahip olduğu gibi benzersiz şahsiyetiyle bir öğretmen olarak öne çıkmıştır.⁴¹ Hz. Peygamber tebliğ vazifesini en güzel biçimde yerine getirmeye çalışırken diğer yandan bir öğretmen gibi sosyal

³⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 8/446.

³⁹ et-Tevbe 9/38.

⁴⁰ et-Tevbe 9/39-40.

⁴¹ Halil İbrahim Acar, "Etkili Bir Din Öğretimi Açısından Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Örnekliliği", *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ahlâkı*, (ed.) Adnan Demircan, 2. Basım., (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 360.

hayatın içinde sahâbeye yol göstermiştir. Günlük hayatta karşılaştığı olumlu ya da olumsuz durumlar karşısında tepkisini ortaya koyarak sahâbeye rehberlik etmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber dünya hayatının sınav mekânı olduğunu sıkça vurgulamıştır. Bireylerin temel sorumluluğunun, kulluk görevini yerine getirerek Allah'ın (c.c.) rızasına mazhar olabilmek için çaba sarf etmeleri gerektiğini onlara öğretmeye çalışmıştır. Müslümanları gelecekte pişman olabilecekleri kötü bir eylemden kaçınmaları konusunda da sıkça ikazlarda bulunmuştur.⁴²

Sahâbîler de insan olmaları hasebiyle zaman zaman olumsuz eylemlerde bulunabilmişlerdir. Yapılan hatalar sonucunda Hz. Peygamber tarafından bazen sözlü uyarılırken bazen de onlara yaptırım uygulanabilmiştir. Bununla birlikte bu durumun sahâbenin Hz. Peygamber'e olan saygı ve teslimiyetinde ya da Hz. Peygamber'in sahâbeye olan yaklaşımında herhangi bir değişiklik ortaya koymadığı gözlemlenmektedir. Çünkü Hz. Peygamber, sahâbeyi insan olarak kabul etmiş ve onların davranışlarını insanî bir bakış açısıyla değerlendirmiştir.⁴³

Sahâbîler kendi aralarında çıkan anlaşmazlıkları çözüme kavuşturamayınca son sözü söylemesi için Hz. Peygamber'e başvururlardı. Sadece aralarında çıkan ihtilaflarda değil her zaman, her konuda rahatlıkla gelerek her türlü konuyu danışabilmişlerdir. Bir günah işlediklerinde de kendilerine yol göstermesi için çareyi Hz. Peygamber'e anlatmakta bulmuşlardır.⁴⁴

Hz. Peygamber hata yapan sahâbeyi, cezalandırma konusundaki yaklaşımında affetme, merhamet ve adalet arasındaki dengeyi çok güzel gözetmiştir. Günah işleme durumunda, günahkârın ıslahını öncelikli tutarak toplumda adaletin sağlanması için gerekli tedbirleri almıştır. Günahkâr olan kişilerin tövbe etmesine de ayrı bir ehemmiyet gösteren Hz. Peygamber, iman etmeden önce işlenen günahlardan bireyin hesaba çekilmeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber, günahkâr kişilere karşı yapılacak her türlü fiziki ve sözlü şiddeti yasaklamıştır.⁴⁵ Bu yasaklamanın altında yatan temel prensip, bireylerin onurunu korumak ve adil bir şekilde kişiler arasındaki adaleti sağlamaktır. Bu tutumun, İslâm dininin adalet ve insan haklarına gösterdiği değer bir yansıması olduğu söylenebilir.

⁴² Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 122.

⁴³ Arslan, "Sâhabenin Olumsuz Tavırları Karşısında Hz. Peygamber'in Tavrı", 120.

⁴⁴ Ali Bardakoğlu, "Bir Yargıç Olarak Hz. Muhammed", *Derin Tarih Dergisi*, 2016, 5/78.

⁴⁵ Bardakoğlu, "Bir Yargıç Olarak Hz. Muhammed", 5/81.

Hız. Peygamber aynı zamanda muhataplarına karşı adap ve nezaket kuralları çerçevesinde davranarak hata ve kusurlarında özele inmeden genel ifadelerle yanlış olan durumu ifade etmiştir. Böyle yaparak bireyin toplumsal konumunu korumayı amaçladığı gibi o konuda toplumu eğitmeyi de hedeflemiştir. Dine aykırı davranışlarda bulunan bireylere karşı tarafsızlık ilkesini benimsemiştir. Kişinin makam ve mevkiine bakmaksızın adaletin objektif bir şekilde tecellisi ve toplumsal düzenin korunması konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur.⁴⁶ Hız. Peygamber İslâm'ın yasaklamış olduğu, ahlaki temel ilkeler konusunda oldukça net bir tavır sergilemiştir. Sahâbeden birinde bir yalan fark ettiğinde ya da hissettiğinde, o kişi hatasını fark edip pişmanlığını dile getirmeden ona karşı davranışlarında bir soğukluk olmuştur. Ama tövbe edip hatasının bilincine vardığında bu tavrından vazgeçmiştir.⁴⁷

Hız. Peygamber karşısındaki kişiyi bir konuda uyaracaksa önce ona güzel sözler söyleyerek onun kalbini kazanmaya çalışmıştır. Daha sonra ona söylemek istediği asıl şeyleri ifade etmiştir.⁴⁸ Özellikle genç olan bireylerin yanlış yapma kabiliyetlerini bildiği için onları kırmadan, rencide etmeden hatalarının farkına varmalarını sağlamıştır. Ezanla dalga geçen ve henüz tam olarak İslâm'a kalbi ısınmayan Ebû Mahzûre'ye, gür ve güzel sesli olarak iltifatta bulunmuş, onun bir ezan okumasını istemiştir. İstemeyerek ezanı okuyan Ebû Mahzûre'ye bir miktar para vererek sırtını sıvazlamış ve ona dua etmiştir. Bu durum üzerine Ebû Mahzûre de, daha önce olan olumsuz duygular yerini güzel ve olumlu duygulara bırakmıştır. Bu olaydan sonra kalbi İslâm dinine ısınan Ebû Mahzûre, müezzinlik yapmaya başlamıştır.⁴⁹

Hız. Peygamber bazen hata yapan sahâbe hakkında psikolojik ceza stratejisini benimsemiştir. Bu strateji ile yanlış yapan kişinin doğruyu bularak pişmanlık yaşamasını ve bir iç muhasebe yapmasını istemiştir. Bu durumdaki kişileri toplumdan izole ederek hem kendisi hem de diğer Müslümanların onlarla iletişim

⁴⁶ Arslan, "Sâhabenin Olumsuz Tavırları Karşısında Hız. Peygamber'in Tavrı", 119.

⁴⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Sâ'd b. Meni' ez-Zühri İbn Sâ'd, *Siyer*, trc. Musa Kazım Yılmaz-Mahmut Polat (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019), 379.

⁴⁸ Acar, "Etkili Bir Din Öğretimi Açısından Hız. Peygamber'in (s.a.s.) Örnekliliği", 345.

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/190-193.

kurmasını yasaklamıştır.⁵⁰ Tövbe edene kadar, günahkâr olan kişiye selam vermediği gibi onların selamlarını da almamıştır.⁵¹ Kâ'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî ve Hilâl b. Ümeyye buna örnek olarak verilebilir. Hz. Peygamber'in uyguladığı bu strateji, hata yapan kişileri toplumdan soyutlanmanın etkisiyle, yanlış davranışlarının bilincine varmalarını ve bu konuda kendilerini düzeltmeye teşvik etmeyi amaçladığı söylenebilir. Bu yöntem ile bireylerin ahlaki eğitim ve sorumluluk bilincinin güçlenmesinin amaçlandığı da ifade edilebilir.

Sahâbeden Ebû Zer'in siyahî olan Bilâl-i Habeşî'ye "siyahın oğlu" diye hitap ettiğini duyunca bu durum hoşuna gitmemiş ve anasından sebep mi ona bu şekilde bir hitapta bulunduğunu sormuştur. Bu tarz bir davranışında cahiliyeden kalma bir tutum olduğunu belirtmiştir. Kişinin elinin altında çalışan kişilerin Yüce Allah'ın bir emaneti olduğu ve aynı zamanda o kişileri kardeş olarak görmeleri gerektiğini, yediğinden yedirip, giydiği kıyafetten giydirmesi gerektiği konusunda da⁵² Ebû Zer'e uyarı ve tavsiyelerde bulunmuştur. Hz. Peygamber, Ebû Zer'in bu tavrını eleştirmiş, insanları bu tür ayrımcı ve aşağılayıcı ifadelerden kaçınmaya, birbirlerini küçümsememeye ve ırkçılığa karşı sıfır tolerans politikasına yönlendirmiştir. Hz. Peygamber bu tutumu ile insanlar arasında ırk, soy veya renk ayrımının olmaması gerektiğini, Müslümanların birbirlerine karşı adil ve kardeşçe davranmalarının önemini vurgulamıştır.

Hayber'in fethinden sonra Hz. Peygamber, İslâm dinini kabul edip, iman eden Hz. Safiyye ile evlenmiştir. Hz. Peygamber'in bazı zevceleri onu güzelliğinden dolayı kıskanarak "Ey Yahudi'nin kızı" diyerek küçümsemişlerdir. Hz. Peygamber bu durum nedeniyle Hz. Safiyye'nin ağladığını görünce sinirlenmiştir. Hz. Safiyye'ye böyle bir durumla karşılaştığı vakit babasının Hârûn, amcasının da Mûsâ olduğunu onlara söylemesini tavsiye etmiştir.⁵³ Hz. Peygamber hanımları arasında yaşanan bu olaya duyarsız kalmayarak Hz. Safiyye'nin küçümseyici tavırlar karşısından kendisini nasıl savunması gerektiğini öğretmiş, durumu çözme konusunda yapıcı bir tavır ortaya koymuştur. Olayın büyümesine ve taraflar

⁵⁰ Arslan, "Sâhabenin Olumsuz Tavırları Karşısında Hz. Peygamber'in Tavrı", 132-133.

⁵¹ Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd: Resulullah'ın (s.a.s.) Yolu*, trc. Mehmet Erdoğan, 6 c. (İstanbul: İklim Yayınları, 1988), 2/434.

⁵² Buhârî, "İman", 21.

⁵³ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 2/331-332.

arasındaki gerilimin artmasına mücade etmeyerek sorunların hemen ele alınmasını sağlamıştır. Aile içerisinde çıkabilmesi muhtemel bir çatışmanın önüne geçmiştir.⁵⁴

Başka bir zaman, Hz. Peygamber hastalandığında, Hz. Safiyye, onun yerine kendisinin hasta olmak istediğini belirterek üzüntüsünü ifade etmiştir. Bu durumun ardından, Hz. Peygamber'in diğer hanımları birbirlerine kaş göz işareti yapmışlardır. Hz. Peygamber böyle yaptıkları için onları uyarmış ve Hz. Safiyye'nin bu sözünü içtenlikle söylediğini ifade etmiştir.⁵⁵

Hz. Peygamber'in, İslâm dininin emrettiği ilkeleri çiğneyen sahabeye karşı tavrı fazlasıyla nettir. Hırsızlık yapan soylu bir kadın, elinin kesileceğinden korkarak Üsâme b. Zeyd'e başvurmuştur. Kadın kendisi adına Hz. Peygamber'den bağışlanma talep etmesini istemiştir. Fakat Hz. Peygamber bunu kabul etmeyerek kadının elinin kesilmesini emretmiştir.⁵⁶ İlahî ve hukuki adaletin sağlanması ve yerine getirilmesine büyük önem veren Hz. Peygamber, İslâm'ın emrettiği kuralları makam ve mevki sahiplerinin isteğine göre değiştirmemiş, bu konuda da Müslümanları uyarmıştır.

Hz. Peygamber, vefat etmeden önce hazırladığı son ordunun komutanlığına Üsâme b. Zeyd'i tayin etmiştir. Ordunun başına Üsâme b. Zeyd'in komutan olarak tayin edilmesi bazı sahâbîler tarafından tepki ile karşılanarak birtakım dedikodulara ve söylenmelere sebep olmuştur. Ordunun içinde daha tecrübeli ve sahâbenin ileri gelen kişilerinin olmasına rağmen onların yerine genç ve tecrübesiz birinin komutan olarak atanması eleştirilmiştir. Hz. Ömer'in durumu Hz. Peygamber'e haber vermesi üzerine, Hz. Peygamber bir hutbe vermiştir. Hutbede; Üsâme'nin komutanlığa aynı babası gibi layık bir birey olduğunu, kendi yanında Üsâme'nin insanların en sevimlisi olduğunu belirtmiştir. Ona sadece iyiliği tavsiye etmelerini ve onun iyi kişilerden biri olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷ Hz. Peygamber böyle bir konuda Müslümanlara hutbe vererek toplumdaki eleştirilere cevap vermiş ve insanları sakinleştirmiştir. Yaptıkları yanlış davranış konusunda da onları yumuşakça uyarmıştır. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in, Üsâme b. Zeyd'in genç biri bile olsa,

⁵⁴ Arslan, "Sâhabenin Olumsuz Tavırları Karşısında Hz. Peygamber'in Tavrı", 140.

⁵⁵ Aynur Uraler, "Safiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/375.

⁵⁶ Mustafa Asım Köksal, *İslâm Tarihi: Hazreti Muhammed (a.s) ve İslâmiyet*, 18 c. (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1987), 15/347-348.

⁵⁷ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/369-370.

onun liderlik yeteneğine olan güvenini ve liyakate verdiği önemi ifade ettiği söylenebilir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber, içinde bulunduğu topluluğun adalet, huzur, güven ve mutlulukla yaşayabilmesi için bireylerin, birbirlerinin haklarına saygılı olmaları konusunda hassas davranmıştır. Yanlış bir tavırla karşılaştığı vakit hemen sorunu çözüme kavuşturarak sonraya ertelememiştir. İnsanların kalbini kırmadan, hataları konusunda bazen genel bazen de özel konuşmalar yapmıştır. İlahi ilkelere uymayan insanlar konusunda da toplumda açık ve net bir tutum sergilemiştir. Herhangi bir mevki ve makam ayırt etmeksizin, dinin koymuş olduğu emirleri uygulamıştır.

Hz. Peygamber, insanların kalbinde şüphe bırakmadan, kırıp dökmeden, rencide etmeden hatalarının farkına vararak tövbe etmelerini sağlamaya çalışmıştır. Sahâbeye bir beşer nazarıyla yaklaştığı için onların yanlış eylemlerde bulunabileceğini göz önünde bulundurmıştır. Yapılan yanlış davranışlar sonucunda Hz. Peygamber, uyarılarda bulunsa bile sahâbenin, Hz. Peygamber'e olan bakış açısında herhangi bir değişim olmamıştır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in sahâbeye karşı olan davranışlarında ve yaklaşımında da herhangi bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Hz. Peygamber yukarıda verilen örnek olayların dışında daha pek çok olayda sahâbeyi uyarmıştır. Kişiler ve olaylar birer başlık halinde ele alınacağı için konu biraz özet geçilmiştir.

2.4. Tövbe Eden Sahâbîler

Hz. Peygamber hayattayken ona iman edip itaat eden sahâbîler hayatın her alanında, her türlü durumda ona destek vermişlerdir. Hz. Peygamber'le aynı atmosferdeki havayı solumalarından dolayı günlük hayatın tümünde onun sözleri ve tezahürü görülmüş, karşılaşılan ve çözüme kavuşturulamayan sorunların tamamında ona başvurulmuştur. Sahâbe, Hz. Peygamber'in rehberliğinde yaşamaya özen göstermiş, onun öğrettiği bilgi, ahlaki ilkeler ve terbiyeden en üst düzeyde faydalanmaya çalışmışlardır. Fakat sahâbîler, Hz. Peygamber'le aynı ortamda yaşamalarına rağmen günah işleyebilmişlerdir. İnsani özelliklerinin bir sonucu olarak

bazen dini emirlere bazen de ahlaki ilkelere ters düşen söz ve eylemlerde bulunabilmişlerdir.⁵⁸

Tövbe eylemi bireyin bilinçaltında ve aklında önemli bir konuma sahip olmalıdır. Kötü eylemin ya da sözün olduğu her şey kişiye tövbe ve pişmanlığı hatırlatmalıdır. Böyle bir durumda olan birey tövbe etme isteğiyle, pişmanlık yaşamalı ve hatasının farkına varmalıdır. Bu durumun en güzel örneği Asr-ı Saâdet'te görülmektedir. Sahâbe bir günaha bulaştığı zaman başlarına bir felaket gelmişçesine telaşlanıp endişelenmişlerdir. Bu durumdan kurtulmak için Hz. Peygamber'e müracaat etmişlerdir. Tövbe ettikten sonra bu yanlışın izlerini silmek için de hayır ve hasenatta bulunmuşlardır.⁵⁹

Sahâbe, tövbeye ayrı bir önem vermiştir. Hz. Ömer, tövbe ve tövbekârların önemini belirtmek için tövbe eden bireylerin kalplerinin daha hassas ve kırılgan olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰ Hz. Ömer'in bu ifade ediş şekliyle tövbe eden bireylere toplumda özel bir değer atfettiği söylenebilir. Bu tarz kişilerin geçmiş hatalarından ders çıkardığını ve buna bağlı olarak bir incinmişlik ve kırılmışlık duygusu yaşadıkları için içsel bir dönüşüm yaşayarak derin bir duygusal olgunluğa ulaştıkları ve daha hassas oldukları ifade edilebilir. Tövbe eden bireylerin içsel dönüşüm süreçlerine saygı göstermenin ve onların duygusal duyarlılıklarına anlayışla yaklaşmanın önemi Hz. Ömer tarafından ortaya konmuştur.

Hz. Ali: "Sizlerin en hayırlısı, günah işledikten sonra tövbe edeninizdir" buyurmuştur. "Tekrar günah işlese de mi?" diye sorulunca; "Allah'tan af ve bağışlanma isteyerek, tövbe eder" yanıtını vermiştir. "Peki, ama nereye kadar?" diye sorulunca ise; "Şeytan bıkip, takatsiz kalana kadar" cevabını vermiştir.⁶¹ Hz. Ali bu sözleriyle tövbenin değerini vurgulamıştır. Aynı zamanda bireyi, günahattan sonra tövbe eylemini gerçekleştirmeye teşvik etmiştir. Yüce Allah'ın rahmetinden ve bağışlamasından ümit kesilmemesi gerektiği, her daim bir kapının açık bulunduğu ifade edilmiştir. Şeytanın ısrarlı tuzaklarına karşı dikkatli olunması gerektiği ve tövbe eyleminin bir süreklilik haline gelerek bireyin yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelmesi gerektiği belirtilmiştir.

⁵⁸ Güller, *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*, 205.

⁵⁹ Kara-Kara, *Tevbe Ahlakı*, 45-46.

⁶⁰ İbn Ebü'd-Dünyâ, *Hadislerde Tövbe*, 4/30.

⁶¹ İbn Ebü'd-Dünyâ, *Hadislerde Tövbe*, 98.

2.4.1. Tebük Sefer’inden Geri Kalan Sahâbîlerin Tövbesi

2.4.1.1. Kâ’b b. Mâlik ve Arkadaşları

Kâ’b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî ve Hilâl b. Ümeyye geçerli bir mazeretleri olmamasına rağmen Hz. Peygamber’in cihat emrine uymayarak Tebük Sefer’inden geri kalan kişiler içerisinde bulunmaktadır. Yaptıkları hatanın büyüklüğünü ve ciddiyetini anladıklarında pişmanlık duymuşlardır. Öyle ki dünya bütün genişliğine rağmen bu üç sahâbîye dar gelmiştir. Yaptıkları nasûh tövbesi sonucu, Yüce Allah tarafından tövbeleri kabul edilmiştir.

Kâ’b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî ve Hilâl b. Ümeyye’nin tövbесinin kabul edildiği bizzat Yüce Allah tarafından âyetle bildirildiği için “Kur’an-ı Kerim’de Sahâbenin Tövbesi” başlığı altında ayrıntılı bir şekilde bu konuya yer verilmiştir. Tekrara düşülmemesi için burada aynı konu anlatılmamıştır.

2.4.1.2. Ebû Hayseme el-Ensârî

Ebû Hayseme Mâlik b. Kays b. Hayseme el-Ensârî, Medineli olup Hazrec kabilesindendir. Bedir Gazvesi’ne katıldığına dair net bir bilgi bulunmamakla beraber, Uhud Gazvesi ve ondan sonraki gazvelere iştirak etmiştir. Hayatına dair detaylı bilgi elde edilemeyen Ebû Hayseme el-Ensârî, Tebük Sefer’i sırasında sergilediği tutum ve davranışlar sebebiyle tanınmıştır.⁶²

Ebû Hayseme el-Ensârî, Tebük Sefer’i için çağrı yapıldığında, sefere katılmak için hazırlık yapıp orduya iştirak etmiştir. Bir iki gün yol aldıktan sonra Medine’ye geri dönmüştür. Kendisine ait olan hurma bahçesine gittiği zaman iki hanımını serin ve gölgelikli çardaklarda, onun için yiyecek bir şeyler ve soğuk su hazırlamış bir halde bulmuştur. Bu manzara karşısında Ebû Hayseme, Hz. Peygamber’in sıcak ve kavurucu bir havada ordu ile sefere çıktığını düşününce serin bahçesine girmek vicdanına ters düşmüştür. Her iki hanımından da kendisine yol için bir şeyler hazırlamalarını istemiştir. Daha sonra bineğine binerek orduya yetişmek için hızlıca yola çıkmıştır.⁶³ Yolda giderken Vâdilkurâ’da, Hz. Peygamber’e

⁶² Asri Çubukçu, “Ebû Hayseme el-Ensârî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/151.

⁶³ Vâkîdî, *Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Savaşları*, 3/234; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/220; Taberî, *Tarihü’t-Taberî*, 3/104; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Fıkhu’s-siyre*, 614; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 5/70; Mahmut Sami Ramazanoğlu, *Tebük Seferi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 20-21.

yetişmeye alışan Umeyr b. Vehb el-Cümahî ile karşılaşmıştır. İkiyi birbirine yoldaş olarak yola devam etmişlerdir. Tebük yakınlarına geldikleri zaman Ebû Hayseme, Umeyr b. Vehb'e bir günah işlediğini ve bu günahdan ötürü de ondan önce Hz. Peygamber'e varmak istediğini ifade etmiştir. Umeyr b. Vehb bu teklife karşı gelmeyerek olumlu yanıt vermiştir. Hz. Peygamber, Tebük'te karargâhını kurduğu sırada Ebû Hayseme ona yetişmiştir. Sahâbîler uzaktan bir kişinin kendilerine doğru geldiğini Hz. Peygamber'e haber verince; Hz. Peygamber gelen kişinin Ebû Hayseme olduğunu ifade etmiştir. Sahâbîler, yaklaşan kişinin yüzünü tanıyınca onun, Ebû Hayseme olduğunu onaylamışlardır. Ebû Hayseme, Hz. Peygamber'in yanına gelerek ona selam vermiştir. Hz. Peygamber, onun helak olmaya yaklaştığını söyleyince Ebû Hayseme başından geçenleri anlatmıştır. Hz. Peygamber, Ebû Hayseme'yi dinledikten sonra, yanlış tutumundan vazgeçtiği için onu takdir ederek onun için Yüce Allah'a dua etmiştir.⁶⁴

şairlik yeteneği bulunan Ebû Hayseme el-Ensârî, Tebük Sefer'i sırasında yaşanan bu olaydan sonra şu şiiri söylemiştir:

“İnsanları dinde nifak etmiş olarak gördüğüm zaman en iffetlisini ve en iyisini yaptım. / Sağ elimle Muhammed'in iki eline biat ettim ve bir günah işlemedim ve haram kılınmış şeye bürünmedim. / Boyalı kadını çadırında ve çok yüklü büsrü (ağlası) kızarıp kararıp olgunlaşmaya yüz tutmuş hurma ağaç topluluklarını terk ettim. / Münafık şek ettiği zaman, nefsim kendini dine teslim etti.”⁶⁵

Hz. Peygamber'e uzaktan birinin geldiğini haber verdiklerinde, o kişinin Ebû Hayseme olduğunu ifade etmesi, onun sahâbîlerini çok iyi tanıdığının bir göstergesidir. Yanında bulunan kişilerin yeteneklerine hâkim olduğuna ve sefere kimin katılıp kimin geride kaldığına, hata yaptığı zaman hemen pişman olup yanlışını telafî etmeye çalışan sahâbîlerin kim olduğunu iyi bildiğine işaret etmektedir.⁶⁶ Ebû Hayseme de işlediği günahın hemen farkına vararak telafi etmeye çalışmış ve zamanında Hz. Peygamber'e yetişmiştir. Bu tutum ve davranışıyla Hz. Peygamber'in cihat emrinden geri kalmayıp Müslümanların beraber hareket ettiği bir

⁶⁴ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/234-235; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/221; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 3/104; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 5/70-71.

⁶⁵ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/222.

⁶⁶ Ali Muhammed Sallâbî, *Siyer-i Nebî*, trc. Mustafa Kasadar v.dđr., 2 c. (İstanbul: Ravza Yayınları, 2015), 2/620.

olayda ayrılığa sebep olmadan, birlik ve beraberliği bozabilecek bir durumdan son anda pişman olup, tövbe ederek vazgeçmiştir.⁶⁷

2.4.1.3. Cûlâs b. Süveyd

Yesrib şehrinin Evs kabilesinden olan Cûlâs b. Süveyd, İslâmiyet'in ilk yıllarında iman etmiş gibi görünse bile tam manasıyla kalbi ısınan kişilerden biri olmamıştır. Münafık kimselerle beraber hareket ederek dinin aleyhinde davranış ve tutumlar sergilemiştir. Tebük Sefer'inde, Hz. Peygamber'in cihat çağrısına uymadığı gibi kalbi tam anlamıyla iman etmemiş olan kişileri de bu çağrıdan geri bırakmaya çalışmıştır.⁶⁸

Cûlâs b. Süveyd, Tebük Seferi'nden geri kalan kişiler hakkında nazil olan âyetleri işitince "Muhammed'in Medine'de kalan kardeşlerimiz için ifade ettikleri doğruysa şayet biz eşeklerden de beter olalım." demiştir. Bu sözü işiten üvey oğlu Umeyr b. Sad ile aralarında ciddi bir tartışma yaşamışlardır. Cûlâs b. Süveyd, Umeyr b. Sad'a yetim oluşundan dolayı ihsan ve iyilikte bulunan bir kişidir. Ama bu sözden dolayı aralarında tartışma çıkınca Umeyr b. Sad ona "Ey Cûlâs! Sen benim yanımda insanların en sevimlisi ve yaptığın işler bakımından bana göre en güzellerinden biriydin. Senin başına, hoşlanmadığımız bir şeyin gelmesini en çok arzu etmeyen bendim. Vallahi öyle bir söz söyledin ki eğer anlatsam sen perişan olursun; ama eğer gizlesem ben helak olurum. Ancak bu iki şıktan birisi bana göre diğerinden daha ehvendir." demiştir. İkisinin arasında geçen olay Hz. Peygamber'e intikal etmiştir. Hz. Peygamber Cûlâs b. Süveyd'e, Umeyr b. Sad ile aralarında geçen konuşmanın doğru olup olmadığını sormuştur. Fakat Cûlâs b. Süveyd doğru olanı söylemek yerine Yüce Allah'a yemin ederek münafıklık alametlerinden olan yalan söylemeyi tercih etmiştir. Bu durum üzerine Umeyr b. Sad, onun yalan söylediğini ifade ederek Yüce Allah'tan hakikatin ortaya çıkması için bu konu hakkında âyet indirmesini istemiştir. Umeyr b. Sad'ın doğru söylediği,⁶⁹ küfür ifadesinin kullanıldığı ve bu konuda yalan yere yemin edildiği âyetle bildirilmiştir. Âyetin devamında Hz. Peygamber'in kendi lütfu ile onları bolluk içine soktuğu için ondan intikam almaya

⁶⁷ Çokgez, *Sosyal-Dayanışma Açısından Tebük Gazvesi*, 43.

⁶⁸ Mücteba Uğur, "Cûlâs b. Süveyd", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/107.

⁶⁹ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/241; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/268; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 4/327; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 8/323; Uğur, "Cûlâs b. Süveyd", 8/107.

kalktıklarını, tövbe etmenin onlar için daha hayırlı olduğunu şayet tövbe etmezlerse de ahiret hayatında karşılaşacakları durum ifade edilmiştir.⁷⁰

Cülâs b. Süveyd, Hz. Peygamber'in kendisine vermiş olduğu zekât mallarından dolayı maddi olarak refaha kavuşan kişilerden biridir.⁷¹ Bu âyetten sonra Hz. Peygamber, Cülâs b. Süveyd'in yaptığı hatayı telafi etmesi için tövbe etmesini tavsiye etmiştir. Cülâs b. Süveyd bu talebe kayıtsız kalamayarak işlediği günahın farkına varmış ve tövbe ederek münafıklık gömleğini çıkarmıştır. Umeyr b. Sad'a da daha önce nasıl davranıyorsa aynı şekilde davranmaya devam etmiştir. Ona gösterdiği ilgi ve alakayı devam ettirerek iyilik yapmayı terk etmemiştir.⁷² Bu durum da onun, tövbesinde samimi olduğunun bir göstergesidir.

2.4.1.4. Muhâşşin b. Humeyyîr

Muhâşşin b. Humeyyîr (Mihşen b. Himyer), Tebük Sefer'i için hazırlık çağrısı yapıldığında münafık olan kişilerden biridir. Müslümanları seferden alıkoymak için o ve arkadaşları "Sanki biz, yarın sizin iplere dizilip bağlanacağınızı görüyoruz." demişlerdir. Müslümanları cihattan geri çevirmek, korkutmak ve onların maneviyatını sarsmak için arkadaşlarıyla beraber yalan haberler yaymışlardır. Hz. Peygamber bu durumdan haberdar olunca, Ammâr b. Yâsir'i, Muhâşşin b. Humeyyîr ile onun gibi münafık olan arkadaşı Vedia b. Sâbit'in yanına göndermiştir. Ammâr b. Yâsir'in onlara ifade ettikleri şeylerin doğru olup olmadığını sormasını istemiştir. İnkâr edecek olurlarsa da, söylemiş oldukları cümleleri onlara açıkça belirtmesini istemiştir. Ammâr b. Yâsir, onların yanına giderek Hz. Peygamber'in söylemesini istediği şeyleri onlara ilettikten sonra Vedia b. Sâbit ve Muhâşşin b. Humeyyîr Hz. Peygamber'in yanına gelerek özür dilemişlerdir. Vedia b. Sâbit, Hz. Peygamber'e şöyle demiştir: "Ya Resûlullah biz ancak eğlenip, oynuyorduk."⁷³ Onların bu sözü ve tutumu Kur'an-ı Kerim'de, Müslüman olduktan sonra küfürlerini açığa vurma olarak belirtilmiştir. Onlara niçin alay ettikleri sorulduğu vakit; kendi aramızda eğleniyorduk sözü sert bir şekilde eleştirilerek Yüce Allah'la ve Hz. Peygamber ile mi eğleniyordunuz şeklinde soru olarak kendilerine yöneltilmiştir. İçlerinden bu

⁷⁰ et-Tevbe 9/74.

⁷¹ Vâkıdî, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları, 3/241.

⁷² Vâkıdî, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları, 3/241; İbn Hişâm, Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi, 4/268; Kurtubî, el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân, 8/326.

⁷³ İbn Hişâm, Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi, 4/226-227.

davranışlarda bulunan bazı kişilerin tövbelerinin kabul edildiği fakat tövbe etmemekte ısrar eden ve günahında devamlı olan kişilerin ise cezalandırılacağı⁷⁴ âyette ifade edilmiştir.

Muhâşşin b. Humeyyîr yaşanan bu olaydan sonra gösterdiği yanlış tutumdan dolayı tövbe ederek, bağışlanma dilemiştir. Günahına kefaret olması için de hiç kimsenin mezar yerini bilemeyeceği bir şekilde şehit olmayı Yüce Allah'tan niyaz etmiştir. Yemâme Savaşı'nda şehit edilen Muhâşşin b. Humeyyîr'in izine hiçbir zaman rastlanılmamıştır.⁷⁵

2.4.2. İrtidad Edip Sonra Tövbe Edenler

2.4.2.1. Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh

Âmir b. Lüleyyoğullarından⁷⁶ Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh'in ne zaman Müslüman olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamakla beraber, muhacirlerden olduğu tahmin edilmektedir. Abdullâh b. Sa'd okuma yazma bildiği için Medine'de Hz. Peygamber'in vahiy kâtipleri arasında yer almıştır. Hz. Peygamber'in, ondan yazmasını istediği âyetlerin bazı yerlerini kendine göre tahrif ederek fitneye kapılmıştır. Daha sonra irtidad ederek müşriklerin yanına geri dönmüştür. Müşriklerin İslâm karşıtı tutum ve davranışlarına destek vermiştir.⁷⁷

Mekke fethedildiği vakit, görüldüğü yerde öldürülmesi emredilen müşriklerden biri de Abdullâh b. Sa'd'dır. O bunu öğrendiği zaman sütkardeşi olan Hz. Osman'ın yanına giderek kendisini saklamasını ve Hz. Peygamber ile canının bağışlanması için konuşmasını talep etmiştir. Abdullâh b. Sa'd, işlediği günden dolayı pişman olduğunu ve tövbe ettiğini de ifade etmiştir. Hz. Osman, Abdullâh b. Sa'd'ı da yanına alarak Hz. Peygamber'in yanına gitmiştir. Hz. Peygamber'den onun canının bağışlanması için ricada bulunarak şöyle demiştir: “Ya Resûlullah! Bunun anası onu yürütür beni sırtında taşırdı. Bunun sütünü keser, beni emzirirdi. Bunu bırakır, bana iyilik eder, hediye verirdi. Anasının üzerimdeki hak ve iyilikleri için bunu, bana bağışla! Ya Resulullah halka verdiğin genişliği, güvenceyi Abdullâh b.

⁷⁴ et-Tevbe 9/65-66.

⁷⁵ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/227; İbn Hazm, *Cevami'u's-sire*, 142; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 8/313.

⁷⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, 2/231.

⁷⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâtî'l-kebîr*, 6/133; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, 2/231; Mustafa Fayda, “Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/130.

Sa'd b. Ebî Serh'e de ver!" Hz. Peygamber başta yüzünü çevirip, uzun süre cevap vermemiştir. Fakat Hz. Osman'ın ricasında ısrar etmesinden dolayı, Hz. Peygamber onu kırmayarak Abdullah b. Sa'd'ın canını bağışlamıştır.⁷⁸

Hz. Osman ve Hz. Ömer zamanında valilik görevlerine getirilen⁷⁹ Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh, İslâm'a yeniden dönüşünden sonra dini uygulamalarıyla Müslüman kimliğini derinleştirmiştir. Yaşamı boyunca herhangi olumsuz bir davranışta bulunmamış; aksine sadakat, iyilik, fazilet ve dini bağlılık gibi değerler kendisinde görülmüştür.⁸⁰ Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh'in tövbesinin samimiyeti, halifeler döneminde kendisine verilen görevler ve yeniden Müslüman olduktan sonra sergilediği olumlu davranışlar aracılığıyla değerlendirilebilir.

2.4.2.2. Alkame b. Ulâse

Âmir b. Sa'saa kabilesinden olan Alkame b. Ulâse, Hudeybiye'den sonra Mekke'nin fethinden önce Müslüman olmuştur.⁸¹ Hz. Peygamber onu müellefe-i kulûbdan⁸² sayarak Huneyn ganimetlerinden ona pay vermiştir.⁸³ Fakat Alkame b. Ulâse daha sonra irtidad ederek Şam'a kaçmıştır. Hz. Peygamber ahirete intikal ettikten sonra ortaya çıkan kısa süreli kargaşadan faydalanarak Kilâboğullarını Müslümanlara karşı organize etmeye çalışmıştır. Hz. Ebû Bekir'in durumu fark ederek bölgeye Ka'ka'a b. Amr komutasında bir birlik göndermesi üzerine Suriye'ye kaçmıştır. Hz. Ömer döneminde işlediği günahlara pişman olmuş ve tövbe ederek yeniden Müslüman olmuştur. Hz. Ömer'in Alkame b. Ulâse'yi, Harran'a vali olarak atadığı ve onun hayatının geri kalanını da burada geçirdiği belirtilmiştir.⁸⁴

2.4.2.3. Tuleyha b. Huveylid

Tuleyha b. Huveylid'in asıl adı Talha'dır. Tuleyha (Talhacık) lakabı, bir dönem peygamberlik iddiasında bulunduğu için onunla alay etmek amacıyla kullanılmıştır. Araplar arasında şairlik yeteneği ve savaş kabiliyetiyle tanınmış bir

⁷⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 6/134; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 3/60; İbn Hazm, *Cevami'u's-sire*, 220; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 4/499; Köksal, *İslâm Tarihi*, 15/329-330.

⁷⁹ İbn Hazm, *Cevami'u's-sire*, 220; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 4/499.

⁸⁰ Köksal, *İslâm Tarihi*, 15/332.

⁸¹ Ahmet Önkâl, "Alkame b. Ulâse", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/468.

⁸² "Kalplerinin İslâm'a ısındırılması arzu edilen kimseler için kullanılan bir terim." (Cengiz Kallek, "Müellefe-i kulûb", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/473).

⁸³ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/189.

⁸⁴ Önkâl, "Alkame b. Ulâse", 2/468.

şahsiyettir. Hicretin 9. yılında (M. 630) Müslüman olmasına rağmen Hz. Peygamber daha hayattayken irtidad etmiştir. Necid bölgesine giderek burada peygamberlik iddiasında bulunmuştur.⁸⁵ Hz. Peygamber, Tuleyha'ya karşı mücadelede Dırâr b. Ezver el-Esedî'yi, Benî Esed kabilesini gözetlemekle görevlendirmiştir. Dırâr b. Ezver, Tuleyha ile mücadele etmek için Benî Esed kabilesindeki Müslümanlarla harekete geçmek üzereyken Hz. Peygamber'in vefat haberini almıştır. Bu olay üzerine Dırâr b. Ezver, Medine'ye geri dönmüştür.⁸⁶ Benî Esed kabilesi ile birlikte Tay ve Gatafân'dan da birçok kişi, Tuleyha'nın himayesine girmiştir. Hz. Ebubekir halife olduktan sonra Hâlid b. Velîd komutasındaki askeri bir birliği peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha ile savaşmak üzere göndermiştir.⁸⁷ Bu savaşta Ukkâşe b. Mihsan el-Esedî ile Sâbit b. Erkam, Tuleyha tarafından şehit edilmiştir.⁸⁸ Müslümanların bu savaşı kazanması üzerine Esed ve Gatafân kabileleri Müslüman olmuştur. Tuleyha da yaptıklarına pişman olarak tövbe etmiş ve tekrardan İslâm'a girmiştir.⁸⁹

Irak'ın fethinde ve Nihavend Savaşı'nda, Müslümanların safında savaşmıştır. Hz. Ömer'in halifeliği zamanında, ona bağlılığını dile getirmiştir. Hz. Ömer, Tuleyha'ya “Sen, salih bir kul olan Ukkâşe b. Mihsan'ı öldürdün mü?” şeklinde bir soru yönelttiğinde, Tuleyha: “Ukkâşe b. Mihsan benim sayemde saadete erdi; ben ise onun yüzünden âsi bir insan oldum. Bundan dolayı Allah'tan bağışlanmamı isterim”⁹⁰ diyerek işlediği günahına olan pişmanlığını dile getirmiştir.

2.4.3. Zina Suçundan Dolayı Tövbe Edenler

2.4.3.1. Mâiz b. Mâlik

Eslem kabilesinden olan Mâiz b. Mâlik, Hz. Peygamber'in yanına gelerek zina suçunda bulunduğunu ve gereken cezanın kendisine verilmesini talep etmiştir. Hz. Peygamber ondan yüz çevirerek söylediği şeyi duymazlıktan gelmiştir. Günahını birkaç defa tekrar edince Hz. Peygamber ona, akli olarak bir sıkıntısı olup olmadığını ve medeni durumunu sormuştur. Mâlik, aklının başında olduğunu ve evlendiğini

⁸⁵ Mehmet Salih Arı, “Tuleyha b. Huveylid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/362.

⁸⁶ Nevzat Aşık, “Dırâr b. Ezver”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/275.

⁸⁷ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 112; Arı, “Tuleyha b. Huveylid”, 41/363.

⁸⁸ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 112; Askalânî, *el-İsabe*, 419; Arı, “Tuleyha b. Huveylid”, 41/363.

⁸⁹ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 112; Arı, “Tuleyha b. Huveylid”, 41/363.

⁹⁰ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 113.

ifade etmiştir. Verdiği cevaplar sonucunda Hz. Peygamber ona, recim cezasının uygulanması istemiştir. Sahâbe, Hz. Peygamber'in verdiği cezayı tatbik etmişlerdir.⁹¹

Hz. Peygamber, Mâlik'in cenaze namazını kılarak onun samimi bir tövbede bulunduğunu belirtmiştir. Öyle ki onun tövbesinin bütün ümmete taksim olunma imkânı olsaydı herkese yetebileceğini ifade etmiştir.⁹² Mâlik'in mensup olduğu kabilesi, onun ısrarla Hz. Peygamber'in yanına gelerek, suçunu itiraf edip cezalandırılmasını istemesini şöyle yorumlamıştır: “O bir günah işlemiştir ve vücuduna ceza tatbik edilmesinden başka hiçbir şeyin kendisini bu günden çıkaramayacağına inanmaktadır.” Mâiz b. Mâlik, Medine Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁹³

2.4.3.2. Cüheyne'li Kadın

Cüheyne kabilesinin Gamid soyundan gelen bir kadın,⁹⁴ Mâiz b. Mâlik'in olayından sonra Hz. Peygamber'e gelerek zina suçunda bulunduğunu ve hamile olduğunu itiraf ederek gerekli cezanın kendisine tatbik edilmesini istemiştir. Hz. Peygamber onu başta duymazlıktan geldiyse de kadın işlediği günahı tekrarlayıp, cezasının verilmesini talep edince Hz. Peygamber onun velisini çağırtmıştır. Velisinden çocuk doğuncaya kadar kadına iyi bakmasını istemiştir. Çocuk doğduktan sonra kadın kucağında bebeği ile Hz. Peygamber'in yanına gelmiştir. Hz. Peygamber ondan bebeği süttten kesilecek yaşa gelinceye kadar emzirmesini talep etmiştir. Çocuk süttten kesilecek yaşa gelince, tekrardan Hz. Peygamber'in yanına gelip suçunun cezasını istemiştir. Sahâbeden biri çocuğun bakımını üstlenmek istemiştir. Çocuk o sahâbiye emanet edilerek kadına recim cezası uygulanmıştır.⁹⁵

Hâlid b. Velid, bazı hoş olmayan sözler kadının arkasından söylemiştir. Hz. Peygamber hemen ona müdahale etmiştir. Kadının samimi ve güzel bir tövbe ettiğini

⁹¹ Buhârî, “Muhâribîn min Ehli'l-Küfri ve'r-Riddeti”, 10; Müslim, “Hudûd”, 20; Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 4/67; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd*, trc. Mehmet Erdoğan, 6 c. (İstanbul: İklim Yayınları, 1988), 5/148.

⁹² Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 4/67.

⁹³ Müslim, “Hudûd”, 20.

⁹⁴ Müslim, “Hudûd”, 22.

⁹⁵ Müslim, “Hudûd”, 22; Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 4/67; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd*, 5/149; Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, 3/59.

belirterek Hâlid b. Velid'in bu konu hakkında yorum yapmasının önünü kapatmıştır. Hz. Peygamber, kadının cenaze namazını kıldırtarak onu defnettirmiştir.⁹⁶

Hz. Ömer, kadının cenaze namazının kılındığını görünce zina ettiği halde cenaze namazının neden kılındığını sormuştur. Hz. Peygamber ona şöyle cevap vermiştir: “Vallahi bu kadın öyle tövbe etti ki, tövbesi Medinelilerden yetmiş kişi arasında taksim edilse onlara yeterdi hatta artardı. Sen canını Allah Teâlâ için feda edenden daha hayırlı bir kimseye hiç rastladın mı?”⁹⁷

2.4.3.3. Kâ'b b. Amr

Ebu'l-Yeser Kâ'b b. Amr b. Abbâd el-Ensârî, Akabe Biatları'na ve Bedir Gazvesi'ne katılan sahâbîlerden biridir. Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ı, Bedir Gazvesi'nde esir eden kişidir. Kâ'b b. Amr, Hz. Peygamber'in yanına gelip ensâra mensup olan bir kadın⁹⁸ ile zina etmediğini fakat zinaya çok yaklaştığını belirtmiştir. Yaptığı yanlış davranıştan pişman olduğu için de cezalandırılmak istediğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber işittiği bu sözler karşısında sükût etmiştir. Hz. Ömer, Kâ'b b. Amr'a şöyle demiştir: “Allah seni örtmüştür. Sen de kendi nefsinin kusurunu örtseydin!” Kâ'b b. Amr, Hz. Ömer'in sözlerinden ve Hz. Peygamber'in sessiz kalmasından dolayı oradan ayrılmıştır. Hz. Peygamber, sahâbeden birini onun arkasından göndererek geri gelmesini istemiştir. Kâ'b b. Amr geldiğinde ona,⁹⁹ iyiliklerin kötülükleri sildiğini, gecenin gündüze yakın saatlerinde ve gündüzün iki tarafında namaz kılınmasını¹⁰⁰ tavsiye eden ayeti okuyarak hatırlatmada bulunmuştur. Bu duruma şahit olan sahâbeden biri bu durumun sadece ona özel bir ayrıcalık mı olduğunu sormuştur. Hz. Peygamber ise, bunun bütün insanlar için geçerli olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹ Hz. Peygamber bu şekilde davranarak diğer insanların ve Kâ'b b. Amr'ın yapmış oldukları günden sıyrılması ve temizlenmesi için onlara Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyetle yol göstermiştir.

⁹⁶ Gazzâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn*, 4/68.

⁹⁷ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, 3/59.

⁹⁸ Müslim, “Tevbe”, 39.

⁹⁹ Müslim, “Tevbe”, 42; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/170-171.

¹⁰⁰ Hûd 11/114.

¹⁰¹ Müslim, “Tevbe”, 42; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/170-171.

2.4.4. Diğer Sebeplerden Tövbe Edenler

2.4.4.1. Ebû Lübâbe el-Ensârî

Benî Kureyza kuşatmasında ki Yahudiler, içlerinden bir elçiye Hz. Peygamber'e yollayarak eski komşuları olan Ebû Lübâbe el-Ensârî'yi istişare etmek üzere kendilerine göndermesini talep etmişlerdir. Hz. Peygamber, bu teklifi kabul ederek Ebû Lübâbe'yi onlara göndermiştir.¹⁰² Ebû Lübâbe, oraya gittiği vakit herkes onun etrafına toplanarak şöyle demişlerdir: “Ey Ebû Lübâbe! Biz diğer insanların değil, senin dostunuz.” Kabile reisi Kâ'b b. Esed ise ona “Ey Ebû Bişr/el-Hadâik'in, Bu'âs günü içinde yer aldığınız bütün savaşlarda sana ve senin kavmine nasıl yardımcı olduğumuzu biliyorsun. Bugün kuşatma bizi sıkmaya başladı, helak olduk. Muhammed de kendi hükmünü kabul etmeyene kadar kalelerimizden ayrılmayı reddediyor. Eğer bizi bırakırsa Şam topraklarına veya Hayber'e gider, artık hiçbir zaman onun çevresinden kimseye zarar vermez ve ona karşı bir toplulukla bulunmayız.” demiştir.¹⁰³ Kâ'b b. Esed ve diğer Yahudiler, Ebû Lübâbe'ye “Ey Ebû Lübâbe! Ne düşünüyorsun? Biz seni başkasına tercih ettik. Muhammed sadece kendi hükmüne razı olmamızı kabul ediyor. Hükmünü kabul edelim mi?” diye sormuşlardır. Ebû Lübâbe “Evet, kabul edin.” diyerek eliyle boğazını işaret etmiştir. Bu işaret onun hükmüne razı olmanız, öldürüleceğinizi ifade ediyor demektir. Ebû Lübâbe, o hareketi yaptıktan sonra Hz. Peygamber'e ihanet ettiği düşüncesine kapılarak pişman olmuştur. Ebû Lübâbe oradan ayrılarak kimsenin yanına uğramadan, Mescid-i Nebvî'de kendini bir direğe bağlatmıştır.¹⁰⁴ Direğe bağlandıktan sonra da tövbesi bizzat Yüce Allah tarafından kabul edilmedikçe oradan ayrılmayacağını ve Benî Kureyza yurduna da bir daha adım atmayacağını ifade etmiştir.¹⁰⁵ Ebû Lübâbe'nin durumu Hz. Peygamber'e anlatılınca önce kendisine gelmesi durumunda onun için Yüce Allah'a af dileyebileceğini belirtmiştir. Fakat onun kendi durumunu Yüce Allah'a havale etmesinden dolayı, onun için

¹⁰² Vâkıdî, *Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 2/154; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 3/325; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 2/560; İbn Hazm, *Cevami'u's-sire*, 110; Dimaşki, *Peygamber Sallallahu Aleyhi Vesellem Külliyyatı*, 5/31; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Fıkhu's-siyre*, 382; Asri Çubukçu, “Ebû Lübâbe el-Ensârî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/179.

¹⁰³ Vâkıdî, *Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 2/154.

¹⁰⁴ Vâkıdî, *Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 2/155; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 3/326; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 2/560; İbn Hazm, *Cevami'u's-sire*, 110; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Fıkhu's-siyre*, 382; Köksal, *İslâm Tarihi*, 12/340; Çubukçu, “Ebû Lübâbe el-Ensârî”, 10/179.

¹⁰⁵ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 3/326; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 2/560; İbn Hazm, *Cevami'u's-sire*, 110-111; Köksal, *İslâm Tarihi*, 12/340.

yapabileceği bir şeyin olmadığını ifade etmiştir.¹⁰⁶ Ebû Lübâbe'nin işlediği bu günah Kur'an'da,¹⁰⁷ “*Yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'e ihanet etmeyin...*” şeklinde ifade edilerek bırakılan emanetlere sahip çıkılması istenmiştir.¹⁰⁸ Hz. Peygamber'e ihanet etme durumu Kur'an'da eleştirilmiş ve yapılmaması gereken davranışlar kategorisinde yer almıştır.

Ebû Lübâbe, sonradan “tövbe direği” (üstüvânetü't-tevbe) ismini alan¹⁰⁹ direğe altı gece bağlı kalmıştır. Şiddetli sıcaklıkların olduğu bir dönemde, bir şey yiyip içmeden oruç tutmuştur. Namaz vakitlerinde iplerini çözdürerek namazını kılmış ve sonradan tekrar kendini direğe bağlatmıştır.¹¹⁰ Altı gecenin sonunda, bir seher vakti, Hz. Peygamber Ümmü Seleme'nin odasında iken Ebû Lübâbe'nin tövbesinin kabul edildiğine dair âyet¹¹¹ nazil olmuştur. Ümmü Seleme, kendi odasının yakınında bağlı bulunan Ebû Lübâbe'ye, tövbesinin kabul edildiğinin haberini vermiştir. Fakat Ebû Lübâbe, Hz. Peygamber'in gelip kendisini çözmedikçe direktten ayrılmayacağını belirtmiştir. Bu olay üzerine Hz. Peygamber sabah namazını kılmak için mescide gittiğinde, onun iplerini kendi elleriyle çözmüştür.¹¹² Ebû Lübâbe Hz. Peygamber'e, günahından dolayı malını sadaka olarak bağışlamak ve kavminin yanından da ayrılmak istediğini belirtmiştir. Hz. Peygamber ise ona malının üçte birini bağışlamasını tavsiye etmiştir.¹¹³

Ebû Lübâbe'nin, malının hepsini bağışlamak istemesi ve kavminin bulunduğu yurdu terk etmek istemesi, onun işlediği günahın dolayısıyla büyük bir pişmanlık duyduğunun göstergesidir. Aynı zamanda onun, tövbesinde samimi olduğunun bir delili olduğu söylenebilir.¹¹⁴ Mal varlığını infak etme ve sosyal çevresini terk etme

¹⁰⁶ İbn Hazm, *Cevami'u's-sire*, 110; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Fıkhu's-siyre*, 382; Köksal, *İslâm Tarihi*, 12/441.

¹⁰⁷ Nedvî, *Asr-ı Saâdet*, 5/96; Köksal, *İslâm Tarihi*, 12/340; Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/681-682.

¹⁰⁸ el-Enfâl 8/27.

¹⁰⁹ Çubukçu, “Ebû Lübâbe el-Ensârî”, 10/179.

¹¹⁰ Vâkidî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 2/156-157; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 3/327; İbn Hazm, *Cevami'u's-sire*, 111; Köksal, *İslâm Tarihi*, 12/340.

¹¹¹ “Bir başka grup var ki, onlar iyi işe bir de kötü iş karıştırdıktan sonra günahlarını itiraf etmişlerdir. Umulur ki Allah onların tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah çok esirgeyici, çok bağışlayıcıdır.” (et-Tevbe 9/102).

¹¹² İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 3/326-327; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 2/560-561.

¹¹³ Vâkidî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 2/158.

¹¹⁴ Nedvî, *Asr-ı Saâdet*, 5/98.

gibi yapmak istediği köklü değişimler, tövbe sürecinde içsel bir dönüşüm yaşadığının ve bunun sonucunda da arınma arayışı içinde olduğunun işaretleri sayılabilir.

2.4.4.2. Üsâme b. Zeyd

Üsâme b. Zeyd, Hicri 8. yılda (M. 629) Beni Mürre yurduna düzenlenen Gâlib b. Abdullah komutanlığındaki seriyyeye katılmıştır.¹¹⁵ Üsâme, bu seriyyede Cüheyne kabilesinden olan Mirdâs b. Nehîk isimli kişiyi öldürmüştür. Üsâme ve ensardan bir kişi onun müşrik olduğunu zannederek peşine düşmüştür. Mirdas öldürüleceği vakit, kelime-i tevhid getirmiştir. Üsâme ise onun, ölümden korktuğu için “la ilahe illallah” dediğini düşünerek onu kılıcıyla öldürmüştür.¹¹⁶ Gâlib b. Abdullah, durumu öğrenince Üsâme’yi yaptığı bu davranışından dolayı kınayarak kelime-i tevhid getiren bir kişiyi öldürdüğü için kötü bir iş yaptığını belirtmiştir.¹¹⁷ Üsâme, Müslüman olduğunu ifade eden birini öldürdüğü için pişman olmuş, Medine’ye varana kadar da pişmanlığından ötürü bir şey yiyememiştir.¹¹⁸

Gâlib b. Abdullah komutasındaki birlik Medine’ye geri dönünce, Hz. Peygamber yanına gelen Üsâme’yi kucaklayarak öpmüştür. Hz. Peygamber, ondan seriyyenin nasıl geçtiğini anlatmasını isteyince Üsâme olanları anlatmıştır. Hz. Peygamber, “O kişiyi kelime-i tevhid getirdiği için mi öldürdün?” diye Üsâme’ye bir sualde bulunmuştur. Üsâme ise: “Ey Allah’ın Resulü adam ölümden kurtulmak için bunu söyledi.” diye cevap vermiştir. Hz. Peygamber, ona şöyle cevap vermiştir: “Doğru mu yoksa yalan mı söylüyor diye onun kalbini yarıp içine mi baktın?” Üsâme yaptığı hatadan dolayı pişmanlık duyarak bundan sonra “la ilahe illallah” diyen hiç kimseyi öldürmeyeceğini ifade etmiştir.¹¹⁹

Üsâme b. Zeyd, yaptığı yanlış işten dolayı yoğun bir nedâmet duygusu yaşayarak önceden değil de yeni Müslüman olmayı istemiştir.¹²⁰ Müslüman olan bir

¹¹⁵ Mehmet Salih Arı, “Üsâme b. Zeyd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/362.

¹¹⁶ Vâkıdî, *Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Savaşları*, 2/382-383; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/369; Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, 3/57; Köksal, *İslâm Tarihi*, 15/41-42; Arı, “Üsâme b. Zeyd”, 42/362.

¹¹⁷ Köksal, *İslâm Tarihi*, 15/41-42.

¹¹⁸ Vâkıdî, *Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Savaşları*, 2/382.

¹¹⁹ Vâkıdî, *Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Savaşları*, 2/382-383; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/369-370; İbn Sâ’d, *Siyer*, 647-648; Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, 3/57.

¹²⁰ Vâkıdî, *Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Savaşları*, 2/383; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/370; Arı, “Üsâme b. Zeyd”, 42/362.

bireyin, iman etmeden önce işlediği günahlar affedilir. Üsame de bu durumu bildiği için pişmanlığını bu şekilde dile getirerek tövbe etmiştir.

2.4.4.3. Ömer b. el-Hattâb

2.4.4.3.1. Hudeybiye Antlaşması'ndaki Tutumundan Dolayı Pişmanlığı

Müşriklerle yapılan Hudeybiye Antlaşması'ndaki ağır şartlardan ve müşriklerin birçok isteğinin kabul edilmesinden dolayı bazı sahâbîler ve Hz. Ömer itirazda bulunmuştur.¹²¹ Hz. Ömer “Ey Allah'ın Resûlü! Biz Müslüman değil miyiz? Niçin dinimizde ezikliği kabul ediyoruz?” diye sormuştur. Hz. Peygamber ise: “Ben, Allah'ın kulu ve elçisiyim, O'nun emrine muhalefet edemem, Allah da beni zayi etmeyecektir.” şeklinde cevap vermiştir. Hz. Ömer bu cevap üzerine Hz. Ebubekir'in yanına giderek: “Biz Müslüman değil miyiz? Neden dinimizde ezikliği kabul ediyoruz?” diye sormuştur. Hz. Ebubekir ona “Onun emrine tabi ol. Şehadet ederim ki o, Allah'ın elçisidir. Doğru olan da onun emredildiği şeydir. Biz Allah'ın emrine muhalefet edemeyiz. Allah da onu zayi etmeyecektir.” diye cevap vermiştir.¹²² Bu olanlara ve konuşulanlara şahit olan Ubeyde b. el-Cerrâh “Ey İbnü'l-Hattâb! Resûlullah'ın ne söylediğini görmüyor musun? Hemen Şeytan'dan Allah'a sığın ve görüşünü küçümse!” demiştir. Hz. Ömer içine düşen kuşkudan ve Hz. Peygamber'in bir kararını ilk defa bu kadar üstelemesinden dolayı pişmanlık duymuş, yaptığı hatasının farkına varmıştır. Hatasını telafi etmek için çok sayıda köleyi özgürlüğüne kavuşturarak, uzun bir süre oruç tutmuştur.¹²³

2.4.4.3.2. Cebele b. Eyhem'e Olan Tutumundan Dolayı Pişmanlığı

Hz. Ömer halifeliği döneminde, Hıristiyan olan Cebele b. Eyhem'in zekât vererek Müslüman olmasını tavsiye etmiştir. Cebele, onun bu teklifini kabul etmeyerek kendi dininde kalmak istediğini ve cizye ödemek yerine zekât vermeyi istediğini ifade etmiştir. Hz. Ömer böyle bir şeyin mümkün olmadığını belirterek ya iman etmesini ya da cizye ödemesini istemiştir. Bu ikisini de kabul etmezse şehri terk edebileceğini belirtmiştir. Bu durum üzerine Cebele b. Eyhem yanında yaklaşık 30 bin kişiyle birlikte Rum ülkesine gitmiştir. Ubâde b. es-Sâmit, Hz. Ömer'i bu olaydaki tutumundan dolayı kınamıştır. Vereceği zekâtın kabul edilmesi ve zamanla

¹²¹ Köksal, *İslam Tarihi*, 13/211; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 1/163-164; Muhammed Hamîdullah, “Hudeybiye Antlaşması”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/298.

¹²² Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 2/259.

¹²³ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 2/259-260; Köksal, *İslâm Tarihi*, 13/211-212.

İslâmiyet'e ısınması durumunda kendisinin Müslüman olabileceğini belirtmiştir. Hz. Ömer, Ubâde b. es-Sâmit'in söyledikleri üzerine yaptığı hatayı anlayarak, pişman olmuştur.¹²⁴

Hz. Ömer daha sonra hatasını telafi etmek ve Cebele b. Eyhem'in sonradan Müslüman olabilme ümidiyle onun gönlünü almak için zekât verme teklifinin geçerli olduğunu ve geri dönebileceğini belirten bir haber göndermiştir. Cebele, onun bu teklifini reddetmiş ve Bizans topraklarında kalmayı tercih etmiştir.¹²⁵

2.4.4.4. Fâtıma bint Esved

Kureyş kabilesinin Beni Mahzum kolundan olan Fâtıma bint Esved, Mekke'nin Fethi sırasında bazı kıymetli ziynet eşyaları çalmıştır. Kureyş kabilesinden bazı kişiler, Fâtıma'nın soylu bir aileye mensubiyetinden dolayı bu durumun şer'i cezadan muaf tutulması için bir çare düşünmüşlerdir. Üsâme b. Zeyd'e başvurarak kendi adlarına Hz. Peygamber'e gitmesini, Fâtıma'nın cezasının uygulanmamasını ve onun affedilmesini talep etmişlerdir. Üsâme, Hz. Peygamber'in yanına giderek Fâtıma'nın hırsızlık cezasının tatbik edilmemesini rica etmiştir. Üsâme'nin bu ricası Hz. Peygamber'in hoşuna gitmemiş ve şöyle demiştir: "Sen kötülükleri önlemek üzere, Allah'ın koymuş olduğu cezalardan bir cezanın affi hakkında mı benimle konuşuyorsun?" Daha sonra Hz. Peygamber, bir hutbe vererek insanlara şunları söylemiştir: "Ey insanlar! Sizden evvelki ümmetler ancak şu sebepten sapmışlardır: Onlar aralarından şerefli bir kimse çaldığı zaman onu bırakırlardı. Zayıf olan çaldığı zaman ona ceza uygularlardı. Allah'a (c.c.) yemin ediyorum ki, eğer Muhammed'in kızı Fâtıma çalmış olsaydı, muhakkak onun elini de keserdim."¹²⁶

Fâtıma bint Esved, hırsızlık yapmanın cezası kendisine uygulandıktan sonra işlediği günahdan dolayı tövbe etmiştir. Hz. Âişe de, onun yaptığı hatadan dolayı pişman olduğunu, bazen kendi yanına uğradığını ve onun bir ihtiyacı olduğu zaman da Hz. Peygamber'e iletliğini ifade etmiştir.¹²⁷

¹²⁴ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 159; Mustafa Fayda, "Cebele b. Eyhem", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/185.

¹²⁵ Fayda, "Cebele b. Eyhem", 7/185.

¹²⁶ Buhârî, "Kitâbu'l-Hudûd", 13; Köksal, *İslâm Tarihi*, 15/347-348.

¹²⁷ Köksal, *İslâm Tarihi*, 15/348.

2.4.4.5. Ebû Bekir

Hız. Ebû Bekir, fakir ve yetim olan akrabası Mistah b. Üsâse'ye maddi yardımda bulunarak ona sahip çıkmıştır. Mistah, İfk Hadisesi'nin yayılmasında adı geçen kişilerden biridir. Hız. Âişe'ye zina iftirası attığı için diğer iftiracılar gibi ona da had uygulanmıştır. Hız. Ebû Bekir, böyle bir olaya adı karıştığı ve kızına iftira atanların içinde olduğu için Mistah'a bir daha yardımda bulunmayacağına yemin etmiştir. Bu olay üzerine Kur'an'da zengin ve yardımsever olan müminlerin artık yardımda bulunmayacaklarına dair yemin etmemeleri istenmiştir. Yüce Allah, yardım ettikleri kişilerin hatalarının hoş görülmesini ve onların bağışlanmalarını talep etmiştir.¹²⁸

Hız. Ebû Bekir, nazil olan bu âyetleri duyunca ettiği yemine pişman olmuş ve şöyle demiştir: "Vallahi, ben Allah'ın beni mağfiret etmesini elbette severim." Hız. Ebû Bekir, Mistah b. Üsâse'ye daha önce yaptığı yardımları kesmeyerek devam ettirmiştir.¹²⁹

2.4.4.6. Hâlid b. Velîd

Hız. Peygamber, hicretin 8. yılında (M. 630) Hâlid b. Velîd'i davetçi olarak Mekke'ye çok yakın olan Benî Cezîme yurduna göndermiştir.¹³⁰ Abdurrahman b. Avf'ın babası Avf b. Abdî Avf ile Hâlid b. Velîd'in amcası Fâkih b. el-Muğîre, Cahiliye Dönemi'nde ticaret için gittikleri Yemen'den dönerken Benî Cezîme'ye ait olan bir su kuyusunda dinlenmişlerdir. Benî Cezîmeliler onları öldürerek mallarına el koymuşlardır. İslâmiyet gelip Mekke Şehri fethedilince Hız. Peygamber, Hâlid b. Velîd komutasındaki birliği, bu bölge halkını İslâm'a davet etmek için göndermiştir.¹³¹ Hâlid b. Velîd Muhacir, Ensâr ve Benî Süleym'den oluşan 350 kişilik bir grupla yola çıkmıştır.¹³² Hâlid, amcasının öldürüldüğü su kuyusunun yanında konaklamıştır. Benî Cezîme halkı Hâlid'i ve beraberindeki Müslümanları görünce silahlarına sarılmışlardır. Fakat Hâlid, silahlarını bırakmalarını isteyerek o bölgede ki herkesin Müslüman olduğunu ifade etmiştir. Hepsini silahını bırakırken

¹²⁸ Nûr 24/22.

¹²⁹ Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah İbn Şihab ez-Zührî, *el-Meğâzî: İlk Dönem İslâm Tarihinde Savaşlar*, trc. Mehmet Nur Akdoğan, 1. Basım (Ankara: Ankara Okulu, 2016), 111; Buhârî, "Meğâzî", 36; Müslim, "Tevbe", 56; Beyhakî, *Delailü'n-nübüvve*, 3/186.

¹³⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 2/151.

¹³¹ Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 3/69.

¹³² Vâkidî, *Hız. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/109.

içlerinden Cehdem isminde biri silahını bırakmamıştır. Beni Cezime halkının da bırakmasına tepki göstermiştir. Silahlarını bıraktıkları takdirde Hâlid b. Velîd'in onları esir edeceğini ifade etmiştir. Etrafındaki kişiler silahını bırakması için Cehdem'i ikna edinceye kadar onunla uğraşmışlardır. Cehdem dâhil herkes silahını bıraktıktan sonra hepsinin ellerini arkadan bağlatarak onları esir etmiştir.¹³³ Hâlid seher vakti bütün esirlerin öldürülmesini emretmiştir. Benî Süleym elinde bulunan esirleri öldürürken; Ensâr ve Muhacir ellerinde bulunan esirleri öldürmeyerek serbest bırakmıştır.¹³⁴

Hâlid b. Velîd geri döndüğünde Abdurrahman b. Avf ve Hz. Ömer, onu yaptığı yanlıştan dolayı kınamışlardır. Hz. Ömer, Cahiliye döneminden kalma bir iş yaptığını belirterek İslâm dininin, o dönemden kalma kötü işleri sildiğini ifade etmiştir. Abdurrahman b. Avf ise "Ey Halid! Sen Cahiliye döneminden kalma bir işi tuttun. Onları amcan el-Fâkih sebebiyle öldürdün." diyerek yaptığı yanlıştan dolayı onu ayıplamıştır.¹³⁵ Halid ise onlara şöyle cevap vererek kendini savunmaya çalışmıştır: "Onlara baskın yapmam için bana Resûlullah'ın emri geldi. Ben de Resûlullah'ın emriyle baskın yaptım." Abdurrahman, Halid'in Hz. Peygamber hakkında doğru konuşmadığını belirterek sinirlenmeye başlamıştır. Hz. Peygamber yaşanan bu olaydan ve sahâbe arasında yapılan konuşmalardan dolayı Hâlid'den yüz çevirerek ve yaptığının yanlış olduğunu ifade etmiştir.¹³⁶

Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi Benî Cezîme halkına göndererek şöyle demiştir: "Benî Cezîme kabilesine git; Cahiliye geleneğini ayaklar altına al ve Hâlid b. Velîd'in öldürdüğü adamların diyetini öde!" Hz. Ali oraya giderek öldürülenlerin diyeti ödemiş, zararlarını karşılamıştır.¹³⁷ Hz. Ali geri döndüğünde orada yaptıklarını anlatmıştır. Hz. Peygamber onu dinledikten sonra ayağa kalmış, ellerini yukarı doğru açmıştır. Hâlid b. Velîd'in yaptığı kötü işten uzak olduğunu ve böyle bir durumdan da Yüce Allah'a sığındığını üç defa tekrarlayarak ifade etmiştir.¹³⁸

¹³³ Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 3/69; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 4/523.

¹³⁴ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/110; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 2/151.

¹³⁵ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/114-115; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 3/70; Köksal, *İslâm Tarihi*, 15/390.

¹³⁶ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/115.

¹³⁷ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/116; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 2/151; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 3/70.

¹³⁸ Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 3/70; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 4/523.

Hâlid b. Velîd yaptığı yanlışı anlayınca: “Ben Allah’tan mağfiret diliyorum ve ona tövbe ediyorum.” demiştir. Hz. Ömer ona şöyle cevap vermiştir: “Yazık sana! Resulullah’a git; senin için Allah’tan af dilesin.” Hâlid, Osman b. Affân ile beraber Abdurrahman b. Avf’ın yanına giderek ona özrünü beyan etmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber’e giderek af dilemiştir. Ancak Hz. Peygamber öldürülenlerin diyeti ödendikten sonra ona yüz vermeye başlamıştır.¹³⁹

2.4.4.7. Kâ’b b. Züheyr

Müzeyne Kabilesi’nden olan Kâ’b b. Züheyr,¹⁴⁰ şairliği ile ön plana çıkmış bir şahsiyettir. Babası Züheyr ve kardeşi Büceyr’de dönemin büyük şairlerinden biridir. İslâm dinini ve Hz. Peygamber’i hicveden şiirler yazmıştır.¹⁴¹

Kâ’b b. Züheyr kardeşi Büceyr b. Züheyr ile beraber Ebreku’l-İrâf denilen mevkiye geldikleri zaman, kardeşi onun burada beklemesini ve Hz. Peygamber’le görüşeceğini ve döneceğini söylemiştir. Büceyr, Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği sözleri dinledikten sonra ona iman etmiştir.¹⁴² Kardeşi, Kâ’b b. Züheyr’e bir mektup yazarak; Hz. Peygamber’e gelip tövbe etmesini eğer tövbe etmeyecekse de bir yere sığınmasını, Mekke’de İslâm’ı hicveden bazı şairlerin öldürüldüğünü bazılarının da kaçtığını belirtmiştir. Mektubu gören Kâ’b b. Züheyr, kardeşine şiirle cevap yazarak şöyle demiştir:

“Kim benden Büceyr’e bir haber götürecektir: Hayf’de sana dediğim şeyde senin için bir fayda yok mudur? / Me’mun ile birlikte kana kana bir bardaktan içtin, Me’mun ondan sana bir kere içirdi sonra ikinciye de içirdi. / Sen hidayet sebeplerine muhalefet ettin ve ona tabi oldun. / Hangi şeye göre senin gayrin helakiyle helak oldun. / Ne ile onu buldun. / Bir ahlak üzere ki, ne bir anayı ne bir babayı onun üzerine bulmadın. / Onun üzerine olan bir kardeşine de erişmedin. / Eğer sen dediğimi yapmazsan esef eden falan değilim, ne de eğer kayarsan, kayman zâil olsun, diyen de ben değilim.”

Büceyr mektubu okuduktan sonra kardeşinin, Hz. Peygamber’i hicvederek yazmış olduğu şiiri saklamaması gerektiğini düşünmüştür.¹⁴³ Mektubu Hz. Peygamber’e gösterdikten sonra, Hz. Peygamber Kâ’b b. Züheyr’in görüldüğü yerde

¹³⁹ Vâkıdî, *Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Savaşları*, 3/116-117.

¹⁴⁰ Ahmet Savran, “Kâ’b b. Züheyr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/7.

¹⁴¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 5/58; Zuğurlu, *Kâ’b bin Malik ve Tevbe*, 74.

¹⁴² Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *Delailü’n-nübüvve*, trc. Zekeriya Yıldız v.dğr., 5 c. (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2017), 4/120; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-tarih*, 2/254.

¹⁴³ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/196-197; Beyhakî, *Delailü’n-nübüvve*, 4/120; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-tarih*, 2/254; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihaye*, 5/48.

öldürülmesini emretmiştir. Büceyr, kardeşinin yazmış olduğu mektuba şiirle cevap vermiştir:

“Kim Kâ'b'a iletecektir ki, kınadığın şeyde bir batıl var mıdır? / Hâlbuki o yalnızca Allah'a muhkemce bağlayıcıdır, Uzzâ'ya ve Lât'a değil. / Kurtulursun ve kurtulur İslâm'a girersen. / Bir gün ki insanlardan kurtulan olmaz ancak kalbi temiz Müslüman kimse kurtulur. / Züheyr'in dini hiçbir şey değildir. / Ebû Selmâ'nın dini bana haram kılınmıştır. ”

Kâ'b b. Züheyr mektubu okuduktan sonra dünya ona dar gelmeye başlamıştır. Mensubu olduğu kabilenin onu koruyacağını düşünerek kabilesine sığınmak istemişse de ret yanıtını almıştır. Kardeşinin tövbe ederse bağışlanacağını mektupta ifade etmesinden dolayı Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek tövbe etmeye ve bağışlanma istemeye karar vermiştir.¹⁴⁴ Hicri 9. yılda (M. 630) Medine'ye gelerek¹⁴⁵ daha önceden tanıdığı bir kişinin yanına yerleşmiştir. O kişi, sabah namazı vaktinde Kâ'b b. Züheyr'i, Hz. Peygamberin yanına, mescide götürmüştür. Kâ'b b. Züheyr'e, Hz. Peygamber'i göstererek, yanına gidip bağışlanma talep etmesini söylemiştir. Kâ'b, kendisini tanımayan Hz. Peygamber'in yanına gidip, oturarak şöyle demiştir: “Ya Resûlullah, Kâ'b b. Züheyr tövbe ederek ve Müslüman olarak senden eman dilemeye gelmiştir. Onu sana getirsem kabul edecek misin?” Hz. Peygamber bu soruya olumlu cevap vermiştir. Bunun üzerine Kâ'b, Kâ'b b. Züheyr'in kendisi olduğunu söylemiştir. Sahâbenin içinden bir kişi yerinden fırlayarak onu öldürmek istemiştir. Fakat Hz. Peygamber ona izin vermeyerek; Kâ'b'ın tövbe ettiğini, eski halinden sıyrılarak geldiğini ve iman ettiğini belirtmiştir.¹⁴⁶

Kâ'b b. Züheyr, Müslüman olduktan sonra “Bânet Suâd'ı (Kasîde-i Bürde)” mescitte Hz. Peygamber'e okumuştur. Bu şiirinde Suâd ismini verdiği sevgilisinden bahsederek konuyu Hz. Peygamber'e bağlamıştır. Ona övgü dolu sözler sarf ederek ondan özür dilemiştir. Hz. Peygamber, okuduğu şiiri çok beğenmiş ve duygulanmıştır. Sırtındaki Yemen hırkasını (bürde), Kâ'b'a hediye etmiştir. Hz. Peygamber'in hediye ettiği hırka şu an Topkapı Saray'ı Müzesi'nde, mukaddes

¹⁴⁴ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/198-199; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-nihaye*, 5/49.

¹⁴⁵ Savran, “Kâ'b b. Züheyr”, 24/7.

¹⁴⁶ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/199-200; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-nihaye*, 5/50.

emanetler arasında sergilenmektedir.¹⁴⁷ Kâ'b b. Züheyr'in okuduğu Bânet Suâd'ın (Kasîde-i Bürde) bir kısmı şöyledir:

“Ondan özür dilemeye geldim, af istemeye geldim; / Çünkü O sırrını bilendir, kabul edicisidir mazeretlerin, O affedenlerin en affedicisi. / İçi hidayet öğüdü en yüce gerçekler dolu Kur'an'ı. / Sana armağan eden Allah için ver bana bir savunma mühleti. / Bakma ve zaten bakmazsın sözlerine beni kıskananların. / Senin hükmün onlara değil, hakka ayarlı ve ben de bir parça suçluyum belki. / Ama senin makamındayım şimdi. Fillerin bile titrediği makamda. / Bir makam ki, titrerdi bir fil benim gördüklerimi görse, işitse işittiklerimi / Burada beni ancak Allah buyruğuna bağlı Peygamber affi kurtarır: / Ben de onun öç ve adalet eline uzatıyorum işte sağ elimi. / Beni ancak o kurtarabilir burada. Yalnız O. Şimdi söz yalnız Onun. / Ama O “Sen suçlusun, cezanı çekeceksin” dese önünde eğik bulur boynumu adaletin heybeti. / En heybetli manzara bu olur benim için. / Çünkü Asser’de, iç içe açılan sonsuz aslan yataklarının en içindeki / Muhteşem yurdunda hüküm süren aslanlar başbuğudur O. / Bir aslan ki, erkenden ava çıkar, yavrularının besini insanoğlu, insan eti. / Bir aslan ki, savaş alanında kendi düşmanı dengi / Bırakmadan çarpışmayı, haram sayar kendine savaşı terk etmeyi. / Heybetinden kısılır sesleri yırtıcı çöl aslanlarının. / Aslanlar arasında bile o dağıtır adaleti. / Parçalandı silahları ve elbiseleri, kurda kuşa yem oldu. / Bu vadide kendi gücüne bileğine güvenen nice kişi, / Şüphe yok ki, Peygamber, en keskin bir kılıçtır kılıçlarından Allah'ın. / Ve arkadaşları O'nun, Mekke vadisinde İslâm'ı kabul eden Kureyş'in en ileri gelenleri... / Cömertlikte ve yiğitlikte hiç birinin yok dengi. / İlk günler, göçmek gerekiyordu, hemen göçtüler, zerre tereddüt etmeden. / Bırakarak yurtlarını, tüten ocaklarını, mal ve mülklerini. / Yerlerinde kalanlar çarpışamayacak güçte olanlardı. / Onlar da, müdafaasız ve silahsız, çepçevre küfürle çevrili, bugünü hazırlamış beklemişlerdi. / Evet, bunlar, başları dimdik gezen yiğit üstü yiğit, / Davud'a mahsus demir gömlektir zırh diye giydikleri. / Zırhları pırıl pırıl ve upuzun. Çelikten bükümleri öyle ki, / Birbirine geçip kaynaşmış bir ayrikotunun halkaları gibi. / Mızrakları düşmanı devirse yere, gurur nedir bilmezler, / Yenilirlerse bilmezler nedir umut kesmek, yok ya yenildikleri! / Ak soy develer gibidir gidişleri. Korunmaları da saldırış. / Vurulunca göğüslerinden vurulurlar. / Onlar ürkmez, onlardan ürker dev dalgalı ölüm denizi”¹⁴⁸

Kâ'b b. Züheyr Müslüman olduktan sonra şiirlerinde, Hz. Peygamber'e yönelik övgü dolu ifadeler kullanmıştır. Bu şiirlerinden bir tanesi şöyledir:

“Kanlı canlı deve onu koşturup götürüyor. / O abasına bürünmüş, tıpkı dolunay gibidir. / Karanlık geceyi aydınlatıyordu. / Omuzları arasında ve abasının içinde Allah'ın bildiği din ve kerem vardır.”¹⁴⁹

¹⁴⁷ Savran, “Kâ'b b. Züheyr”, 24/7; İbrahim Sarıçam, *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2002), 331.

¹⁴⁸ Sezai Karakoç, *İslâmın Şiir Anıtlarından*, 7. Basım (İstanbul: Diriliş Yayınları, 2014), 23-30.

¹⁴⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 5/58.

Hız. Ömer'in, Hız. Halid b. Velid'in Müslüman olması ve Mekke'nin fethedilmesi gibi olayların İslâm dininin siyasi, idari ve askeri düzeyde önemli zaferler elde ettiği bir dönem olduğunu ifade eden Karakoç; şiir ve sanat alanındaki gelişmelerin dönüm noktasının da Kâ'b b. Züheyr'in tövbe ederek iman etmesiyle gerçekleştiğini belirtmiştir. Şiirin gücü ve estetik değeri, Müslüman toplumunun duygusal bağlarını güçlendirdiği gibi İslâm'ın yayılmasına da yardımcı olmuştur.¹⁵⁰

Sonuç olarak Kâ'b b. Züheyr'in tövbesinin nedâmet duygusu ile yapılan nasûh bir tövbe olduğu ifade edilebilir. Önceden şiir söyleme gücünü İslâmiyet'in ve Müslümanların aleyhine kullanırken, iman ettikten sonra lehine kullanmaya başlamıştır. Hız. Peygamber'in de ashâbına, onun tövbe ettiğini bildirmesiyle tövbesinin samimi olduğu söylenebilir.

2.4.4.8. Abdullah b. Ziba'râ

Kureyş'in en büyük ve önemli şairlerinden biri olan Abdullah b. Ziba'râ, İslâm dinine karşı kin besleyen kişilerden biridir. Uhud Gazvesi'nde sahâbîden Abdullah b. Seleme'yi şehit ederek Kureyş kabilesinden ölen kişilere ağıtlar yakmıştır. Taptıkları putlar için Hız. Peygamber'le münakaşa etmiştir. Müslümanlar tarafından Mekke Şehri ele geçirilince, öldürüleceğinden korkarak Hübeyre b. Ebû Vehb ile beraber Necrân'a firar etmişlerdir.¹⁵¹

Abdullah b. Ziba'râ, Necrân'dayken Hassân b. Sâbit onu eleştiren ve hedef alan aşağıdaki şiiri yazmıştır:

“Buğzu seni Necrân'a kadar götüren adamı yok sayma! / Orada çok kötü bir hayat yaşayacaksın. / Mızrakların çürüdü savaşta, zayıf düştüler. / Ve ayıplı soyunla korkakça kalakaldın. / Allah ez-Ziba'râ'ya ve oğluna öfkелendi. / Onlar için hayatta da sürekli bir azap vardır.”

Bu şiiri okuyan Abdullah b. Ziba'râ, Hız. Peygamber'in yanına gitmek için hazırlanmaya başlamıştır. Hübeyre b. Ebû Vehb, onun hazırlandığını görünce nereye gideceğini sormuştur. Abdullah b. Ziba'râ Hız. Peygamber'e gidip, ona iman edeceğini ifade edince bu durum Hübeyre b. Ebû Vehb'in hoşuna gitmemiştir. Ve onun Hız. Peygamber'e tabi olacağını hiç düşünmediğini belirtmiştir. Abdullah b. Ziba'râ da yaratılanların en iyisi ve en hayırlısı olan amcasının oğlunu terk edip el-

¹⁵⁰ Karakoç, *İslâm'ın Şiir Anıtlarından*, 12.

¹⁵¹ Mustafa Fayda, “Abdullah b. Ziba'râ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/144.

Hâris b. Ka'b oğullarıyla beraber olamayacağını ifade etmiştir. Abdullah b. Ziba'râ, Necrân'dan yola çıkarak Müslüman olmak için Hz. Peygamber'in yanına gitmiştir.¹⁵² Hz. Peygamber, Abdullah b. Ziba'râ'yı görünce onu hemen tanımış ve yüzünde İslâm'ın nuru olduğunu etrafındaki sahâbesine ifade etmiştir. Abdullah b. Ziba'râ, bugüne kadar yaptığı düşmanlıklar için pişmanlığını dile getirerek Hz. Peygamber'den af dilemiştir. Bugüne kadar yapmış olduğu bütün yanlış davranışlarının farkına vardığını belirterek, şahadet getirip tüm samimiyetiyle Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber onu dinledikten sonra şöyle cevap vermiştir: "Seni İslâm ile hidayete erdiren Allah'a hamd olsun! Yine Allah'a hamd olsun ki İslâm kendisinden önce olan şeyleri temizler ve yok eder."¹⁵³ Hz. Peygamber onun hatalarının bağışlandığını bu sözleriyle ifade etmiştir.

Abdullah b. Ziba'râ, Cahiliye Dönemi'nde İslâm dini aleyhine şiirler yazarken Müslüman olduktan sonra İslâm'ı, Hz. Peygamber'i öven ve önceki günahlarına olan pişmanlıklarını dile getiren şiirler söylemiştir.¹⁵⁴ Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'e şu şiiri okumuştur:

*"Ey mülk sahibinin Resulü! / Benim dilim birleştiricidir. / Helak olsam da ayırıcı değilim. / Zira şeytanla rüzgârın yolunun ortasında oynarım. / Onun yolunu izleyen mutlaka helak olur. / Et ve kemik rabbime iman etti. / Sonra şahit olan nefsim ve uyarıcı olan sen buna şahitsiniz. / Ben insanları senden nehyederdim. / Lüey'den ne kadar kişi varsa hepsi mağrurdur."*¹⁵⁵

Abdullah b. Ziba'râ da Kâ'b b. Zühayr gibi sözün gücünü Müslümanların aleyhine kullanan müşriklerden biridir. Tövbe sürecine girdikten sonra önceden yaptığı hatalarını, nedâmet duygusu ile şiirlerinde belirtmiştir. Bu belirtiş şekli, onun tövbesinde samimi olduğunun bir göstergesi sayılabilir. Hz. Peygamber de onun önceki günahlarının bağışlandığını ifade etmiştir.

2.4.4.9. Amr b. Mâlik

Benî Ruas b. Kilab kabilesinden olan Amr b. Mâlik ve babası hicretin 9. yılında (M. 630) Medine'ye gelerek, Hz. Peygamber'e bağlılıklarını bildirip Müslüman olmuşlardır. Amr b. Mâlik, kavminin yanına dönünce onları da İslâm

¹⁵² Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/82-83; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/81; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 6/109; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 3/66; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 4/517.

¹⁵³ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 3/83; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 6/110.

¹⁵⁴ Fayda, "Abdullah b. Ziba'râ", 1/144.

¹⁵⁵ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 4/82; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, 3/66.

dinine davet etmiştir. Fakat kavmi onun bu teklifini reddederek daha önce kendi adamlarını öldüren ve sonra da iman eden Benî Ukayl b. Kâb kabilesinden intikam aldıktan sonra Müslüman olacaklarını ifade etmişlerdir. Benî Ruas mensupları, Benî Ukayl kabilesine saldırarak onların büyük baş hayvanlarına el koymuşlardır. Benî Ukayl'dan olan Rebîa b. Müntefik, Benî Ruas'dan olan Muhris b. Abdullah b. Amrâ'yı yan tarafından yaralayınca o, kendi halkını yardıma çağırmıştır. Amr b. Mâlik, Abdullah b. Amrâ'nın yardımına yetişerek Rebîa'yı öldürmüştür. Amr b. Mâlik, Rebîa'yı öldürdükten sonra pişmanlık duymuştur. Yaptığı bu davranıştan dolayı nefsini kınayarak, "Müslüman olduğum halde nasıl bir cana kıydım?" demiştir. Hz. Peygamber'in yanına giderek günahını itiraf etmiştir. Hz. Peygamber, yaptığı hatadan dolayı ondan yüz çevirmiştir. Mâlik, Hz. Peygamber'in kendisinden yüz çevirdiğini ve konuşmadığını görünce kendisini affettirmek için şöyle demiştir: "Ya Resûlullah! Şüphe yok ki: Aziz ve Celil olan Rab, hoşnut oluştan hoşnut olur! Sen benden hoşnut ol ki, Allah da senden hoşnut olsun!" Hz. Peygamber bu söz üzerine, Mâlik'i affederek kendisinden hoşnut olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁶

2.4.5.10. Cariyesine Tokat Atan Sahâbî

Sahâbîlerden birinin Uhud ve Cevvâniyye bölgelerinde koyunlarına çobanlık yapan kadın bir hizmetçisi bulunmaktadır. İsmi kaynaklarda geçmeyen bu sahâbî, koyunlarından birinin kaybolması üzerine hizmetçisine çok kızarak şiddetli bir tokat atmıştır. Yaptığı davranıştan dolayı pişmanlık duyan sahâbî, hatasını telafi edebilmek için hizmetçisini de alıp, Hz. Peygamber'in yanına gelerek şöyle demiştir: "Yaptığım bana ağır geldi, onu azad edeyim mi?" Hz. Peygamber, hizmetçi ile konuşunca onun mümin bir kadın olduğunu ifade ederek sahâbîden onu azad etmesini istemiştir.¹⁵⁷ Bu sahâbî yaptığı yanlış eylemden, nedâmet duymuştur. Bu duygu karşısında da olumsuz olan durumu, salih bir amelle düzetmeye çalışmıştır.

2.4.5.11. Hz. Âişe ve Hz. Hafsa

Hz. Peygamber, Hz. Hafsa'ya bir sır vererek bunu kimseye söylememesini istemiştir. Hz. Hafsa bu sırrı koruyamayarak Hz. Âişe ile paylaşmıştır. Yüce Allah durumdan Hz. Peygamber'i haberdar etmiştir. Hz. Peygamber, Hz. Hafsa'ya sırrını bir başkası ile paylaştığını ifade edince o şöyle demiştir: "Bunu sana kim söyledi?"

¹⁵⁶ Köksal, *İslâm Tarihi*, 16/383-385.

¹⁵⁷ Müslim, "Mescitler ve Namaz Kılınan Yerler", 33; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/776 (No. 800).

Hiz. ÂiŖe'nin ŖŖylediđini zanneden Hiz. Hafsa, YŖce Allah'ın haber verdiğini Ŗđrenince yaptığı yanlıŖ davranıŖtan dolayı piŖman olmuŖtur. Bu konu Tahrîm SŖresi'nin 3. âyetinde¹⁵⁸ belirtilmektedir.¹⁵⁹

Hiz. Hafsa ve Hiz. ÂiŖe, Hiz. Peygamber'in kendisine haram kılmak istemediği bir Ŗeyi haram kılmasını istedikleri ve bu konuda birbirleriyle yardımlaŖtıkları için ilahî kelim ile ikaz edilmiŖlerdir. Âyette, her ikisinin de kalplerinin kaydığını ve bu sebeple de tŖvbe etmeleri gerektiği belirtilmiŖtir. Hiz. Peygamber'e karŖı da birbirlerine arka ıkmalari eleŖtirilmiŖtir.¹⁶⁰ Âyet ile ilâhî ikaza muhatap olan iki peygamber hanımının tŖvbe etmeleri ve yaptıkları yanlıŖtan dŖnmeleri istenmiŖtir.¹⁶¹

Kurtubî, Hiz. Peygamber'in hanımlarının ondan uzak kalmasını istedikleri Ŗeyin, eŖi Mâriye veya bal Ŗerbeti hakkında olduğunu ifade etmiŖtir.¹⁶² Fakat Yazır; hanımlarının ondan uzak kalmasını istedikleri ve Hiz. Peygamber'in de kendisine haram kıldığı Ŗeyin, âyette açık bir Ŗekilde ŖŖylenmediđi için karı koca arasında kalması gereken bir sır olduğunu belirtmiŖtir. Âyette sırrın ne olduğunun ve Mâriye'nin adının açıkça ifade edilmemesi ile aile arasında olan gizli Ŗeylerin dıŖarıya aktarılmaması, ilan edilmemesi gerektiğine dair mesaj verilmiŖtir. Ŗnemli olan sırrın bŖyŖklŖđŖ olmadığı, kŖŖk bir Ŗey bile olsa sır olan bir Ŗeyin ifŖa edilmesinin yanlıŖ olduğunu belirtilmiŖtir.¹⁶³

Mevdudî de, sır ile ilgili farklı gŖrŖŖler olsa bile sırrın ne olduğunu araŖtırmanın Ŗnemsiz olduğunu ifade etmiŖtir. Âyetin nazil olma amacının aslında; Hiz. Peygamber'in hanımlarının sırrı açığa çıkarıp yanlıŖ bir davranıŖta bulunduklarından dolayı onları uyararak, Ŗnemli bir Ŗahsiyetin nikâhı altında bulunduklarını onlara hatırlatmak olduğunu belirtmiŖtir.¹⁶⁴ Hiz. Peygamber'in Ŗnemli bir gŖrevi ve sorumluluğu olduğu için evinde sır olabilecek konular konuŖulabilir. Aile içinde Ŗnemli gŖrŖlmeyen bir sırrın ifŖasından belki herhangi bir zarar da

¹⁵⁸ "Hani peygamber eŖlerinden birine, gizli bir ŖŖz ŖŖylemiŖti. Fakat eŖi o ŖŖzŖ (baŖkasına) haber verip Allah da bunu peygambere bildirince, peygamber bunun bir kısmını bildirmiŖ, bir kısmından da vazgemiŖti. Peygamber bunu ona (sırrı açıklayan eŖine) haber verince o, 'Bunu sana kim bildirdi?' dedi. Peygamber, 'Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan Allah haber verdi.'" (et-Tahrîm 66/3).

¹⁵⁹ Taberî, *Taberî Tefsîri*, 8/353; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 17/469.

¹⁶⁰ et-Tahrîm 66/4.

¹⁶¹ Taberî, *Taberî Tefsîri*, 8/353; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 17/471-472.

¹⁶² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 17/472.

¹⁶³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/775-776.

¹⁶⁴ Mevdudî, *TefhimŖ'l-Kur'an*, 6/398-399.

gelmeyeceği düşünülebilir; fakat bunun önü ayet ile kapatılmasaydı daha ileriki zamanlarda İslâm davasının zarar görebileceği bir sırrın ifşası söz konusu olabilirdi. Bu yüzden eşlerine kiminle evli oldukları hatırlatılarak konuya genel çerçeveden yaklaşılmış, özele ve ayrıntıya girmeden bir uyarıda bulunulmuştur.

2.4.5.12. Ebû Mihcen es-Sekafî

Ebû Mihcen es-Sekafî, Tâif kuşatmasından bir sene sonra Medine'ye gelerek Müslüman olmuştur. İman etmeden önce içki içen Ebû Mihcen bu alışkanlığını, İslâm'ı kabul ettikten sonra da devam ettirmiştir.¹⁶⁵ Hz. Ömer içkiyi bırakmadığı için birçok kez onu cezalandırmıştır. Yine de bu alışkanlığından vazgeçmeyince bir adaya sürgüne gönderilmiştir.¹⁶⁶ Buradan kaçarak Sa'd b. Ebû Vakkas'ın yanına gitmiştir. O vakitlerde Kadisiye'de savaşıyan Sa'd b. Ebû Vakkas'ın yanında da içki içince, Hz. Ömer'in emri ile hapishaneye atılmıştır. Kadisiye Savaşı'nda, Sa'd b. Ebû Vakkas'ın hanımından bir at isteyip, savaşa katılarak hapishaneye geri döneceğine dair yemin etmiştir. Sa'd b. Ebû Vakkas'ın hanımı onun bu isteğini geri çevirmeyerek ona bir at tahsis etmiştir. Savaşta en ön saflarda yüzünü gizleyerek savaşmıştır. Ebû Mihcen'in, savaşın kazanılmasında büyük katkısı olmuştur. Savaş bittikten sonra tekrar hapishaneye geri dönmüştür. Durumdan haberdar olan Sa'd, Ebû Mihcen'in hapis cezasını iptal ederek onu serbest bırakmıştır. Ebû Mihcen bunun üzerine tövbe ederek bir daha içki içmeyeceğini ifade etmiştir.¹⁶⁷

2.5. Tövbesi Kabul Edilmeyen Sahâbîler

2.5.1. Hâris b. Süveyd

Evs kabilesine mensup olan Hâris b. Süveyd, ilk başlarda münafık olan fakat daha sonra tövbe eden Cülâs b. Süveyd'in kardeşidir.¹⁶⁸ Hicretten önce Hâris'in yaşlı babası Süveyd b. es-Sâmit sarhoş ve silahsızken Hazrec kabilesinden olan Mücezzer b. Ziyâd tarafından öldürülmüştür. Bu olay yıllardır aralarında savaş olan Evs ve

¹⁶⁵ Mehmet Talu, "Ebû Mihcen es-Sekafî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/188.

¹⁶⁶ Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri (Dört Halife Dönemi)* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2014), 332.

¹⁶⁷ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 294-295; Talu, "Ebû Mihcen es-Sekafî", 10/188.

¹⁶⁸ Uğur, "Cülâs b. Süveyd", 8/107.

Hazrec kabilesinin düşmanlığını körükleyerek Buâs Savaşı'na sebep olmuştur.¹⁶⁹ Evs ve Hazrec kabilelerinin İslâm'ı kabul etmeleriyle beraber yıllardır aralarında süregelen düşmanlık sona ermiştir. Onların arasındaki bu düşmanlığın sona ermesi aynı zamanda İslâmiyet'in yayılmasına da uygun bir zemin hazırlamıştır.¹⁷⁰

Hâris b. Süveyd, Müslüman olmasına rağmen babasının intikamını, iman eden Mücezzar b. Ziyâd'dan almak istemiştir. Bedir Gazvesi'nde fırsatını kolladığı halde onu öldürememiştir. Hâris, Uhud Gazvesi'nde Müslümanların geri çekildiği sırada, aynı safta savaştığı Mücezzar b. Ziyâd'ı arkadan vurarak şehit etmiştir. Hamrâülesed Gazvesi'nden dönüldüğünde Cebrail, Hâris'in kurduğu pusudan ve Mücezzar b. Ziyâd'ı kasten öldürdüğünden Hz. Peygamber'i haberdar etmiştir. Hz. Peygamber Uveym b. Sâide'den, Hâris b. Süveyd'e kısas uygulamasını istemiştir.¹⁷¹ Uveym b. Sâide, devletin verdiği kısas ve ölüm gibi cezaları uygulamakla görevli olan kişilerden biridir.¹⁷²

Hâris b. Süveyd ve Uveym b. Sâide arasında çıkan kısa süreli münakaşada, Hâris, Hz. Peygamber'le görüşmek istemiştir; fakat Hz. Peygamber onun bu teklifini reddetmiştir. Yine de Hâris, Hz. Peygamber'e seslenerek onu öldürdüğünü itiraf etmiştir. Onu öldürmesinin de İslâm dininden dönmesi ya da kuşku duyması sebebiyle değil, şeytanın kötü bir vesvesesi sonucunda yaptığı bir hata olduğunu ifade etmiştir. Nefsine uyararak işlediği günahtan dolayı tövbe ettiğini belirtmiştir. Mücezzar b. Ziyâd'ı kasten öldürdüğü için diyetini ödeyeceğini ve bir köle azad ederek, iki ay üst üste oruç tutacağını söylemiştir. Hz. Peygamber, onun bu sözlerine ve tövbesine rağmen affetmeyerek Hâris'e kısas uygulatmıştır. Hassân b. Sâbit, Hâris b. Süveyd'in işlediği günahtan ötürü şu şiiri söylemiştir:

*“Ey Hâris! Sen dedelerimizin bir anlık gaflet uykusuna kapıldın. / Yazık sana, yoksa Cibril'in senden habersiz olduğunu mu sandın?”*¹⁷³

Hâris b. Süveyd'in tövbesinin kabul edilip edilmediğine dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Hz. Peygamber zina yaptığı için kendisine gelip

¹⁶⁹ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 1/352-353; Mehmet Efendioğlu, “Mücezzar b. Ziyâd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/449.

¹⁷⁰ Asri Çubukçu, “Buâs”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/340.

¹⁷¹ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 1/353.

¹⁷² Mehmet Efendioğlu, “Uveym b. Sâide”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/240.

¹⁷³ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*, 1/353-354.

pişmanlıklarını dile getiren ve kendilerine ceza verilmesini isteyen Cüheyneli kadın ile Mâiz b. Mâlik'in tövbelerinin kabul edildiğini ashâbına bildirirken bu konu ile ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Hâris, Müslüman olan birini öldürme günahının yanı sıra, bu günahını itiraf etmediği ve sakladığı için de hata yapmıştır. O, yaptığı günah ortaya çıkmadan önce kendi suçunu itiraf edip, pişmanlığını dile getirerek tövbe etmemiştir. Hâris, günahının Cebrail tarafından bildirildikten ve kısas emri verildikten sonra tövbe etmiştir. Bu tövbenin samimi bir tövbe olup olmadığı bilinmemekle beraber, kısastan kurtulmak için tövbe ettiği de düşünülebilir. Çünkü Hz. Peygamber ile konuşmak ve kendini ifade etmek istemesine rağmen bu isteği reddedilmiştir. Tövbesinde samimi olmuş olsaydı şayet Hz. Peygamber onu dinledikten ve onun için Yüce Allah'a istiğfar ettikten sonra belki de kısas uygulatabilirdi. Bu çıkarımlardan Hâris b. Süveyd'in, Müslüman olan Mücezzar b. Ziyâd'ı Cahiliye döneminden kalma bir kan davasından dolayı öldürmesi affedilmemiş ve cezalandırılmıştır.

2.5.2. Sa'lebe b. Hâtıb

Sa'lebe b. Hâtıb, fakir sahâbîlerden biridir. Hz. Peygamber'in yanına gelerek kendisi için Yüce Allah'a dua etmesini, kendisine mal ve mülk verilmesini talep etmiştir. Hz. Peygamber ona şöyle cevap vermiştir: "Şükürünü ödediğin servetin azı, hakkını vermediğin servetin çokluğundan daha hayırlıdır." Sa'lebe isteğinde ısrar edince, Hz. Peygamber: "Ey Sa'lebe, beni örnek kabul etmiyor musun? Allah'ın Resûlü ile olmak istemez misin? Eğer dilesem bu dağlar benim için altın ve gümüş olurdu." şeklinde cevap vermiştir. Sa'lebe, isteğinden vazgeçmeyerek kendisi adına dua etmesini, zengin olduğunda bunu hak yolda kullanacağını söylemiştir. Hz. Peygamber, onun ısrarla zengin olmak istediğini görünce Yüce Allah'a dua etmiştir. Sa'lebe'nin aldığı birkaç tane koyun zamanla çoğalmaya başlayarak Medine'ye sığmaz olmuştur. Medine'ye yakın bir yerde hayvanlarına bir yer yaparak orada yaşamıştır. Bu nedenle de vakit namazlarının birçoğunda cemaate yetişememiştir. Sadece öğle ve ikindi namazlarını mescitte kılabilmiştir. Hayvanları daha da çoğalınca yine olduğu yer ona yetmediği için Medine'den daha da uzak bir yere yerleşmiştir. Bu yüzden de sadece Cuma namazlarında mescide gelmeye başlamıştır. Hayvanları daha da artınca bulunduğu konumdan biraz daha uzak bir yere gittiği için

Cuma namazlarına da mescide gelemeyen olmuştur. Hz. Peygamber, Sa'lebe'yi artık göremeyince, şehre gelen kabilelerden onun durumunu sormaya başlamıştır. Durumu hakkında bilgi aldıktan sonra: “Yazık! Sa'lebe helak oldu.” cümlesini üç defa tekrarlamıştır.¹⁷⁴

Müslümanları arındırmak ve onları temize çıkarmak için zekât âyeti¹⁷⁵ nazil olunca, Hz. Peygamber zekât memuru olarak görevlendirdiği iki kişiyi Sa'lebe b. Hâtıb'a göndermiştir. Sa'lebe'nin yanına giden iki kişi ona âyeti okuduklarında, onlara: “Sizin bu istediğiniz cizyeden başka bir şey değildir.” şeklinde cevap vermiştir. Zekât memurları oradan ayrılarak bir müddet sonra tekrar Sa'lebe'nin yanına gittiklerinde yine aynı cevabı almışlardır. Başka kişilerin zekâtlarını topladıktan sonra memurlar, üçüncü defa Sa'lebe'ye gidip zekâtını vermesini tavsiye etmişlerdir. Ancak Sa'lebe, malının sadakasını vermeyerek Yüce Allah'ın emrine itaatsizlik etmiştir. Bu davranışından dolayı Sa'lebe Kur'an'da eleştirilmiştir. Yüce Allah'ın lütfundan ve kereminden istediği kendisine verildiği takdirde, onları hayır yolunda harcayacağına dair söz verdiğinden ve istedikleri kendisine verilince de sözünden döndüğünden ve cimrilik yaptığından bahsedilerek Sa'lebe'nin durumu özetlenmiştir.¹⁷⁶ Sa'lebe hakkında inen âyetler kendisine haber verilince yaptığı yanlıştan dolayı pişman olmuştur. Hz. Peygamber'in yanına gelerek özür beyan etmiştir. Malının zekâtını vermek istediğini belirtip bu konuda ısrarcı olsa da Hz. Peygamber onun bu talebini geri çevirmiştir.

Sa'lebe b. Hâtıb, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde de hatasını telafi etmeye çalışarak zekât vermek istemiştir. Her iki halife de “Hz. Peygamber'in kabul etmediği zekâtı biz de kabul edemeyiz” diyerek, verdiği zekâtı reddetmişlerdir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Taberî, *Taberî Tefsîri*, 4/328-329; Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 3/596; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-mesir fi ilmi't-tefsir: Tefsir İlminde Yolculuk Azığı*, trc. Abdülvehhab Öztürk, 6 c. (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009), 2/575-576; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/328; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/425-426.

¹⁷⁵ et-Tevbe 9/103.

¹⁷⁶ et-Tevbe 9/75-76.

¹⁷⁷ Taberî, *Taberî Tefsîri*, 4/329; Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 3/596-597; İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-mesir fi ilmi't-tefsir*, 2/576; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/328; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/425-426.

2.6. Tövbesini Geciktiren Sahâbîler

2.6.1. Vahşî b. Harb

Habeşistanlı olan Vahşî b. Harb, Mekke'nin Kureyş Kabilesi'nden Cübeyr b. Mut'im'in kölesidir. Cübeyr b. Mut'im ve Hâris b. Âmir'in kızı, Uhud Gazve'sinde Hz. Hamza'yı öldürmesi karşılığında onu azad edeceklerini söylemişlerdir. Ebû Süfyan'ın hanımı Hind de Hz. Hamza'yı öldürene bütün takılarını vereceğini vaat etmiştir. Uhud Gazvesi'nde sürekli olarak Hz. Hamza'yı gözetleyen Vahşî b. Harb, fırsatını bulduğu bir anda Hz. Hamza'yı acı bir şekilde şehit etmiştir.¹⁷⁸

Mekke fethedildiği gün Vahşî b. Harb öldürülmekten korktuğu için Taif şehrine kaçmıştır. Taif halkı Müslüman olmak için Hz. Peygamber'e elçi gönderince oradan da ayrılarak başka uzak bir şehre gitmeyi düşünmüştür.¹⁷⁹ Bir adam Vahşî b. Harb'in yanına gelerek şöyle demiştir: “Yazık sana! Vallahi o, dinine giren ve şahadet getiren hiç kimseyi katletmiyor.” Bu sözü işiten Vahşî b. Harb, kaçmaktan vazgeçmiştir.¹⁸⁰ Hz. Peygamber'in huzuruna giderek af ve bağışlanma dilemeye karar vermiştir. Mescid-i Nebevi'de, Hz. Peygamber'in huzuruna çıkmıştır. Şahadet getirerek Müslüman olduğunu bildirmiştir. Hz. Peygamber, ondan Hz. Hamza'yı Uhud Savaşı'nda nasıl şehit ettiğini anlatmasını istemiştir. Vahşî b. Harb onu nasıl öldürdüğünü anlattıktan sonra, Hz. Peygamber ona: “Yazık sana! Huzurumdan kaybol ve ben senin yüzünü görmeyeyim.” demiştir.¹⁸¹ Vahşî b. Harb, Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'i gördüğü yerde ondan saklanarak kendisini görmemesi için çaba sarf etmeye başlamıştır. Müslümanlar, Müseylime'yi öldürmek için cihad hazırlığı yaptığı zaman o da bu savaştan geri kalmamıştır. Savaş meydanında Müseylime'yi, mızrağı ile vurmuştur. Ensardan biri de o an onu vurmuştur. Hangisinin öldürdüğü kesin olarak bilinmese de Vahşî, onları izleyen etraftaki insanların “Müseylime'yi Habeşli bir köle öldürdü.” diye bağırıklarını işitmiştir. Vahşî b. Harb bu olaydan sonra insanların içindeki en hayırlı olan kişi ile

¹⁷⁸ Mustafa Sabri Büyükaşçı, “Vahşî b. Harb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/450.

¹⁷⁹ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 3/97; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 6/147.

¹⁸⁰ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 3/97.

¹⁸¹ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 3/98; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 6/147.

en şerli olan kişiyi kendisinin öldürdüğünü belirtmiş¹⁸² ve Hz. Hamza'yı öldürdüğü için pişmanlığını dile getirmiştir.

Vahşi b. Harb, Müslüman olduktan sonra Hz. Ömer döneminde içki içtiği için kendisine had cezası uygulanmıştır. Fakat günahında ısrarcı olduğu için aynı ceza birkaç defa kendisine verilmiştir. Yanlışından vazgeçmeyince Hz. Ömer'in halifeliği zamanında İslâm kütüğünden, divandan çıkarılmıştır.¹⁸³ Hz. Ömer, onunla ilgili şöyle demiştir: “Bildim ki Allah Teâlâ, Hamza'nın katilinin yakasını bırakacak değildir.”¹⁸⁴

2.6.2. Kudâme b. Maz'ûn

Kudâme b. Maz'ûn Bedir, Uhud ve Hendek gazvelerine katılan sahâbîlerden biridir. Hz. Peygamber onu, İran kisrâsının valisinden cizyeleri teslim almak üzere elçi olarak göndermiştir.¹⁸⁵ Hz. Ömer döneminde Bahreyn valisi olarak atanan Kudâme'nin¹⁸⁶ bu görevdeyken içki içtiği söylenmiştir. Hz. Ömer, Kudâme'nin eşi Hind bint Velîd'in şahitliğine başvurarak, doğru olup olmadığını teyit ettirmiştir. Eşi, onun içki içtiğini söyleyince,¹⁸⁷ onu valilik görevinden alarak cezalandırmıştır.¹⁸⁸

Hz. Peygamber ve ilk halife olan Hz. Ebû Bekir zamanında içki içenler kırk değnek vurularak cezalandırılmıştır. Hz. Ömer döneminde, İslâm'ın geniş sınırlara yayılması ve Müslümanların sayısının hızlıca artmasıyla beraber içki içen kişilerde artış olmuştur. Bundan dolayı Hz. Ömer yaptığı istişareler sonucunda içki içen kişinin cezasını kırk değnekten, seksen değneğe çıkarmıştır.¹⁸⁹ Kudâme b. Maz'ûn'a bu sebepten seksen değnek cezası uygulanmıştır.¹⁹⁰ Kudâme, kendisine had cezası uygulandığı için Hz. Ömer'e kızmıştır. Hac ibadetini yapıp her ikisi de Mekke'den döndükten sonra bazı sahâbîler onların arasını düzeltmiştir. Hz. Ömer ve Kudâme

¹⁸² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 6/147; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 104.

¹⁸³ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 3/98-99; Büyükaşçı, “Vahşi b. Harb”, 42/451.

¹⁸⁴ İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 3/99.

¹⁸⁵ İsmail Hakkı Ünal, “Kudâme b. Maz'ûn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/313.

¹⁸⁶ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 96; Ünal, “Kudâme b. Maz'ûn”, 26/313.

¹⁸⁷ Ünal, “Kudâme b. Maz'ûn”, 26/313.

¹⁸⁸ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 96; Ünal, “Kudâme b. Maz'ûn”, 26/313.

¹⁸⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd*, 5/163; Mustafa Kılıç, “Evveliyâtu Ömer-İlk Defa Hz. Ömer Tarafından Yapılan Dini ve Sosyal İcraatlar”, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, ed. Ali Aksu (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2018), 1/298.

¹⁹⁰ Ünal, “Kudâme b. Maz'ûn”, 26/313.

birbirlerinden helallik alarak barışmışlardır.¹⁹¹ Kaynaklarda Kudâme'nin içki içme alışkanlığından vazgeçerek, tövbe edip etmediğine dair bir bilgi bulunamadığından tövbesini geciktirdiği ifade edilebilir.

2.6.3. Ebû Bekre

Asıl ismi Nüfey' b. Mesrûh es-Sekafi olup "Ebû Bekre" lakabıyla¹⁹² tanınmıştır. Taif Kuşatması'nda, Müslüman olacak olan kölelerin hürriyetlerine kavuşacaklarının haber verilmesi üzerine, Taif Kalesi'nden "bekre" denen bir kuyu çıkışı ile inip kaçmıştır. Hz. Peygamber, bu olay üzerine ona "Ebû Bekre" diye iltifatta bulunmuş ve o günden sonra da bu isimle anılmıştır.¹⁹³

Ebû Bekre, Ziyâd b. Ubeyd, Şibl b. Ma'bed ve Nâfi' b. el-Hâris ile birlikte Mugire b. Şu'be'nin zina yaptığını iddia etmişlerdir. Konu Hz. Ömer'e intikal edince o, Mugire ile zina iddiasında bulunan kişileri yüzleştirmiştir. Ziyâd dışındaki tanıklar, Mugire'nin zina yaptığına şahitlik etmişlerdir. Ancak Ziyâd şahitlik yapmamıştır. Hz. Ömer, dört şahidin olmamasından dolayı Mugire'ye iftira atıkları gerekçesiyle, üç kişiyi cezalandırmıştır. Ebû Bekre, Şibl b. Ma'bed ve Nâfi' b. el-Hâris'e, Mugire b. Şu'be'ye iftira attıkları için tövbe etmeleri teklif edilmiştir. Nâfi' b. el-Hâris ve Şibl b. Ma'bed bu teklifi kabul ederek yaptıkları yanlış davranıştan dolayı tövbe etmişlerdir. Fakat Ebû Bekre iftira atmadığını iddia etmiş ve tövbe etmeyi reddederek¹⁹⁴ şöyle demiştir: "Ben, Mugire'nin zina yaptığına şahitlik ediyorum."¹⁹⁵ Bu olaydan sonra da halifenin huzurunda şahitlik etmeyen Ziyâd b. Ubeyd, Hz. Ömer tarafından cezalandırılmamasına rağmen Basra Şehri'nin zekâtlarını toplama görevinden azledilmiştir.¹⁹⁶

İslâm hukukunda zina suçunun kesinlik kazanması için dört şahide ihtiyaç vardır. İnsanların onurunun ve haysiyetinin zedelenmemesi ve iftiraya uğramamaları için dört şahit istenmiştir. Bu olayda şahitlik yapacak olan dört kişinin arasında fikir

¹⁹¹ Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Muhammed Meafîrî İbnü'l-Arabî, *el-Avâsım mine'l-kavâsım=Sahabe Savunusu*, trc. Tahir Tural, (ed.) Mehmet Azimli, 1. Basım (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 40.

¹⁹² Askalânî, *el-İsabe*, 210-211.

¹⁹³ Asri Çubukçu, "Ebû Bekre", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/114.

¹⁹⁴ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 393-394; Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-ahbâr: 1. rükün*, (ed.) Derya Örs, 2 c. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020), 1/305; Çubukçu, "Ebû Bekre", 10/114.

¹⁹⁵ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 394.

¹⁹⁶ İbnü'l-Arabî, *el-Avâsım mine'l-kavâsım*, 109-110.

birliği olmadığından, iftira atıldığına kanaat getirilmiştir. Şibl b. Ma'bed ve Nâfi' b. el-Hâris takındıkları tutumdan vazgeçerek Hz. Ömer'in tavsiyesiyle tövbe etmişlerdir. Fakat Ebû Bekre, zina iddiasından vazgeçmeyerek ve bunu kanıtlayacak herhangi bir delili olmamasına rağmen Mugire b. Şu'be'nin zina yaptığı düşüncesinde ısrarcı olmuştur. Halifenin tövbe etme ve iftirasından vazgeçme tavsiyesini de dikkate almamıştır. Sonuç olarak Ebû Bekre'nin iddiasını kesin bir kanıt ve şahit ile kesinleştiremediğinden ve böyle bir iftiranın sonucunda da karşı tarafın onurunu zedelediğı için halifenin emrine itaat etmesi ve iddiasından vazgeçmesi gerektiğı ifade edilebilir.

SONUÇ

İnsanoğlunun günah işlemesi, hata yapması onun tabiatının bir gereğidir. İnsanı günahsız bir varlık olarak düşünmek imkân dâhilinde olmayan bir durumdur. Önemli olan, Hz. Âdem ile başlayan tövbe sürecine dâhil olabilmektir. Birey bir günah işlediğinde, durumun farkına vararak hemen Yüce Allah’a iltica etmelidir. Hiç hata yapmamak meleklerle ait bir özellikken, hatada ısrar etmek şeytana ait bir niteliktir. İnsan ise dünya hayatında, bir ucunda melek olan diğer ucunda şeytan olan bir ipin orta kısmında durmaktadır. Birey günah işleyip, tövbe ettiğinde Yüce Allah’ın rahmetine yaklaşmış olur. Günahında ısrar edip, tövbeyi geciktirdiğinde ise isyan ve kibir sahibi olan şeytana yaklaşır. Yüce Allah, insanlardan günahsız olmalarını değil, günah işlediklerinde günahta ısrar etmemelerini istemektedir. Ölüm gelip çatmadan birey, hatasına pişmanlık duyarak, Yüce Allah’ın Tevvâb esmasına güvenerek nasûh tövbesi yapmalıdır. Tövbe eylemi, bireyin güçsüzlük ve günahkârlık duyguları ile baş edebilmesi için bir fırsattır.

Kur’an-ı Kerim bireyin günah işleyebilecek bir varlık olduğu gibi, bu günahından vazgeçebilecek içsel güce sahip olabileceğini belirtir. Allah’ın (c.c.) tövbe edenleri sevdiğinden, ne kadar aşırıya gidilirse gidilsin Yüce Allah’ın rahmetinden ümit kesilmemesi gerektiğinden söz edilmektedir. Bazı peygamberlerin ve bazı sahâbîlerin tövbelerinden bahsedilerek günahkâr olan insanlara teselli ve ümit verilmektedir. Peygamberlerin de bazen hata (zelle) yapabildiği; fakat ilâhî kelim ile hemen uyarıldığı Kur’an’da görülebilmektedir. Yaptıkları hatalarda ısrar etmeyip, hemen tövbe ederek Yüce Allah’tan af ve mağfiret dilemişlerdir. Sahâbeden olan Kâ’b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî ve Hilâl b. Ümeyye’nin Hz. Peygamber’in cihat emrine itaat etmeyerek günaha bulaşmalarından ve bunun sonucunda dünyanın onlara dar gelmesinden ve tövbelerinin kabul edildiğinden de Kur’an’da bahsedilmektedir. Bu örnek günaha bulaşan insan için bir tövbe kılavuzu gibidir.

Hz. Peygamber’in gelmiş geçmiş bütün hataları bağışlanmasına rağmen tövbe ve istiğfar onun hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır. Beşerî vasfından dolayı bazen zelle dediğimiz küçük yanlışlar yapabilmiştir. Fakat yaptığı yanlış davranış ilâhî vahiy ile uyarılınca, tövbe ederek hemen bağışlanma dilemiştir. Sadece yaptığı hata ve uyarılmalar sonucunda değil, kendi ifadesiyle “kalbini bürüyen bir perdeden”

dolayı da bazen af ve mağfiret dilediği olmuştur. Hz. Peygamber sadece kendi nefsi için değil; sahâbenin hayatında önemli bir yer tutması için onlara tövbe eylemini öğretim amacıyla da tövbe ve istiğfarda bulunmuştur. Bazen de günah işleyen ashâbının, günahlarının affedilmesi için Allah’a (c.c.) dua ve istiğfarda bulunduğu da olmuştur.

Sahâbe, Hz. Peygamber’in gölgesi ve terbiyesi altında yetişen bir nesil olmasına rağmen beşer sıfatından dolayı zaman zaman hatalarda bulunabilmişlerdir. Günah işledikleri vakit bazen ilâhî vahye bazen de Hz. Peygamber’in tenkit ve nasihatlerine muhatap olmuşlardır. Hz. Peygamber’in eğitim ve öğretim süzgecinden geçen sahâbe, işlenen gûnahtan sonra tövbe edilmesinin ve Yüce Allah’ın rahmetinden ümit kesilmemesinin bilinci ile yetiştirilmişlerdir. Sahâbe; hutbede Hz. Peygamber’i ayakta bekletmeleri, Bedir Gazvesi’ndeki ganimet konusu, Uhud Gazvesi’nde dağılmaları, İfk Hadisesi’ne karışan Müslümanların kınanması, Tebük Seferi’nden bazı sahâbîlerin geri kalması gibi olaylarda ilâhî vahiy ile ikaz edilmişlerdir. Hz. Peygamber’de sahâbenin hatası karşısında onları bazen sözlü uyarırken bazen de yaptırım ve ceza uygulayabilmiştir. Ebû Zer’in siyahî birine hakaret etmesini sözlü uyarırken; Kâ’b b. Mâlik ve arkadaşlarının günahının karşısında, her türlü iletişimin onlarla kesilmesi yaptırımını uygulamıştır. Zina eden Mâiz b. Mâlik’e ise recm cezasını tatbik etmiştir. Hz. Peygamber, ashâbı günah işlese de ve onlara karşı bir yaptırım uygulasa bile bu durum, sahâbîlerin ona olan saygı ve bağlılığında herhangi bir farklılığa sebebiyet vermemiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber de ashâbına bir beşer nazarında yaklaşarak yaptırım konusunda affetme, merhamet ve adalet arasındaki dengeyi çok iyi korumuştur. Günahkâr olan kişiyi rencide etmeden, onun ıslahını öncelemiştir. Tövbe eyleminde bulunduktan sonra da o bireyin hatasını yüzüne vurmuyarak onun onurunu zedelememiş ve o hatayı yapmamış saymıştır. Sahâbenin de bu konuda birbirine karşı aynı tavrı sergilemesini tavsiye etmiştir.

İrtidad edenlerin görüldükleri yerde öldürülmeleri emredilmesine rağmen, pişman olup tövbe eden Abdullâh b. Sa’d, Tuleyha b. Huveylid ve Alkame b. Ulâse Hz. Peygamber tarafından, işledikleri günah büyük olmasına rağmen bağışlanmışlardır. İlâhî emirlere ve ahlaki ilkelere uymayan ve toplumun genel düzeninin bozulmasına sebebiyet verebilecek konularda, Hz. Peygamber net bir tavır

ortaya koymuştur. Herhangi bir ayırım yapmadan kişinin işlediği günahın cezası neyse onu uygulamıştır. Hz. Peygamber, Fatımâ bint Esved'in hırsızlık yaptıktan sonra Kureyş'in soylularından olduğu için kendisine ceza uygulanmasını istemeyenlere karşı kesin ve net bir duruş ortaya koyarak herhangi bir kayırma yapmamış ve adaleti sağlamıştır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra da günah işleyen sahâbîler arasındaki adalet ve merhameti halifeler devam ettirmeye çalışmıştır. Hz. Ömer, Ebû Mihcen es-Sekafi'nin içki içerek Yüce Allah'ın emrine itaat etmemesinden dolayı onu birçok kez cezalandırmıştır. Daha sonra tövbe edince ona merhamet ilkesiyle yaklaşılmaya devam edilmiştir. İrtidad edip sonra tövbe eden Abdullâh b. Sa'd ve Alkame b. Ulâse, Hz. Ömer döneminde valilik makamına getirilerek önceki günahları yüzlerine vurulmamıştır. Sahâbe arasında makam ve mevkide liyakate bakılmıştır. Tövbe ettikleri ve bağışlandıkları günahtan dolayı herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulmamışlardır.

Sahâbe tövbe ettiği gibi birbirlerine de tövbe etmeyi tavsiye etmişlerdir. Hz. Ali, tövbe etmenin çok değerli bir eylem olduğunu vurgulayarak sözleriyle insanları günahtan sonra tövbe etmeye teşvik etmiştir. Hz. Ömer ise tövbe eden kişilerin özel bir statüde olduğunu, onların içsel bir dönüşüm yaşadıkları için hassas ve kırılgan olduklarını ifade etmiştir. Günahından dolayı tövbe eden ve bağışlanan sahâbîleri, arkadaşları tebrik ederek onlar adına mutlu olmuşlardır. Tövbelerinden sonra yaptıkları hataları onların yüzüne vurmamış ve herhangi bir şekilde de ima yoluna gitmemişlerdir. Onları rencide edecek, üzecek her türlü söz ve davranışlardan kaçınmışlardır. Tövbe eden bireyin hatasını ve kusurunu unutmuşlardır. Önceki insani ilişkilerini aynen sürdürmeye devam etmişlerdir. Kâ'b b. Mâlik ve arkadaşlarının tövbesi kabul edildiği zaman, herkes onları tebrik ederek onların sevinçlerine ortak olmuşlardır. Aynı şekilde Ebû Lübabe'nin hatasının bağışlandığı bildirilince Ümmü Seleme bu güzel müjdeyi hemen ona haber vermiştir. Sahâbe, hatasının izlerini silmesi ve işlediği günaha karşılık olması için tövbe eylemini gerçekleştirdikten sonra güzel işler yapmaya, sadaka vermeye özen göstermişlerdir. Kâ'b b. Mâlik, Ebû Lübabe günahları bağışlandıktan sonra mallarının bir kısmını maddi durumu zayıf olan bireylere bağışlamışlardır.

Sahâbenin, işledikleri günah ya da günahın karşılığı olarak aldıkları ceza onlarda herhangi bir isyana, şükürsüzlüğe, itaatsizliğe sebebiyet vermemiştir. Aksine bunu bir arınma vesilesi görerek, af ve merhamet kapısını çalıp ümitsizliğe kapılmadan bağışlanma dilemişlerdir. Cüheyneli Kadın, Mâiz b. Mâlik ve Kâ'b b. Amr işledikleri günahı Hz. Peygamber'e anlatarak kendilerini bu suçtan temizlemesini istemişlerdir. Hz. Peygamber onlara gereken cezayı verdikten sonra onların çok güzel bir tövbe ettiklerini ifade ederek sahâbenin onların arkasından kötü bir söz söylemesine izin vermemiştir.

Tövbe eden sahâbenin yanında tövbesi kabul edilmeyen ve tövbe etmeyi geciktiren sahâbîler de mevcuttur. Sa'lebe b. Hâtıb, zekât emrine uymadığından, Hâris b. Süveyd ise Müslüman olduktan sonra cahiliye zamanından kalan bir kan davasının intikamı almak için Müslüman olan birini öldürdüğünden tövbeleri kabul edilmemiştir. Vahşi b. Harb ve Kudâme b. Maz'ûn içki içtiklerinden ve birçok kez uyarılıp, cezalandırılmalarına rağmen bu kötü alışkanlıktan vazgeçememişlerdir. Ebû Bekre, zina suçlamasında bulunduğu bir sahâbeye karşı dört şahit bulunmayınca iftira attığı gerekçesiyle cezalandırılmıştır. Hz. Ömer tövbe etmesini istese bile o bunu reddetmiştir.

Sonuç olarak sahâbîler de bir beşer olduğu için bazen günah işleyebilmişlerdir. Fakat genel olarak hatalarında ısrar etmeyerek samimi bir şekilde tövbe etmişlerdir. Tövbe etmeyi bir arınma ve temizlenme vesilesi olarak görmüşlerdir. Tövbesi yapılan gûnahtan sonra birbirlerini kınamadan, ayıplamadan, işlenen günahı birbirlerinin yüzüne vurmada önceki sosyal ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Örnek bir nesil olan sahâbe, günah işledikten sonra nasıl tövbe edilmesi gerektiğini sonraki nesillere yaşayarak öğretmişlerdir. Aynı şekilde tövbeleri kabul edildikten sonra imanlarının daha da artarak, İslâm'ın ipine sımsıkı sarıldıklarını bizzat kendi hayatlarında yaşayıp, tecrübe ederek insanlığa rol-model olmuşlardır. Günahın ağırlığı ve derecesi ne denli büyük olursa olsun, iman eden bir bireyin Yüce Allah'tan ümidini kesmemesi ve her daim içinde bir ümit duygusunu beslemesi gerektiğini herkese göstermişlerdir. Sahâbîler, tövbe konusunda hassas ve samimi bir anlayışa sahip olmuşlardır. Onlar tövbe ahlaklarını, Hz. Peygamber'in örnek yaşantısıyla pekiştirmişlerdir. Tövbe ve istiğfar konusunda teşvik ve tavsiyelerde bulunan Hz. Peygamber'e, bu konuda itaat etmişlerdir. İslâm'ın temel

prensiplerini göz ardı etmeyerek tövbe anlayışı konusunda insanoğluna güzel bir örneklik teşkil etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Acar, Halil İbrahim. “Etkili Bir Din Öğretimi Açısından Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Örnekliliği”. *Hız. Peygamber’in (sas) Ahlâkı*. ed. Adnan Demircan. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- Afzalurrahman. *Sîret Ansiklopedisi*. trc. Hakan Bayrak - Kenan Dönmez - Yusuf Balcı. 6 Cilt. İstanbul: İnkılap Yayınları, 1992.
- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî. *el-Müsned: (el-Fethu’r-Rabbani Tertibi)*. trc. Rıfat Oral. 6 Cilt. İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2003.
- Ali, Gelibolulu Mustafa. *Künhü’l-ahbâr: 1. rükün*. ed. Derya Örs. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.
- Altuntaş, Halil. “Manevi Arınma: Tövbe”. *Diyanet Aylık Dergi* 316 (Aralık 2018), 6-9.
- Altuntaş, Halil - Muzaffer Şahin, trc. *Kur’an-ı Kerîm Meâlî*. 19. Bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Apak, Âdem. *Anahatlarıyla İslâm Tarihi: (Hz. Muhammed (s.a.s.) Dönemi)*. 5. Bs, 4 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Araz, Abdullah. *Gazzâlî’de Tövbe Anlayışı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Arı, Mehmet Salih. “Tuleyha b. Huveylid”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/362-363. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Arı, Mehmet Salih. “Üsâme b. Zeyd”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/361-363. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Arık, Mehmet Selim. “Nasuh Tövbesi”. *Diyanet Aylık Dergi* 225 (Eylül 2009), 23-26.
- Arslan, İhsan. “Sâhabenin Olumsuz Tavırları Karşısında Hz. Peygamber’in Tavrı”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012): 119-149.
- Aruçi, Muhammed. “Ülü’l-azm”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer. *el-İsabe: Seçkin Sahabeler*. trc. Seyfullah Erdoğan. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2011.
- Aşık, Nevzat. “Dirâr b. Ezver”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 9/275-276. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Aydınlı, Abdullah. “İbn Ümmü Mektûm”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20/434-435. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Aykaç, Mehmet. “Hilâl b. Ümeyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18/20-21. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bardakoğlu, Ali. “Bir Yargıç Olarak Hz. Muhammed”. *Derin Tarih Dergisi*. 2016.
- Bebek, Adil. “Günah”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Bebek, Adil. “Mağfîret”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27/313-314. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya. *Fütûhu’l-büldân=Ülkelerin Fetihi*. trc. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.

- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *Delailü'n-nübüvve*. trc. Zekerîya Yıldız - Hüseyin Yıldız - Hasan Yıldız. 5 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2017.
- Bolay, Süleyman Hayri. "Âdem". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1/358-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed İbn İsmail. *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*. trc. Mehmed Sofuoğlu. 16 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
- Büyükaşçı, Mustafa Sabri. "Vahşî b. Harb". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/450-451. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Ana Hatlarıyla Hadis*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009.
- Çelebi, İlyas. "Zelle". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/223-225. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Çokgez, Kamil Özkan. *Sosyal-Dayanışma Açısından Tebük Gazvesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çubukçu, Asri. "Buâs". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6/340. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Çubukçu, Asri. "Ebû Bekre". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/114. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Çubukçu, Asri. "Ebû Hayseme el-Ensârî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/151. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Çubukçu, Asri. "Ebû Lübâbe el-Ensârî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/179. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Dalgın, Nihat. *İslâm'da Tevbe ve Cezalara Etkisi*. 3. Bs. Samsun: Etüt Yayınları, 1999.
- Dımaşki, Muhammed b. Salih. *Peygamber Sallallahu Aleyhi Vesellem Külliyyatı*. trc. Hüseyin Kaya. 12 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2004.
- DİA. "Kıptiler". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Doganbayev, Bakberdi. *Tevbe Suresi'ne Göre Tebük Seferinden Geride Kalanlar (Tespit ve Değerlendirme)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Doğan, Mehmet. *"Büyük Türkçe Sözlük"*. Ankara: Vadi Yayınları, 2001.
- Efendioğlu, Mehmet. "Mücezzer b. Ziyâd". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/449. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Efendioğlu, Mehmet. "Sahâbe". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/491-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Efendioğlu, Mehmet. "Uveyym b. Sâide". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/240. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Emanet, Sare. *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Tövbe-İstiğfarın Süreç ve Yapıları*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Erginli, Zafer, (ed). *"Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü"*. İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006.
- Fayda, Mustafa. "Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1/130-131. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Fayda, Mustafa. "Abdullah b. Ziba'râ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1/144. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Fayda, Mustafa. "Cebele b. Eyhem". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 7/184-185. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

- Fayda, Mustafa. *Hulefâ-yı Râşidîn Devri (Dört Halife Dönemi)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2014.
- Fayda, Mustafa. “İfk Hadisesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/507-509. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *İhyâu ulûmi’dîn*. trc. Ahmed Serdaroğlu. 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002.
- Güller, Hasan Hüseyin. *Hadislerde Pişmanlık ve Tövbe*. Doktora Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Güneş, Hüseyin. “İlk Müslümanların Çoğunu Gençler Oluşturuyordu”. *Derin Tarih Dergisi*. 2016.
- Hâkim, Suad. “İbnü’l Arabî Sözlüğü”. trc. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005.
- Hamîdullah, Muhammed. “Hudeybiye Antlaşması”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18/297-299. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. trc. Mehmed Said Mutlu. 2. Bs, 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1966.
- Hanbeli, Ebu Muhammed Abdullah. *Meleklerin, Peygamberlerin, Sahabilerin ve Hükümdarların Tevbe Hikayeleri*. trc. İbrahim Doğu. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2015.
- Harman, Ömer Faruk. “Dâvûd”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 9/21-24. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Harman, Ömer Faruk. “Günah”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/278-282. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Harman, Ömer Faruk. “Mûsâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/207-213. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Harman, Ömer Faruk. “Nûh”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 33/224-227. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Harman, Ömer Faruk. “Yûnus”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43/597-599. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Heysemî, Ebû’l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman. *Sahîh-i İbn Hibbân zevâidi=Mevâridü’z-zam’ân ilâ zevâidi İbn Hibbân*. trc. Hasan Yıldız. 2 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012.
- İbn Ebû’d-Dünyâ, Ebû Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd. *Hadislerde Tövbe: Kitâbü’t-Tevbe*. trc. Eyüp Sönmez. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2008.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmed b Said ez-Zahiri İbn. *Cevami’u’s-sire (Siyerin Özü)*. trc. Mehmet Salih Arı. İstanbul: Çıra Yayınları, 2004.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn. *Siret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*. trc. Hasan Ege. 4 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İbn İshak, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesar. *Hız. Peygamber’in Hayatı ve Gazveleri: Kitâbü’s-Siyer ve’l-Meğazi*. trc. Ali Bakkal. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed. *Fıkhu’s-siyre Peygamber’imizin (s.a.s.) Hayatı*. trc. Hanifi Akın. İstanbul: Polen Yayınları, 2016.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed. *Saadet Yurduunun Anahtarı: Miftahu dari’s-saade*. trc. Mehmet Beşir Eryarsoy. 2 Cilt. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2017.

- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed. **Zâdü'l-meâd: Resulullah'ın (s.a.s.) Yolu**. trc. Mehmet Erdoğan. 6 Cilt. İstanbul: İklim Yayınları, 1988.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. **Büyük İslâm Tarihi: el-Bidâye ve'n-nihaye**. trc. Mehmet Keskin. 14 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî. **Kitâbü't-Tabakâtî'l-kebîr**. ed. Adnan Demircan. trc. Mahmut Polat - Musa Kazım Yılmaz. 11 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- İbn Sâ'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sâ'd b. Meni' ez-Zührî. **Siyer**. trc. Musa Kazım Yılmaz - Mahmut Polat. İstanbul: Siyer Yayınları, 2019.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. **İman Üzerine**. trc. Salih Uçan. 6. Bs. İstanbul: Pınar Yayınları, 2009.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Muhammed Meafiri. **el-Avâsım mine'l-kavâsım=Sahabe Savunusu**. ed. Mehmet Azimli. trc. Tahir Tural. 1. Bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- İbnü'l-Cevzi, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî. **Zâdü'l-mesir fi'ilmî't-tefsir: Tefsir İlminde Yolculuk Azığı**. trc. Abdülvehhab Öztürk. 6 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.
- İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim. **İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi**. trc. Mehmet Beşir Eryarsoy. 12 Cilt. İstanbul: Bahar Yayınları, 1985.
- Kallek, Cengiz. "Müellefe-i kulûb". **TDV İslâm Ansiklopedisi**. 31/473-475. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Kâ'b b. Mâlik". **TDV İslâm Ansiklopedisi**. 24/4-6. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kapan, Mücahit. **Tasavvuf Kültüründe ve Gazzâlî'de Tevbe**. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kara, Abdullah - Kara, Hilal. **Tevbe Ahlakı**. 2. Bs. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- Karagöz, İsmail. **Günahlar Tövbe ve İstiğfar**. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017.
- Karakoç, Sezai. **İslâmın Şiir Anıtlarından**. 7. Bs. İstanbul: Diriliş Yayınları, 2014.
- Karaman, Fikret - Karagöz, İsmail. **"Dini Kavramlar Sözlüğü"**. İstanbul: Tavaslı Matbaacılık, 2009.
- Karaman, Hayrettin - Bardakoğlu, Ali - Apaydın, Hacı Yunus. **İlmihal: İman ve İbadetler**. 21. Bs, 2 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Karaman, Hayrettin - Dönmez, İbrahim Kâfi - Çağrı, Mustafa - Gümüş, Sadrettin. **Kur'an Yolu Türkçe Tefsir**. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Kerimoğlu, Yusuf. **Kelimeler Kavramlar**. 2 Cilt. İstanbul: İnkılab Yayınları, 1992.
- Kılavuz, Ahmet Saim. "A'mâ". **TDV İslâm Ansiklopedisi**. 2/553-554. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Kılıç, Mustafa. "Evveliyâtu Ömer-İlk Defa Hz. Ömer Tarafından Yapılan Dini ve Sosyal İcraatlar". **Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu**. ed. Ali Aksu. 1/293-304. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2018.
- Kılıç, Sadık. **Kur'an'da Günah Kavramı**. Konya: Hibaş Yayınları, 1984.
- Kırtay, Mehmet Faik. **Tevbe Suresi Bağlamında Tebük Savaşının Müslümanlar Üzerindeki Psikolojik ve Sosyolojik Etkileri**. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

- Köksal, Mustafa Asım. *İslâm Tarihi: Hazreti Muhammed (a.s) ve İslamiyet*. 18 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1987.
- Köse, Salih. “Ebedî Saadetimizin En Önemli Anahtarı: Samimi Tövbe”. *Diyanet Aylık Dergi* 392 (Ağustos 2023), 50-53.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr. *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*. trc. Mehmet Beşir Eryarsoy. 3. Bs, 20 Cilt. İstanbul: Buruc Yayınları, 2005.
- Mekkî, Muhammed b. Ali b. Atıyye el-Harisî Ebu Talib. *Kûtu’l-Kulûb (Kalplerin Aığı)*. trc. Dilaver Selvi - Ali Kaya. 3. Bs, 4 Cilt. İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2004.
- Mevdudî, Seyyid Ebü’l-A’la. *Tefhimü’l-Kur’an: Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*. ed. Ali Bulaç. trc. Muhammed Han Kayanî - Yusuf Karaca - Nazife Şişman. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Müslim, Ebü’l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisaburî Müslim b. el-Haccac. *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*. trc. Mehmed Sofuoğlu. 8 Cilt. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1970.
- Nedvî, Muinüddin Ahmed. *Asr-ı Saâdet: Peygamberimiz’in Ashabı*. trc. Eşref Edib. 5 Cilt. İstanbul: Sebilürreşad Neşriyatı, 1964.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Riyazü’s-salihin*. trc. Hanîfî Akın. 2. Bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Önkal, Ahmet. “Alkame b. Ulâse”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 2/468. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Özarslan, Selim. “Allah’a Yöneliş Bilincini Tazeleme: Tövbe”. *Diyanet Aylık Dergi*. Aralık 2018.
- Özüçalışır, Abdullah. *Kur’an’da Mağfiret*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Padak, Murat. “Peygamberlerin Tövbesi”. *Diyanet Aylık Dergi* 336 (Aralık 2018), 16-19.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. 6. Bs. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.
- Ragıb el-İsfahani, Ebü’l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. “**Müfredat: Kur’an Kavramları Sözlüğü**”. trc. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.
- Ramazanoğlu, Mahmut Sami. *Tebûk Seferi*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- Sallâbî, Ali Muhammed. *Siyer-i Nebî*. trc. Mustafa Kasadar - Sadullah Ergin - Şerafettin Şenaslan. 2 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2015.
- Sarıçam, İbrahim. *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2002.
- Sarraoğlu, Hasan. *Kur’an’da Peygamberlerin İstiğfarı*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Savran, Ahmet. “Kâ’b b. Züheyr”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24/7-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Seyyid Kutub, Seyyid b. Kutub b. İbrahim. *Fî zıllali’l-Kur’ân: Kur’an’ın Gölgesinde*. trc. Mehmet Emin Saraç - Bekir Karlığa - İbrahim Hakkı Şengüler. 16 Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1970.
- Suyuti, Ebü’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Esbabü’n nüzul*. ed. Hüseyin Okur. trc. Abdulcelil Alpkıray. 3. Bs. İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2016.
- Şahin, Hale. *Sahabe Hatıraları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018.

- Taberî, Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid. *Taberî Tefsîri*. trc. Hasan Karakaya - Kerim Aytekin. 9 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Taberî, Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid. *Tarihü't-Taberî*. trc. Cemalettin Saylık. 7 Cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Talu, Mehmet. "Ebû Mihcen es-Sekafî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/188. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Tok, Fatih. "Günah ile Tövbe Arasındaki Mahiyet İlişkisi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/1 (30 Nisan 2024): 288-307. <https://doi.org/10.31121/tader.1327031>.
- Topaloğlu, Bekir. "Tevvâb". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41/48-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Topaloğlu, Bekir. "Tövbe". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41/279-283. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Topyay, Yusuf. *Kur'an'da İstiğfar ve Tövbe*. Ankara: İlahiyat Kitap, 2022.
- "Türk Dil Kurumu". Erişim: 26 Mayıs 2023. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=tovbe>.
- Uğur, Mücteba. "Cülâs b. Süveyd". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8/107. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Uludağ, Süleyman. "Tövbe". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41/284-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uraler, Aynur. "Safıyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/474-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Ünal, İsmail Hakkı. "Kudâme b. Maz'ûn". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26/312-313. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Vâkıdî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer. *Hız. Peygamber'in (s.a.s.) Savaşları*. trc. Musa Kazım Yılmaz. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2014.
- Yalvaç Arıcı, Handan. *Kur'an'da Pişmanlık Psikolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Yaman, Mehmet. *Kelâm'da Günah ve Tövbe*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yapıcı, Asım. *İslâm'da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1997.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 4 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.
- Yıldırım, Halil İbrahim. *Tövbe Kavramı ve Kelâm Ekollerinin Tövbe Anlayışlarının Mukayesesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yıldırım, Muhammed Emin. *Sahabeyi Nasıl Anlamalıyız?* 11. Bs. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- Yılmaz, Fethullah. *Tövbekâr Kâtil Kıssasının Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Yiğit, İsmail. "Tebük Gazvesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40/228-230. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Zuğurlu, Ali Haydar. *Kâb bin Malik ve Tövbe*. İstanbul: Buruc Yayınları, 2013.
- Zührî, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah İbn Şihab ez-. *el-Meğâzî: İlk Dönem İslâm Tarihinde Savaşlar*. trc. Mehmet Nur Akdoğan. 1. Bs. Ankara: Ankara Okulu, 2016.

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı: GEZEN, Evin

Uyruğu: T.C.

Orcid: 0009-0004-7381-5558

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora:		
Yüksek Lisans:	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/İslam Târî hi ve Sanatları	2024
Lisans:	Marmara Üniversitesi /Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği	2014

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014-(Devam ediyor)	BATMAN	Öğretmen

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

.....

Hobiler

.....

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Evin GEZEN
Öğrenci No	149203103
Anabilim Dalı	İslam Târihi ve Sanatları
Programı	Sosyal Bilimler Enstitüsü/İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans
Statüsü	☐ Yüksek Lisans ☐ Doktora

Tez Bilgileri	
Başlığı/Konusu	SAHÂBEDE TÖVBE ANLAYIŞI

Tez Orijinallik Raporu Bilgileri*	
Sayfa Sayısı (Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümleri)	117
İntihal Tespit Programı	Turnitin
Benzerlik Oranı (%)	15
Tarih	12 Temmuz 2024

*** Orijinallik raporu, aşağıdaki filtreler kullanılarak oluşturulmuştur:**

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimizi ve yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerin doğru olduğunu beyan ederiz.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Danışman		Öğrenci
Adı Soyadı	Prof. Dr. Mehmet Salih ARI	Evin GEZEN
İmza		
		Tarih 19/07/2024

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Kampüs.

Telefon: 444 5 065, 0 432 225 10 52, 0432 225 17 01

e-posta: yyu.sbe@yyu.edu.tr